

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

SOPRONI SZEMLÉ

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN,
HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, KÖLKEDI ISTVÁN, MOLLAY
KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMÓN JÁNOS, SÓMKUTI ELEMÉR, TARJÁN
GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER
OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet

121 Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet / A Szent György
utca 3. számú ház (1379–1550.)

A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550.)

1. Három évvel ezelőtt már rámutattam arra, hogy a magyar műemléktopográfia által számon tartott soproni házak történetéből a XVIII. századnál régebbi adat nemigen ismeretes, pedig „belvárosi házaink egy része ma is középkori alapokon áll” (SSz. IX, 1:11). Középkori házaink története 1379-től kezdve nyomon követhető, ezek a történeti adatok viszont a művészettörténész és a házakat helyreállító építészmérnök számára további vizsgálatokat tesznek lehetségessé. Így tudott például Riedlmayer Gyula, a Szent György utca 3. számú ház helyreállításának vezetője 1954–56-ban az általam rendelkezésére bocsátott s itt közlendő 1534. évi leírás alapján egyes középkori részleteket azonosítani, majd arra rámutatni, hogy a háztelek középkori szélessége a maival azonos volt.¹⁽¹⁾ A következőkben a háznak és

tulajdonosainak történetét és az abból adódó várostörténeti tanulságokat foglaljuk össze, majd közöljük az 1534. évi leírás eredeti szövegét.

2. Sopron házainak 1379. évi összeírása²⁽²⁾ szerint a Szent György utca külső házsora akkor már megvolt, az utcának nevet adó Szent György templom Schmuckenpfennig János patrícus telkén azonban csak ezután épült fel. A 3. számú háznak megfelelő helyen az összeírásban ez áll: „Item Hans swerczel II hausser” (I, 1:183). Az összeírás eddigi magyarázó³⁽³⁾ a házak, ill. a háztelkek *nagyságát* jelölő mértékszámot (itt: *II hausser*) – szerintem helytelenül – a házak *számával* azonosították, holott itt nyilván nem arról van szó, hogy Schwärzel János patrícusnak (1379–1400) két egész háza van egymás mellett, vagy Geirl Györgynek ugyancsak két egész háza áll a Szent György utca 1. szám helyén, amint Házi Jenő (i. h. 113–4) véli. Schwärzel Jánosnak is, Geirl Györgynek is itt csak egy-egy háza volt, ez azonban – középkori soproni viszonyok között – szokatlanul nagy, 2/10 „kötél” (*Seilmaß*) nagyságú! E házak története is igazolja, hogy egy-egy s nem két-két házról van az összeírásban szó. ¹²²Ezzel az egész összeírás viszonylatában megváltozik az 1379. évi Sopron házainak száma, s megváltoznak azok a történeti-statisztikai eredmények is, amelyek a házak számán alapulnak.⁴⁽⁴⁾

3. Ilyen nagyságú házak kialakulása a földközösség idején a városi polgárság vagyoni differenciálódására, a társadalmi fejlődésre vet éles fényt. A belváros kiépítése során eredetileg nyilván senkinek sem juttattak 1/10 „kötél”-nél, azaz a szokásos egységénél nagyobb telket, hiszen 1/10 „kötél” telek után járt a város határából 3 hold szántó és – a zsidók telkeit kivéve – egy káposztáskert. Ez magyarázhatja meg, hogy 1379-ben még 47, azaz a belvárosi telkeknek közel fele 1/10 „kötél” nagyságú. Egyetlen ház van csak a belvárosban, amely 3/4 egységnyi, azaz 3/4-es telek: ez a mai tanácsháza helyén állott három ház közül a középső, ennek a mögötte húzódó városfal miatt nagyobb telek már nem jutott! A belváros többi kisebb háza fél- vagy negyedtelkes, különböző okokból végrehajtott telekosztás eredményeként. A telekosztás legfőbb oka azonban az volt, hogy az 1340-ben már háromszoros fallal, majd várókkal is körülvett belvárosban mind nagyobb lett a telekinség, hiszen 1379-ben úgyszólván minden mai telek már beépült.

Egész teleknél nagyobb háztelkek úgy keletkezett, hogy egy-egy gazdagabb, befolyásosabb telektulajdonos megvette a szomszédos fél- vagy egész telket. Így találunk 1379-ben 11 másfeles és 6 két telek nagyságú házat, sőt Izsák zsidó fiai, Schmerl és Everl, két és fél telkes házat mondhatnak magukénak! A házvagyon e halmozását forrásaink magyarázzák meg. Amikor a patrícusok ellenzékének 1420, azaz a soproni kereskedőkkel hatalmaskodó Niczky Benedek nemes kivégzése óta előkészített lázadása 1425-ben kirobban, a tanács ellen szerkesztett vádirat pontjai között az is szerepel, *quomodo nonnulli sunt in civitate Soproniensi, qui ex tribus domibus faciunt unam et aliqui ex duobus domibus faciunt unam et sic per hoc redditus, qui ad cameram regie maiestatis provenire deberent, diminuntur et non augmentantur, cum tamen in qualibet domo seorsum unus honestus vir vel civis honorifice possit residere et se pro honore et utilitate camere regie maiestatis conservare* (II, 1:166). Voltak tehát olyanok a városban, akik két, sőt három házból csináltak egyet, azaz két vagy három szomszédos házat összevontak egygyé, s ezáltal nemcsak adójukat, hanem a lakások számát is csökkentették, mert ilyen összevont házban nem kétszer-háromszor több lakó lakott.⁵⁽⁵⁾ A patrícusok nagy lakásokat tartottak fenn, ami mások, főleg külvárosiak számára a belvárosba való költözködést, azaz a társadalmi emelkedést mind nehezebbé tette. Izsák zsidó fiai Sopron leggazdagabb lakói közé tartoztak, 1375-ben a város tőlük és Jónás bécsújhelyi zsidótól nyolc évi tartamra 1000 bécsi dénárfontot, abban az időben óriási összeget volt kénytelen kölcsönvenni, de egyes polgárok is tartoztak neki (I, 1:171; II, 1:140).

123A Szent György utca 3. számú ház a helyreállítás előtt

Az 1370-es évek gazdasági-társadalmi fejlődése tehát már csirájában tartalmazza azokat a jelenségeket, amelyek miatt az 1420-as években nyílttá válik a patríciusok elleni harc. Jellemző azonban, hogy a fenti vádponttól a városi tanács is, a király is hallgat, úgyhogy az ítéletlevélbe bele sem került (I, 2:293–7). 124Ha a zendülők el is értek eredményeket, a házak kérdésében örök hallgatásra ítéltettek. Ez természetesen nem oldotta meg a vele kapcsolatos társadalmi kérdést. Problémája maradt ez a városfalak közé szorult s az állandóan terjeszkedő külváros feltörekvő rétegei által egyre jobban szorongatott patríciusoknak az egész középkoron keresztül.

4. Schwärzel Jánosnak, a Szent György utca 3. számú ház első ismert tulajdonosának e házán kívül még volt majorja a külvárosban, a Hátsó-kapu előtti Állatvásártéren (I, 1:187, 226). Schwärzel János ugyanis

marhakereskedelmet folytatott: 1392-ben a ciráki Wagner Demeter és Laki Mihály rabolják el ökreit (II, 1:6). 1400 előtt malomhelyet vett a Weitenből (Alsó-Ausztria) származó Orbán paptól, a Szent Mihály templom Krisztus teste oltárának javadalmasától (II, 1:178), de a többi patrícíushoz hasonlóan nyilván volt szőlője és szántóföldje is. Kiterjedt gazdasági tevékenységével magyarázható, hogy íródeákot tartott. Ez 1391-ben – nem tudni, mi okból – Undi Mihály és Wolfhart undi nemesek szolgálatába állt, akik embereikkel a soproni polgárokat még a város határában (*auf dem Rastpüchel*) is fosztogatták (II, 1:4). Nem tudjuk, hogy Schwärzel Jánosnak milyen szerepe volt a városi tanácsban, de nem lehetetlen, hogy – amint Házi Jenő (i. h. 114) tartja – leszármazottja volt annak a Schwärzelnek, aki éppen 100 évvel korábban, 1278/79-ben volt Sopron bírása (II, 6:1), bár e kapcsolatra egyelőre semmi adatunk nincsen. Ha ez igazolható volna, több fény derülhetne Sopron városi létének első évszázadára is.

5. A Szent György utcai ház 1400 után Turnhofer Tamás birtokába kerül, aki neve után ítélve valamely *Turnhof* nevű helyről származhatott⁷⁽⁶⁾. Hihetőleg azonos apjával vagy vele az a *thoman tärenhoffer*, akinek már 1379-ben egy 2 telkes, egy 1/4 telkes s egy 1 1/4 telkes háza van *együtt mellet*t a belvárosban (I, 1:185)! Turnhofer Tamás 1392-ben már jelentős szerepet játszik (l. alább!), de először csak 1399-ben említik a belső tanács tagjaként; ilyen minőségben vesz részt György fia Miklós polgármesterrel, Agendorfer Márton városbíróval és Gaizul Miklós tanácsossal abban a küldöttségben, amely ez év júliusában Újvárott (Holics Nyitra vármegyében) járt Zsigmond királynál, hogy a soproni polgárok kiváltságainak a győri püspök vámszedői részéről való tiszteletben tartását követelje s a polgároknak saját területükön termelt gabonája és ¹²⁵bora után újból harmincadmentességet, mindenféle árujuk után pedig félharmincadmentességet kérjen (I, 1:261–3).

Turnhofer Tamás nem véletlenül került bele ebbe a küldöttségbe, hiszen posztóval, süveggel, nyílvesszőkkel stb. kereskedett; a királynak, meg kancellárjának adandó ajándékokat nemegyszer nála vette meg a város (II, 1:148, 162; II, 2:294, 300–1). A Szent György utca 3. számú ház az ő idejében lesz a középkori Sopron egyik legnagyobb kereskedő-háza, amelynek boltjában, raktáraiban sok külföldi áru is halmozódik fel, bár a házat Tamás tulajdonában csak az 1420 tájáról való, első fennmaradt bordézmajegyzék említi (II, 6:84).⁸⁽⁷⁾ Ez évi bordézmája 2 kúf (*chüffen*), azaz 32,58 hl,⁹⁽⁸⁾ termelt bora tehát legalább tízszer annyi, azaz legalább 325,8 hl volt! E nagy mennyiségű bort nagyrészt a ház pincéjében, kisebb részt a a Bécsi utcában, a Bécsi kapu közelében fekvő majorjában (II, 2:324) tárolta. A majorra főleg gabona, széna és szalma tárolása miatt volt szüksége, mert ezeket a belvárosban a tűzveszély miatt nem volt szabad tartani. Az előbbi adatok azt is bizonyítják, hogy Turnhofer Tamásnak tekintélyes kiterjedésű szőlői és szántóföldjei lehettek. A forrásokból csak azt tudjuk, hogy gyümölcsöse s háza volt még a Balfi utcában (II, 2:358), Steinmühle nevű malma a Balfi kapu előtt,¹⁰⁽⁹⁾ meg szántóföldje a Káposztásföldek, ill. az 1535 után elpusztult Szent Margit-kápolna közelében (II, 1:148). 1419-ben soproni polgár hagyatékából 28 dénárfontért vesz Steiner-, Klausner-szőlőt és Meggyesen (ma Mörbisch Burgenlandban) Heide-szőlőt, ugyanitt 5 dénárforintért 1/8 Altenberg-szőlőt (II, 1:19–21). Vagyona nagyságára adója is enged következtetni: 1413-ban 24 dénárfont, 1415-ben 20 dénárfont, 1421-ben 12 dénárfont adót vetnek ki rá! A valóságban azonban nem fizet adót, mert egyrészt 1400–1410-ig 178 font 50 dénárt, 1421–1423-ig újabb 26 1/2 aranyforintot és 40 font 6 solidus 4 dénárt adott pénzben és borban kölcsön a városnak (II, 2:294; II, 1:150, 157–8); másrészt pedig 1402–1403-ban, 1409–1411-ben, 1415–1416-ban és 1418-ban mint városbíró vagy mint polgármester adómentes!¹¹⁽¹⁰⁾ A város úgy törlesztette adósságát, hogy Turnhofer Tamás adóját s egyéb szolgáltatásait beszámította, azonkívül 1409 pünkösdjétől 1416 pünkösdjéig lekötötte neki a földesurasága alá tartozó Meggyes falu minden jövedelmét, de Turnhofer halálakor (1424), ill. 1427-ben a kamatokkal együtt még mindig 297 forinttal tartozik. A jelzett években a városnak nyilván azért volt nagyobb pénzüsszegekre szüksége, mert még alig fizette ki a

Dági- (németül: Agendorfer-)családtól 1373–1396-ig megvett Ágfalva (németül: Agendorf) birtokot, már fizetnie kellett a Harkai-családtól megvett Harka (1410–1429) és az Agendorfer-családnak Bécsbe került leányági leszármazottaitól megvásárolt Kelénpaták birtok (1416–1418) vételára részleteit. Sopron számára akkor létkérdés volt, hogy megművelhető határát gyarapítani tudja, ez azonban csak a város környékén fekvő köznemesi birtokok megszerzésével volt lehetséges. Turnhofer Tamás a városnak e birtokszerző politikáját azzal is [126](#)segítette, hogy Harkai Miklós nemestől [12\(11\)](#) – a várost megelőzve – 20 dénárfontért zálogba vette a harkai Rustwiese nevű rétet (I, 2:262), amely aztán idővel szintén a város tulajdonába, sőt határába ment át.

A Szent György utca 3. számú ház ezekben az években pezsgő élet színhelye volt. Tulajdonosa innen irányította kereskedelmi tevékenységét, 1402-ben és 1403-ban itt tárgyal a városi bíróság, 1409–1411-ben, 1415–1416-ban és 1418-ban itt ülészik a városi tanács, mert Sopron városházát csak 1422-ben kap. [13\(12\)](#) Mindehhez persze megfelelő személyzet is kellett. Nyilván a házban lakott Márton nevű familiárisa, aki 1411-ben a fent említett Gaizul Miklós patrícus hagyatéka miatt pereskedik (I, 2:38), továbbá Dorottya nevű sáfárnéja, aki 1400-ban az ugyancsak fent említett Orbán paptól öreg barna mellényt örököl (II, 1:182). Nem laktak a házban szolgálói: Miklós, akire 1424-ben a Kovácsok utcájában [14\(13\)](#) 4 dénárfont adót, 1426-ban 1 akó, 1429-ben 1 1/2 akó s 1436-ban 1 akó bordézmát vetettek ki (II, 2:320, 352, 404; II, 3:49); egy másik Miklós, aki 1424-ben a Hátulso utcában 40 dénár adót fizet (II, 2:335); Péter és Henrik, akikre 1424-ben a Rózsa utcában, ill. a Fövényvermen 30–30 dénár adót rónak (II, 2:323, 325).

A háznak e pezsgő élete azokkal a mozgalmas időkkel függ össze, amelyekben Sopron a XIV. század utolsó és a XV. század első évtizedeiben, az osztrák-magyar határvillongások és a megyei nemesek hatalmaskodásai közepette él. A soproniak éppen 1411-ben, Turnhofer Tamás polgármestersége idején például az osztrákokkal kereskedő Székely András löcsei és Nikasy Miklós kassai kereskedőt egyik helyről a másikra üzve, végül is Kanizsai János esztergomi érsek egyik – nyilván Sopron megyei – birtokán „mint valami latrokat és gonosztevőket” fegyveresen megtámadták, javaikat elvették, őket magukat is Sopronba hurcolták s ott bebörtönözték. Szeptember 16-án ezért Zsigmond király Turnhofer Tamást, Csekán, másképpen Magyar Pál városbíró és Schadendorfer Mátyás tanácsost maga elé idézte (I, 2:48–50). A város a pert végül is 1417-ben elvesztette és súlyos pénzbírsággal bünhődött (I, 2:123–4, 137–9). 1412 júliusában Zsigmond király rendeletére a fent említett Schmuckenpfennig Jánossal, továbbá Pápóczi Jánossal, Harkai Péterrel és Harkai Jánossal együtt egy megyei szolgabíró jelenlétében Turnhofer Tamásnak a városi bíróság előtt kell felelnie a fent már említett Undi Mihály és Wolfhart undi nemeseknek a haláláért (I, 2:57–8). Ezeket ugyanis a soproni kereskedők ellen elkövetett hatalmaskodásaikért az említettek embereikkel még 1392 tavaszán, Schumckenpfennig János bírósága idején Undon, a saját házukban megtámadták, elfogták és felakasztották (I, 2:57–8; II, 2:4–7). A feudális önkényre önkénnyel válaszoló, földesúri hatalomra törő soproni patrícusoknak e hallatlanul merész tettéért mint városbíró elsősorban Schmuckenpfennig János volt felelős. Azt hiszem, ez volt a fő indítéka annak, hogy Schmuckenpfennig János egyik belvárosi háztelkét [15\(14\)](#) az 1368 óta tervbe vett Szent György-kápolna építésére felajánlja, [16\(15\)](#) az építkezés költségeit legnagyobbbrészt viselje, sőt szentföldi zarándoklatra fogadalmat tegyen. Így [127](#)menekülhetett meg legkönnyebben a biztos halálbüntetéstől. [17\(16\)](#) Betegsége miatt azonban fogadalmát nem tudta teljesíteni, ezért IX. Bonifác pápa 1398-ban megengedte neki, hogy a szentföldi zarándoklat költségeit az időközben felépült Szent György-kápolna fenntartására fordítsa. [18\(17\)](#) Azt hiszem, a fenti 1392. évi eseménnyel függ össze az is, hogy Turnhofer Tamás, akit az 1412. évi oklevél rögtön Schmuckenpfennig János után említ, viszont a Szentlélek-kápolna építésébe kapcsolódott bele [19\(18\)](#) és saját költségén állíttatta fel a kápolna főoltárát (Gb. 289). [20\(19\)](#) Nem lehet tehát véletlen, hogy ez az oltár került az először 1393-ban említett s eredetileg a Szent György-kápolna építését szorgalmazó Szent

György-testvérület kegyurasága alá.²¹⁽²⁰⁾ Nem tudjuk azonban megmondani, ¹²⁸hogyan Mihály és Wolfhart megöletéséért testvéreiknek, Geresdi Tamás és Péter geresdi nemeseknek miért csak 1412-ben szolgáltattak igazságot.

Turnhofer Tamás címerpecsétje (nagyítva)

A Szent György utca 3. számú ház ekkori lakóiról Turnhofer Tamáson kívül keveset szólnak forrásaink. Feleségéről semmit sem tudunk. Két fia közül Konrád 1418 december 4-én apjához írt érdekes levélben számol be sorsáról (I, 2:149–50). Leveléből arról értesülünk, hogy apja tanácsát nem fogadva meg, kellemetlenségbe sodródott, de tettét megbánta, s a jövőben apja tanácsa szerint akar cselekedni. Csupán arra kéri, hogy tartózkodási helyét senkinek se árulja el, senkinek se higgyen, aki becstelen dolgokat beszél róla. Egyébként testvérénél tartózkodik, aki Lajos (bajor?) herceg szolgálatában áll. Sorsával meg van elégedve, de apjától az ígért költsön folyósítását kéri. Továbbá megtudjuk, Lőrinc pap még Sopronban 24 forintért serlegeket adott neki zálogba, végül arra kéri apját, igyekezzék, hogy fegyverzete (páncél, vaskalap, vaskar, vaskesztyűk) és sárgarézrel kivert mellvértje megkerüljön stb. Többet aztán egyik fiúról sem hallunk. Leányai közül Margit Zenkel István, majd Guttay György s végül Einweig Lénárd soproni polgároknak lett a felesége; Annának Moser Osvát soproni polgár volt a férje, Erzsébet pedig a fentebb már említett Schadendorfer Mátyáshoz,²²⁽²¹⁾ majd Bühel Ulrikhoz ment feleségül.

Turnhofer Tamás 1424-ben halt meg. Végrendelet nem maradt utána, de tudjuk, hogy a ferences (utóbb: bencés) templomban örökláng alapítványt tett (I, 2:352). Vagyonán gyermekei és a rokon Traismaurer Péter²³⁽²²⁾ s Vetterler Frigyes soproni polgárok osztozkodtak (II, 2:361, 399). A Szent György utca 3.

számú ház Annáé, ill. Moser Osváté, és Erzsébeté, ill. Schadendorfer Mátyásé, majd Bühel Ulriké lett.

6. Moser²⁴⁽²³⁾ Osvátról 1426-ban hallunk először (II, 2:344, 354). Ekkor már tekintélyes belvárosi polgár, a tanács tagja,²⁵⁽²⁴⁾ háza van a Kolostor utcában (II, 2:367, 369; II, 6:140), majorja a Balfi utca végén (II, 2:354; II, 3:74, 90). Turnhofer Tamás hagyatékából 1427-ben 42 forintot (II, 2:361) s a Szent György utca 3. számú ház felét kapja. 1428-tól kezdve itt is lakik (II, 2:408, 410; II, 3:46, 78, 215, 356; II, 4:15; II, 1:78). Tudunk majorjáról a várárokminti Boldogasszony-templom közelében²⁶⁽²⁵⁾ (II, 1:44; I, 3:223; I, 4:235), káposztáskertjéről a Lehmgrube- és szántóföldjéről a Dudlesbrunn-dűlőben (GerB. 15, 25, 41, 44, 48–9, 51). Bizonyos azonban, hogy több szőlője és szántóföldje volt, hiszen 1426-ban 13 akó (7 1/2 hl) bordézsát (vö. még II, 3:398), 1438-ban pedig 50 kepe gabonadézsát ad le, azaz legalább tízszer annyi termése volt. Emberei 12 ökörrel és 3 lóval jártak a soproni erdőkre fáért (II, 3:123–45, 218–29, 74), állatait külön gulyás őrizte (II, 3:94). Adója 1427-ben 32 forint, majd 16 arany (1429), 20 forint (1437, 1440), 1454-ben már csak 7 dénárfont; 1430–1431-ben, 1434–1436-ban, ill. 1439–1442-ben és 1444–1446-ban mint városbíró, ill. polgármester adómentes volt.²⁷⁽²⁶⁾

129 Polgármesteri működésének tanújele többek között az a négy fennmaradt számadáskönyv, amelyek közül különösen a második válik ki nagy gazdaság- és társadalomtörténeti gazdagságával (II, 3:148–95, 229–321, 322–40).

A Szent György utca 3. számú ház és a major 1457-ben már az özvegy nevében van (II, 4:51, 48), aki 5 dénárfont adót fizet. Anna asszony, akit forrásunk szokatlan módon „polgárnő”-nek (*burgerin*) nevez és fia, György 1457. október 31-én 42 font 4 solidus dénár adósságukért a Szent Mihály-templom szent Rupert-oltárának engedik át 1/2 Steiger-szőlőjük felét a hegyvámossal együtt (I, 4:235). A szőlő másik fele ugyanilyen okból a család által alapított Szent Márton-oltáré lett. Ennek kegyuraságát ekkor még a család, nevezetesen Moser György gyakorolta (II, 6:205).

Moser Oswald címerpecsétje (nagyítva)

Moser György 1457-ben már polgár (I, 4:235). 1458-ban ő számol el apja utolsó hivatalos ténykedéséről s adja be *in die lad der stat alle register vmb innemen vnd ausgeben, so derselb Oswalt Moser von der stat wegen in vergangen zeit getan hat* (II, 1:176). Most már az ő nevéen van a Szent György utca 3. számú ház fele (II, 4:54, 73, 125, 146, 161, 192, 206) és a Boldogasszony-templom közelében levő major (II, 4:141, 158, 176, 189, 203, 226). Három szőlőjét 1458-ban két soproni polgárnak adja el, ezért unokatestvére, Moser Konrád soproni polgár, elővételi jogára hivatkozva, a vevőket beperli (GerB. 91). Vagyonát 1459-ben 610 dénárfontra becsülik, 1463-ban azonban már csak 160 dénárfontot ér. Adója 130ennek megfelelően 15 dénárfontról 1 dénárfontra csökken. Moser Osvátnak és fiának esete élénken példázta a soproni polgárságnak általános anyagi leromlását, amely a városnak elzálogosítása (1441–1463) alatt következett be. Györgynek még halálos ágyán is rendelkeznie kell apjának a Boldogasszony-templommal szemben fennálló 21 dénárfontnyi s egyéb 11 forintnyi adósságának kifizetéséről (II, 1:101). 1464-ben 2 dénárfontnyi adóval már özvegye szerepel (II, 4:229; II, 6:219), aki 1466-ban a felső-ausztriai Kandelbergből származó Kandelberger Jánoshoz ment feleségül (GerB. 113). Az özvegy még nem tudta rendezni első férjének adósságait, ezért az említett major (II, 4:278, 295, 297; II, 1:101) és a Szent György utcai ház (II, 4:281, 283) továbbra is Moser György nevéen maradt. Kandelberger János 1466-ban 2 dénárfont adót fizet, 1468-ban azonban már nem él. Özvegyére ekkor 2 1/2 dénárfont adót vetnek ki (II, 4:297, 310). A Szent György utcai ház ezután a Sárvárról 1469-ben Sopronba telepedett Zemper Simon kereskedőé lesz.

7. Turnhofer Tamás házának másik fele – mint már említettük – 1427-ben Erzsébet nevű lányáé, Schadendorfer Mátyás feleségéé lett. A Turnhofer-ház második felében ezért lakik ekkor Erzsébet asszony veje, Karl Mihály királyi harmincados (II, 2:408, 410, 425). Erzsébet asszony özvegyesgre jutva, 1430-ban másodszer Bühel Ulrikhoz ment feleségül. 1431 őszen még néhai Schadendorfer Mátyásnak a Hátsó-kapu közelében álló Szent György utcai házában laknak (II, 2:425), amelyet a Mátyás hagyatéka miatt keletkezett perben végül is a gyermekek nyertek el. Ezért 1433-ban Erzsébet asszony és Bühel Ulrik már a Szent György utca 3. számú házban vannak (II, 3:24, 34, 39, 46, 54, 78, 94, 215, 344, 356, 382, 399; II, 4:15, 51, 54, 73, 125, 146; II, 6:143). Sógorokkal, Vetterler Frigyessel osztották meg Turnhofer Tamás egykori majorját a Bécsi kapu közelében,²⁸⁽²⁷⁾ de volt még ugyanitt kisebb házuk, volt 3/8 Sporn–Steiner-, 1/4 Obere–Steiner-, 3/8 Ranisch-, 1/4 Preischler-, továbbá Weidengrund- és Anger-szőlőjük (II, 1:62, 70; I, 3:393; I, 4:49; GerB. 88, 93, 95, 97, 98) és 40 hold szántóföldjük Bánfalván (II, 1:98; GerB. 472), lovuk (II, 3:120–46, 220–8) stb. Termésükre a dézsmajegyzékek adataiból lehet következtetni: bordézsmajük ugyanis 1431-ben 12 akó (651 l), 1433-ban 1 kuf 5 akó (18,9 hl), 1435-ben 18 akó (977 l), 1436-ban 12 akó, 1438-ban 5 akó (271 l) és 1447-ben 17 akó (923 l; vö. még II, 6:130); gabonadézsmájuk viszont 13 kepe (1430), majd 5 kepe (1431), 3 kepe (1438) és 9 kepe (1439). Bühel Ulrik ezenkívül még kereskedett, nemcsak borral, hanem vasat, láncot, mérleget, deszkát stb. árult (I, 3:349; II, 3:89, 337). Adóalapul szolgáló vagyonát 1459-ben 506 dénárfontra becsülték, adója 1437-ben 10 forint, majd 24 forint (1440), 12 forint (1442), 6 dénárfont (1454), 5 dénárfont (1458) és 1459-ben 12 1/2 font 36 dénár. Összehasonlításképpen megemlítjük, hogy Ulrik 1454-ben 1/4 Ranisch-szőlőjét 53 dénárfontért adta el a Nagyboldogasszonyról elnevezett vallásos társulatnak, amelyre a Szent Mihály-templomban álló, egykor Turnhofer Tamás kegyurasága alá tartozó Nagyboldogasszony-oltár kegyurasága szállott (I, 4:49; 21. jegyzet).

Bühel Ulrik már 1432-ben a tanács tagja s ilyen minőségben sokat utazik a város ügyeiben Magyarországon és Ausztriában.²⁹⁽²⁸⁾ 1459. december 5-én már **131** nem él (GerB. 93). A vagyon, így a Szent György utcai ház most már Erzsébet asszony nevére szerepel (II, 4:161, 192, 206, 229; II, 6:194, 219; II, 3:296; II, 4:95, 170, 180, 184, 198, 221; II, 6:131; GerB. 61). Csakhogy Bühel Ulrik hagyatékára nővére, Katalin, Pfetrer Miklós soproni polgár felesége is igényt támasztott. Erzsébet asszony végül is a Bécsi-kapu közelében levő kisebb házzal, 3/8 Sporn–Steiner-szőlővel és 8 forinttal elégtette ki (GerB. 88, 93, 95, 97–8). Vagyonát 1463-ban 396 dénárfontra becsülték. Adója 6 1/2 dénárfontól fokozatosan emelkedik 7 font 70 dénár. Az emelkedést Sopron elzálogosításának megszűntével (1463. júl. 91.) Moser György özvegyénél is megfigyelhetjük s talán Sopron valamelyest javuló gazdasági helyzetével függ össze.

Bühel Ulrik soproni polgár címerpecsétje (nagyítva)

1463. október 9-én Erzsébet asszony perrel támadta meg elhalt nővérének, Margitnak, Einweig Lénárd feleségének, ill. Margit szintén elhalt leányának végrendeletét, majd a tanács elmarasztaló ítélete után a királyi tárnokmesterhez fellebbezett. A per még évekig elhúzódott, kimenetelét Erzsébet asszony nem érte meg (GerB. 63, 100; II, 1:98), mert 1466. március 10-én már nem élt; a pert rokona, Traismaurer Borbála, Kempnyei László gróf felesége folytatta. Erzsébet asszony a Szent Mihály-templomra hagyta a 40 holdnyi bánfalvi szántóföldjét, hogy érte és elhalt hozzátartozóiért minden kántorböjtben miséket mondjanak (I, 5:299; Pb. 7). Szent György utcai házrésze 1469-ben a fent említett Zemper Simon testvéréé, Bálint kereskedő lett. Magda nevű lánya Altpeck Miklós, majd Rauscher Konrád soproni polgárokhoz ment feleségül.

Turnhofer Tamás halálát követő 40 esztendő alatt a Szent György utca 3. számú ház sokat veszít jelentőségéből. A város közéletének 1422-től kezdve a mindenkori városháza³⁰⁽²⁹⁾ a központja, bár ebben a Szent György utca 3. számú ház új tulajdonosai továbbra is nagy szerepet játszanak. Az új tulajdonosoknak nem mindegyike kereskedő s ha az, a század közepétől szűkebb kereskedelmi lehetőségekkel kell megelégednie. A házat most már két-két tulajdonos családja osztja meg egymással, mégis ezeken kívül 1464-ben még két ácsmester, egy volt poroszló és Körmendi András kereskedő veje, Spiller István (II, 4:229; II, 6:219). 1466-ban egy-egy takács, posztónyíró, kalmár, szücs és Reuter Simon (II, 4:281), 1468-ban pedig egy szücs és egy pék is lakja (II, 4:297, 310). Ez a helyzet megváltozik, amikor 1469-ben mindkét házrészt a Sárvárról Sopronba betelepülő Zemper Simon és Bálint kereskedők veszik meg.

8. Zemper³¹⁽³⁰⁾ Simon 1465-ben azon sárvári polgárok között szerepel, akik soproni és ikervári polgárokkal együtt megegyezést hoznak létre Nagy László sárvári kereskedő és Mördlich Bertalan soproni polgár között (I, 5:192). 1469-ben testvérével, Bálinttal együtt Sopronba költözik: június 14-én leteszik a polgáresküt s kötelezik magukat arra, hogy egy hónapon belül házat vesznek (GerB ¹³²388). Ez meg is

történt. Simoné lett a Szent György utca 3. számú háznak Moser-féle, Bálinté pedig Buhel-féle fele.

Simonnak ezenkívül két malma volt, köztük a Gupfet nevű, amelynek felét halálakor özvegye, másik felét az általa létesített misealapítvány kapta meg; továbbá szőlője az ismeretlen Buda-dűlőben és a meggyesi Goldberger-dűlőben stb.; Bálinttal közösen volt rétje Kópháza közelében stb. (Gb. 22, 71). 1476-ban a városi tanács már nagyobb összeggel tartozik neki. Simon bizonyos mennyiségű (*ain sawm*) behozott posztóért 6 dénár-solidus híján 114 forintot kap, váratlan halála miatt azonban a tanács fizeti ki helyette a 7 forintnyi harmincadvámot, s a törlesztésbe beszámítja Simon vagyonára kivetett évi adót, amely 1476-ban 16 dénárfontot, 1477–1478-ban 10–10, 1479–1480-ban 20–20 dénárfontot, 1483-ban 10 forintot, 1484-ben 8, 1485-ben pedig 10 dénárfontot tett ki (Bb. 41). 1477. november 21-én azonban már özvegye, Borbála asszony végrendekezett (II, 1:189). Két malomrészét sógorának, Bálintnak hagyja azzal a feltétellel, hogy kiskorú János fiát felnevelje. Jánosnak 100 forintot hagy abból a 200 forintból, amellyel veje, Siebenbürger Jakab soproni kereskedő tartozik, valamint mindazt, amivel mások, köztük a soproni tanács még adósak. Jánosé továbbá az a 80 forint, amely nagykorúságának eléréséig Magos Imre soproni polgárnál van letétben, a Buda-szőlő borának ára, valamint 2 nagy, 1 kis serleg, 2 nagy, 1 kis ezüstöv. A sári (Vas m.) templom építésére 2 hordó bort, az ikervári és a szentmiklósi (Vas m.) templomnak 1–1 hordó bort, 24 forintot pedig a soproni Szent György- és a ferences templomnak rendel.

Borbála asszony ekkor nem halt meg; utóbb másodszor Czelle Péter sárvári polgárhoz ment feleségül. 1521-ben még él: második házasságából származó fia, Czelle István sárvári bíró ekkor adja át véglegesen Siebenbürger Jakab, most már bécsi polgárnak Zemper Simontól és fiától, Jánostól maradt 1/4 meggyesi Goldberg-szőlőt (GedB. 220).

Simonnak egyik leánya Sárvárra ment férjhez; a másik, Dorottya, az említett Siebenbürger Jakab felesége lett. Ők laktak a Szent György utca 3. számú ház felében, mert Siebenbürger Jakab a kiskorú Zemper János gyámja is volt. János az 1486. tanév első felében beiratkozik a bécsi egyetemre,³²⁽³¹⁾ tanulmányairól azonban többet nem tudunk. Az apai házban ebben az időben tűz ütött ki: a városi tanács 1 dénárfontot fizetett azoknak, akik az üszköket őrizték (Bb. 41), 1488-ban és 1489-ben 10–10 forint, 1490-ben 4 forint, 1491-ben 2 forint adót vetnek ki rá (II, 4:393, 395, 407; II, 5:9, 21, 23; Bb. 41; Gb. 41). 1489. július 27-én – nyilván nagykorúságának elérésével – egyezik meg gyámjával, aki az ő számára 1/4 Magerler-szőlőt vásárolt s Jánosnak a Halászkok utcájában fekvő kertjét is gondozta. A szőlő vételárának és 10 forintnak lefizetésével a tanács előtt elszámol gyámjával, aki viszont megtartja az általa már átvett ingóságokat. A tanács ellenben arra kötelezi Sienberbürger Jakabot, hogy a Szent György utcai házat János számára 14 napon belül ürítse ki (GedB. 159), ami meg is történt. A bécsi egyetem volt hallgatója Sopronban telepszik le és apjához hasonlóan kereskedő lesz. Volt gyámjának 1492-ben eladja 1/4 Magerler-szőlőjét és a Halászkok utcájában (ill. *aufm Fudruk*) fekvő kertjét, valamint örökölt meggyesi szőlőiből egy 3/8-osat és egy 1/16-osnak a felét (Gb. 38). 1494-ben megegyezik Pál pappal, Malczer Miklós festő alapítványának javadalmasával, akinek nyilván még János apja hagyott egy szőlőt a Wiese-dűlőben, hogy a szőlőt 10 esztendeig közösen fogják művelni. Ha Pál ezután lemondana az alapítványról, Jánosnak kellene átengednie a szőlőt (GedB. 26). Volt még egy 1/4 Magerler-, ¹³³1/2 meggyesi Goldberger-szőlője, továbbá szőlője az említett Szentmiklóson, földje Sárvárott is. 1495. augusztus 28-án a soproni tanácstól 90 forintért megveszi néhai Krabat György soproni polgár Szent György utcai házat, amelyet Szent Mihályhoz (szept. 29.) egy évre terjedő idő alatt négy egyenlő részletben kellett volna kifizetnie (GedB. 31). A vételből azonban nem lett semmi, mert János az első részlet határideje, azaz a következő kántorböjt (szept. 16.) előtt, szeptember 14-én már végrendekezett (II, 1:251) s hamarosan meg is halt; a november 27-én kelt adójegyzékben már özvegye, a Kőszegről származó Ágnes asszony szerepel 1 forint adóval (II, 5:45). János végrendeletében

elrendelte, hogy 1/4 Magerler-szőlőjét osszák meg Ágnes asszony és az említett Pál pap között, utóbbinak még 10 forintot hagy a nagybátyjánál, Zemper Bálintnál levő 60 forintjából. Az asszonyé 1/8 Goldberg-szőlő, továbbá 10 forint és az ingóság, születendő gyermekének (*so mein weib in irem leib hoet vnd tregt*) rendel 5/16 Goldberg-szőlőt, valamint 20 forintot. Ha a gyermek az anya előtt halna meg, vagyona az anyára száll, de Pál pap még 10 forintot kapjon. Sárvárott lakó nővérének hagyja szentmiklósi szőlőjét, sárvári vagyonát, elengedi adósságait, de a sárvári Szentlélek-templomnak szánt adományt ki kell fizetnie. Temetésére a soproni Szent Mihály-templomnak 3 forintot, a Szentlélek-kápolna kövezésére 1 forintot, a Boldogasszony-templomnak ugyancsak 1 forintot hagy. Kereskedelmi tevékenységéből kifolyólag Siebenbürger Jakabnak 8 forinttal, Joachim Jakabnak 4–5 forinttal s egy ismeretlen bécsi polgárnak (*kon sein nit nennen*) 28 forinttal tartozik, amit a végrendeleti tanúknak, különösen az özvegy és a születendő gyermek gyámjául felkért Schreiber Mátyás soproni polgárnak kell rendezniök.

A gyermek meg is született, az asszony azonban a végrendelet rendelkezése ellenére nem költözött a kijelölt gyám házába. Az emiatt támadt bonyodalmak végül is 1496. július 3-án Ágnes asszony és Siebenbürger Jakab, özv. Zemper Simonné képviselőjének megegyezésével értek véget. A gyermeket az anyának ítélték oda, vagyonát is ő kezelheti (GedB. 39). Az 1496. évi 1 akó bordézmát ezért Ágnes asszony rója le (II, 5:74). Az asszony ekkortájt ment újra férjhez, mégpedig Jäger János kereskedőhöz, a gyermek viszont hamarosan meghalt. Vagyonából 5/16 Goldberg-szőlő az előbbi megegyezés értelmében Ágnes asszonyé, a többi a rokonságé lett (II, 1:299; GedB. 170, 220).

Jäger Jánost Sopronban való letelepedésekor Ágnes asszony veje, Siebenbürger Jakab segíti 4 forinttal, akinek a Szent György utcai ház után még 1506-ban is tartozik (II, 1:299; GedB. 101). 1501-ben még egy házat vesz a Mészárosok utcájában (GedB. 64, 66), amelyet 75 dénárfontért hamarosan el is ad (GedB. 106). Siebenbürger Jakabtól vett Kircher- és Magerler-szőlőt, felesége révén Meggyesen volt Goldberg-szőlője (Gb. 66; II, 1:299), 1505-ben pedig nővére, Magdolna, Nemes Mátyás soproni polgár özvegye 18 dénárfontért Steiner-szőlőjét zálogosítja el neki (GedB. 96). 1503-ban nyilván építkezik a Szent György utcai házban, mert nyáron 1/2 köből és 50 mérő meszet, valamint 1350 téglát vett a várostól, de vesz még 1504-ben is (II, 5:123–7, 142, 150, 155). 1505-ben 2 forint adót vetettek ki rá (II, 5:172).

1506. augusztus 26-án kelt végrendeletéből (II, 1:298) tudjuk, hogy áruját többnyire Bécsűjhelyt szerezte be, amiben Floh Erhard nevű szolgája volt a segítségére (Bb. 216). Még június 30-án elszámolt Funk Egyed bécsűjhelyi kereskedővel, akinek 170 dénárfonttal maradt adósa. Azután felesége ismét vett tőle árut, amelyért még csak 57 dénárfontot fizettek, sőt a bécsűjhelyi kereskedő szolgájának is 9 dénárfonttal maradtak adósak. Osterberger bécsűjhelyi kereskedőnek pedig üzleti könyvei szerint 25 1/2 dénárfonttal tartozik János. Sopronban csak Siebenbürger Jakabnak adósa, akit arra kér, hogy a városban való [134](#)letelepedésekor neki kölcsönzött 4 dénárfontot engedje el, mivel Zemper János kiskorú gyermekének elhúnyta után a meggyesi Goldberg-szőlőt megműveltette. Egyébként minden ingó és ingatlan vagyonát feleségére és gyermekeire hagyta.

Halála után Ágnes asszony harmadszor Pullendorfer Mihály kereskedőhöz ment feleségül, János gyermekei közül azonban csak Kristófot ismerjük, aki édesanyja szülőhelyén, Kőszegen (Szt. Jakab-templom) papnak készült. Ágnes asszony 1521. évi végrendeletében emlékezik meg róla: arra kéri harmadik férjét, hogy újmisést fiát majd lássa el megfelelően papi öltönnyel, vegyen neki kelyhet, miseruhát stb. Kristóf megkapja a Magerler-szőlőt, de halála esetén ez is a soproni Szent János-kápolnában létesítendő oltáralapítványra száll, amelynek első javadalmasa Kristóf legyen (II, 1:366). Kristóf 1522. január 22-én még kap egy Kircher-szőlőt és Szent Márton napjáig (nov. 11.) négy részletben 40 dénárfontot (GedB. 237). 1528-ban azonban – úgy látszik – még nem pap; mindenesetre ekkor adja el Kircher-szőlőjét (Gb. 148). 1530-ban

már nem tudják, merre van, mert György Kovács neje végrendeletében azzal a feltétellel hagy rá 6 dénárfontot, *so er andersch in lebm ist* (II, 2:40).

9. Zemper Simon testvére, Bálint a Szent György utca 3. számú ház másik felében lakik (II, 1:123; II, 5:52–3), ahol 1476-ban 9 forint, 1488-ban 12 forint, 1489-ben 19 forint, 1490-ben 10 forint, 1495-ben 8 forint adót fizet (Bb. 7, 31; II, 4:393, 395, 407; II, 5:9, 21, 23, 45), 1496-ban pedig 5 forint kölcsönt vetnek ki rá (II, 5:64). Övé lett Turnhofer Tamásnak egykori majorja a Boldogasszony-templom közelében (Gb. 215; II, 4:416), Zemper Simon halála után pedig az egész Gupfet-malom (II, 1:189; Gb. 22), amelyet 1492-ben adott el (Gb. 40). Az említett kópházi réten kívül még volt Weitengrund- és Magerler-szőlője (Gb. 65; II, 1:279), úgyhogy 1496-ban kb. 25 akó (13,57 hl) termése után 2 1/2 akó bordézmát vetnek ki rá (II, 5:74). A későbbiekől tudjuk, hogy Csepregen is volt vagyona, amelyet ottani rokona, Magos János kezelt (II, 1:351). Kereskedelmi tevékenysége Ausztriára és Magyarországra terjedt ki. Szolgáját egyik útján 1494. július 23-án a nagyeceni Jankó István ütötte le s elvette lovát és szekerét (GedB. 391). Egy harmincadjegyzék szerint 1485–1490-ig Sopronból Ausztriába kb. 690 forint értékű árut (l. a táblázatot a következő lapon) vitt ki (II, 4:322–3, 327–9, 333, 348).

Árui azonban nemcsak Sopronon keresztül szállította, mert például 1482-ben Herb Keresztély soproni kereskedővel együtt 24 aranyforinttal tartoznak Kisbán Bálint pozsonyi harmincados szolgájának, Székely Lászlónak (I, 6:9). 1505-ben pedig Weiß Farkas bécsi polgár mint néhai Tümmér János nürnbergi polgár megbízottja követeli özvegyén, Orsolya asszonyon, ill. ennek második férjén, Holzapfel Mihály festőn azt a 25 dénárfontot, amelyért Bálint Szent György utcai házrészét annak idején Salamon csehországi zsidó zálogából kiváltotta (GedB. 101).

Bálint kimutathatóan nem volt a tanács tagja, de 1496-ban tagja a fentebb már említett Szent György-társulatnak, amelybe egy 1495. évi június 15-i határozat szerint a papokon kívül minden tanácstagnak be kellett lépnie, s amely a város patrícusait egyesítette egyetlen szervezetben (II, 5:36, 38–9). 1498-ban halt meg, özvegye hamarosan Holzapfel Mihály festőhöz ment feleségül. Egyik leánya, Magdolna, Magassy sárvári polgár felesége lett, Katalinnak pedig 1526-ban a mohácsi csatában elesett Sägerer János királyi familiáris volt az unokája (GerB. 264).

Holzapfel Mihály festő 1499–1502 között veszi el feleségül Zemper Bálint özvegyét. Az öttingi (Bajorország) Boldogasszony-templomba vezető közös zárandoklatuk előtt, 1502. augusztus 19-én – ahogy ez nagy út előtt szokásos volt – Orsolya asszony már mint Mihály felesége végrendekezett (II, 1:279–80).

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet / A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550.) / Zemper Bálint Sopronból kivitt áru

135 Zemper Bálint Sopronból kivitt áru

A bejelentés kelte	Az áru			Az áru utáni harmincad		Az áru értéke	
	neme	mennyisége		forint	dénár	forint	dénár
		köböl	db				

1485.	gabona	343		1		25	
	zab	52			16		400
1486. júl. 26	ökör		25	5		125	
1487. dec. 17	ökör		15	3		75	
1488. jan. 8	ökör		18	4		100	
márc. 13	árpa	20			6		150
máj. 1.	ökör		25	3 1/2		87 1/2	
máj. 13	ökör		24	4		100	
máj. 22	méz		5 hordó	1/2		12 1/2	
1489. jan. 21	ökör		12	2		50	
jan. 27	méz		5 hordó	1/2		12 1/2	
1490. júl. 16	?			4		100	
Összesen	415 köből gabona, 119 ökör, 10 hordó méz stb.			27 1/2	22	687 1/2	2 font. 2 sol. 10 den.

Halála esetére férjére hagyja Szent György utcai házrészének a felét, bekerített Magerler-szőlőjét, többi szőlőjének termését, minden ingóságát, kivéve egy ezüst tálat, egy ezüst serleget s egy korállgyöngyből való rózsafüzért. A fent említett Siebenbürger Jakob felesége kapja tarka bundáját. Egyéb vagyonából fizessék ki adósságait: Sibenbürger Jakob polgármesternek 23 magyar forinttal és 9 dénárfonttal tartozik abból a 100 dénárfontból, amellyel Szent György utcai házrészét a rokonságtól megváltotta (II, 1:351). A fenti Salamon zsidónak 28 forinttal adósa, ez viszont 1 hordóval tartozik neki; két másik zsidónak 32 forinttal, a városplébánosnak 7–8 forinttal az adósa. Utóbbinak a rákosi határból 4 lóval 8 fuvar cefrét szállított haza s ezért külön kell elszámolni vele. Keresztlányának, Schöckel Bernát városi jegyző Marusza nevű leányának 8 forint értékű ruhát adományoz. Ha férje útközben elhúynya (*nachdem er auch schwach ist*), minden vagyona az asszonyra száll; ha pedig mindketten meghalának, akkor vagyonukat – adósságaik kifizetése után – Sibenbürger Jakob lelkük üdvére fordítsa.

Mindegyikük túlélte az 1502. esztendő. Holzapfel Mihályra a Szent György utcai házban 1505-ben 1 forint, 1509-ben 1 1/2 forint adót vetnek ki (II, 5:172; II, 1:299; II, 6:284). Mint soproni művész művészettörténetünk eddig nem tartotta számon, pedig tudjuk, hogy 1505-ben elengedik 1 forintnyi adóját a

városnak festett valamilyen kép után; 1507-ben a bánfalvi Szent Farkas-kápolna üvegablakainak festéséért 6 dénársolidust kap (II, 5:109); 1514-ben dobot fest be 54 dénárért (II, 5:225), halála előtt pedig a Szent Mihály-templom plébánosától 10 dénárfontot kap *de labore depingere stalla* (II, 1:351). Bizonyára tőle származik a Szent György utca 3. számú ház szobáinak festése is, amelyről a közlendő 1361534. évi leírásból értesülünk. Társadalmi helyzetét házasságán kívül az mutatja, hogy több ízben szerepel végrendeleti tanúként (GedB. 114; II, 6:294), sőt 1513-ban és 1514-ben a külső tanácsba is beválasztják (II, 2:190). Utolsó említése 1514. december 2-áról való.

Zemper Bálint halála után Orsolya asszony kezén maradt soproni és csepregi vagyona (Gb. 65, 71; II, 1:351), neki kellett az adósságokat kifizetnie, házrészét megváltania a rokonságtól. Mivel mindez egy kópházi rét eladásával s a ház elzálogosításával sem sikerült, házrészét 1509. április 16-án sógorának, Pullendorfer Mihálynak és feleségének adta el (Gb. 85), akik a Szent György utca 3. számú ház másik felét már bírták, majd utóbb a Boldogasszony-templom közelében levő majort is. 1510-ben a városi tanács kifogásolja, hogy a Weitengrund-szőlő terhére a Szent Mihály-templomban alapított öröklángot Orsolya asszony és férje hanyagul látja el; amennyiben ezen nem változtatnak, szőlőjük felét az alapítvány javára el kell adniok (GedB. 124). 1518. október 10-én aztán Orsolya asszony másodszor végrendelezik. Végrendelete (II, 1:350–2) rávilágít anyagi helyzetére is: négy zsidónak összesen 34 font 1 dénársolidusszal adósa, egy papnak 12 dénársolidussal, a városplébános férje temetéséért, Molnár Pál récényi lakosnak 2 dénárfonttal, a soproni ferenceseknek pedig öröklámpára 20 dénárfonttal. István papnak két forint kamattal és 10 dénárfont tőkével tartozik; ez 100 dénárfont értékű házrészét terheli, amelynek árát ekkor még nem kapta meg. Breitgrund-szőlője s egyéb soproni vagyona Iwan Mihály polgármesteré, ennek halála után a Szent Mihály-templomban létesített örökláng-alapítványé legyen. Csepregi vagyonát el kell adni és árát egyenlő részekre osztva a csepregi Szent János- és Szent Sebestyén-kápolnáknak kell juttatni. Végül Ágoston ötvösmester leánya, Apollónia kapja fekete köpenyét, fátylát, fekete dolmányát és ágyneműjét. Orsolya asszonyról ezután nem hallunk többé.

(Folytatjuk)

A régi városháza (1497–1892) eredeti környezetében
(Rupprecht Mihály felvétele)

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből

137 Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből

(Folytatás)

„*Jegyzőkönyv*, felvéve Sopronban 1935. augusztus 21-én a Soproni Általános Ipartestület Munkaügyi Bizottságának ülésén.

Jelen vannak: Schneeberger Adolf elnök, Németh József, Simon István, Arthofer Rezső mint munkaadók, Bencsik Lajos, Pander János és Strobl Mátyás mint munkavállaló munkaügyi bizottsági tagok, valamint Manning Oszkár munkaügyi bizottsági jegyző.

Jelen vannak továbbá az asztalos munkaadók részéről Freyler József szakcsoporti elnök, Wetzler Mátyás és Münnich Gyula, a munkavállalók részéről Kiss Jenő, Józsa István, Pintér György és Irmes Antal.

Schneeberger Adolf elnök az ülést megnyitja, üdvözli a megjelenteket és bejelenti, hogy az 1932. évi VIII. t. c. 26. §-a értelmében az asztalos munkaadók és munkavállalók közötti bérkérdésnél, illetve annak szabályozásánál a munkaügyi bizottságnak kell szerepet vállalni.

Jegyző bejelenti, hogy az asztalossegédek a szakcsoporthoz beadvánnyal fordultak, amelyben a minimális órabéreknek 30 fillérben való megállapítását, továbbá a jelen fizetett béreknek 30 %-os felemelését kérték. Az ügyel már az I. f. iparhatóság is folytatott előmegbeszéléseket, de miután megegyezés létre ott nem jött, az ügyet a munkaügyi bizottság elé utalta.

Elnök felhívása folytán Freyler József szakcsoport elnök bejelenti, hogy a szakcsoport tagjai is szükségét látják egy általános bérrendezésnek, annál is inkább, mert vannak műhelyek, amelyek az alkalmazottaknak rendes béreket fizetnek, ezzel szemben azonban oly műhelyek is vannak, amelyek a szakcsoport megállapítása szerint is túl alacsony munkabéreket fizetnek, úgyhogy ennek következtében állanak elő versenytárgyalásoknál óriási differenciák és jut jogtalan előnyhöz a munkásokat kiuzsorázó műhely. Mindezek alapján a szakcsoport a következő bérrendezést látja a mai nehéz gazdasági viszonyok között lehetségesnek: A minimális órabért 25 fillérben lehet megállapítani, a továbbiakban pedig az egy évesnél idősebb segédnél az órabér lehetne 26–30 fillér, a gyakorlott munkásé 30–40, önállóan dolgozni tudó 40–50 fillér, míg csoportvezetők 51–60 fillérig. Ezen béreket azonban a szakcsoport csak úgy hajlandó fizetni, illetve csak akkor hajlandó ily értelmű megállapodást kötni, ha a munkások garantálni tudják azt, miszerint a munkavállalók ezeken a munkabéreken alul sehol és semmi körülmények között munkát nem vállalnak.

A munkavállalók kijelentik, hogy eredeti kérelmükhöz ragaszkodnak és a felajánlott bérrendezést el nem fogadhatják.

A munkaügyi bizottság elnökének intervenciója következtében hosszas tárgyalás indul meg a munkaadók és munkavállalók között, melynek eredményeként a munkaadók újabb ajánlatot tesznek 30 filléres bérminimum tehát e kérdésben a munkavállalók kívánsága teljes egészében honorálva lenne, a további munkabér emelésnél 12 %-os béremelést ajánlanak. A szakcsoport elnöke kijelenti, hogy ez az ajánlat már a szakcsoport határozatán túlmenő, mégis annak elfogadását biztosítani tudná.

A munkavállalók a minimális órabért elfogadnák, de legalább 15 %-os béremelést követelnek.

Strobl Mátyás bizottsági tag azt az indítványt terjeszti elő, hogy mindkét fél tárgyalja meg a jelenlegi állapotot szaktársaikkal és reméli, hogy a legközelebbi ülésnél a megegyezés lehetséges lesz.

138 Józsa István a munkavállalók elnöke kijelenti, hogy a 15 %-os béremeléshez mereven ragaszkodnak, a 12 %-os ajánlatot szaktársainak előterjeszti, de a holnapi munkafolyamatot már garantálni nem tudja.

Miután a tárgyalás így holtpontra jutott, munkaügyi bizottsági elnök az ülést berekeszti és elrendeli, hogy a tárgyalásról az iparhatóság haladék nélkül értesítendő. Kmft.”

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1475/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munka beszüntetése. Tekintetes Ker. Kir. Iparfelügyelőség! Sopron. Értesitem, hogy a M. Kir. Kereskedelemügyi Miniszter Urnak 52001/1935. számú rendelete folytán az asztalosiparban foglalkoztatott asztalossegédek a munkaadóktól a 8 órás munkaidő bevezetésével a legalacsonyabb

órabérnek a megállapítását és a jelenleg fizetett munkabéreknek 30 %-kal való általános javítását kérték. Minthogy az érdekeltek megegyezni nem tudtak, a munkavállalók a hatóság közbelépését kérték. Ennek folytán f. hó 19-én az iparhatóságnál megjelentek az asztalosiparosok képviselőiben Freiler József szakcsoportelnök, Kinitzky Antal és Wetzler Mátyás asztalosmesterek, a munkavállaló segédek képviselőiben pedig Kiss Jenő, Józsa István, Péntek György és Irnes Antal asztalossegédek. Az asztalossegédek e tárgyalás alkalmával is 30 f-es alapórabért kérték a kezdősegédek részére, míg a többi dolgozó segéd részére átlagosan 30 % béremelést, hogy a munkaidővesztés által előállott károkat pótolják.

Miután a mesterek részéről a követelések teljesítése iránt megértés mutatkozott, az iparhatóság biztos javaslatára az ipartestület kebelében szervezett munkaügyi bizottság előtt való tárgyalásra határozta el magukat a megjelentek.

Az asztalosiparosok és segédek 21-én este az ipartestületnél tényleg tárgyaltak és erről 22-én az iparhatóságot értesítették. E tárgyalásnak eredménye az volt, hogy a mesterek elfogadták a kezdő segédek részére a 30 f-es kezdő órabért, azonban a régebben dolgozó asztalossegédek bérére vonatkozóan megállapodást létrehozni nem sikerült. Bár a segédek 30 %-os átlagos követelésükből 15 %-ra szállottak alá, az asztalosmesterek 12 %-nál magasabb bérjavítást elfogadni nem voltak hajlandók. Erre való tekintettel az iparhatóságnál újabb tárgyalást tűzött ki az iparhatósági biztos augusztus 23-nak déli 12 órájára. Ezen azonban csak a segédek képviselői jelentek meg, míg a munkaadók részéről a szakcsoportelnök telefonon elérhető nem volt.

Az ipartestületi jegyző telefonon közölte az iparhatósági biztossal, hogy az asztalosmesterek még mindig nem döntöttek a megadandó béremelést illetően, hanem a segédekkel csak akkor kívánnak tárgyalni, ha vagy az összes augusztus 22-én sztrájkbalépett segédek újból munkába állanak, vagy pedig az összes műhelyekben a munkát beszüntetik. Egyébként a munkaadók augusztus 24-én este az ipartestületnél ülésre fognak összejönni.

Az iparhatósági biztos az ipartestületi jegyző értesítését a munkavállalók küldöttségével közölte és felhívta őket, hogy hétfőn, augusztus 26-án d. e. 9 órakor a hatóságnál újból jelenjenek meg.

A munkások kiküldöttei még előadták, hogy egyes műhelyekben a 60 órás munkahétre fizetett bérnek a 48 órás heti munka esetén való biztosításával egyes műhelyekben a munkások már a mai nap folyamán a munkát fel is vették. Sopron, 1935. augusztus 23. Dr. Schindler s. k. v. tanácsos.”

(Sopron szab. kir. thj. város elsőfokú közigazgatási hatósága 1475/1935. ikt. sz.)

139 Plakátfal 1918 őszén. (Gantner Antal felvétele)

„Jegyzőkönyvi kivonat. A soproni Ált. Ipartestület kebelében működő Asztalosmesterek 140 Szakcsoportjának 1935. augusztus 24-én este 7 órakor tartott üléséről. Munkabérek megállapítása a Budapesti megállapítást alapul véve:

1. Felszabadult segéd órabére 26 fillér.
2. 1 éven tuli segéd 26 tól 35 fillérig, továbbá
3. 35 től 40 fillérig
4. 40 től 45 fillérig
5. 45 től 50 fillérig és a maximum 50 től 60 fillérig. O. T. B. járulék 50 % levonásba hozzuk. K. M. F. Freyler József s. k. elnök Rauch s. k. jegyző.”

(Sopron sz. kir. thjf. város elsőfokú közigazgatási hatósága 1487/1935. ikt. sz.)

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1487/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munka beszüntetése. Tekintetes Ker. Kir. Iparfelügyelőség! Sopron. A Soproni Általános Ipartestület kebelében működő asztalos mesterek szakcsoportja az 1935. aug. 24-én este 8 órakor

megtartott ülésének eredményéhez képest a munkát beszüntetett asztalossegédek munkabérére vonatkozóan a következőként határozott:

1. Felszabadult segéd órábérére 26 fillér.
2. Az egy éven tuli segéd órábérére 26–35 fillérig.
3. Gyakorlottabb segéd órábérére 35–40 fillérig.
4. Önállóan dolgozó segéd órábérére 40–45 fillérig.
5. Jobb munkás órábérére 45–50 fillérig és végül
6. A csoportvezető és speciális munkás órábérére 50–60 f. Ezekből a munkabérek közül az O. T. I. járulék 50 %-ban levonandó.

E bejelentés alapján összeállított kimutatás szerint az első és második csoportban 30, illetve 39 %, a 3. 4. 5. 6. csoportban pedig 10–15 1/2 %-ig terjedne a munkabér emelés. A munkaadók számításukat úgy ejtették meg, hogy a munkavállalók az eddigi 55 órai munka után kapott bért a 48 órás heti munka után nemcsak, hogy megkapják, hanem még ezt meg is haladják. Így az 1. csoport 1 P 40 f-el, a 2. csoport 2 P 32 fillérral, a 3. csoport 2 P 40 f-el, a 4. csoport 2 P 40 f-el és az 5. csoport 1 P 15-fel kapna többet a 48 órás elfoglaltság után, mint kapott az 55 órás munkahét után.

A munkabérkimutatás egy példányát idezárom.

A munkavállalók részéről megjelent 3 kiküldöttel az iparhatósági biztos közölte a munkaadók határozatát, amelyet a munkavállalókkal a megbízottak közölni fognak. A munkaadók részéről megjelent Freiler József szakcsoport elnök még kijelentette, hogy amennyiben a munkavállalók ezt a határozatot a magukévé teszik, a munkahelyeiket a sztrájkoló munkások augusztus 27-én már el is foglalhatják.

A munkások kiküldöttei még annak biztosítását kérték, hogy a munkaadók vállaljanak kötelezettséget arra, hogy a sztrájból kifolyóan a munkavállalókat elbocsátani nem fogják.

Miután a tárgyaló felek végleges megállapodást még alá nem írhattak, az iparhatósági biztos azzal bocsátotta el őket, hogy a munkafelvétel kérdésében a munkásság lehetőleg még a mai nap folyamán döntsön, hogy a munka másnap felvehető legyen; a munkaadók kiküldöttét pedig felkérte, hogy a munkásság részére a munkaadóktól az el nem bocsátási ígéretet szerezze meg. Ennek alapján augusztus 27-én d. e. a tárgyaló felek szaktársaikkal való tárgyalásuk eredményét be fogják jelenteni. Sopron, 1935. augusztus 26. Dr. Schindler s. k. városi tanácsos.”

„Jegyzőkönyv. Készült Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságánál 1935. augusztus 28-án.

141 Megjelenik Freiler József asztalosmester, mint az ipartestület kebelében működő asztalos szakcsoport elnöke soproni Paur Iván 10. sz. a. lakos, aki a következőket adja elő:

A munkát beszüntetett asztalossegédek sem a tegnapi sem pedig a mai napon bérösszeállításukat elő nem terjesztették. Azonban a mai napon reggel a sztrájk megszűnt, mert az összes segédek elfoglalták munkahelyeiket. Egyelőre értesülésem szerint az asztalosmesterek által ajánlott 12 % ráfizetést és 26 f-es minimális órabért elfogadták. Egyéb előadnivalóm nincsen. Felolvasva hh. aláírva. Freiler József s. k. Dr.

Pekovits s. k. városi aljegyző Arszin Miklós jkvv.

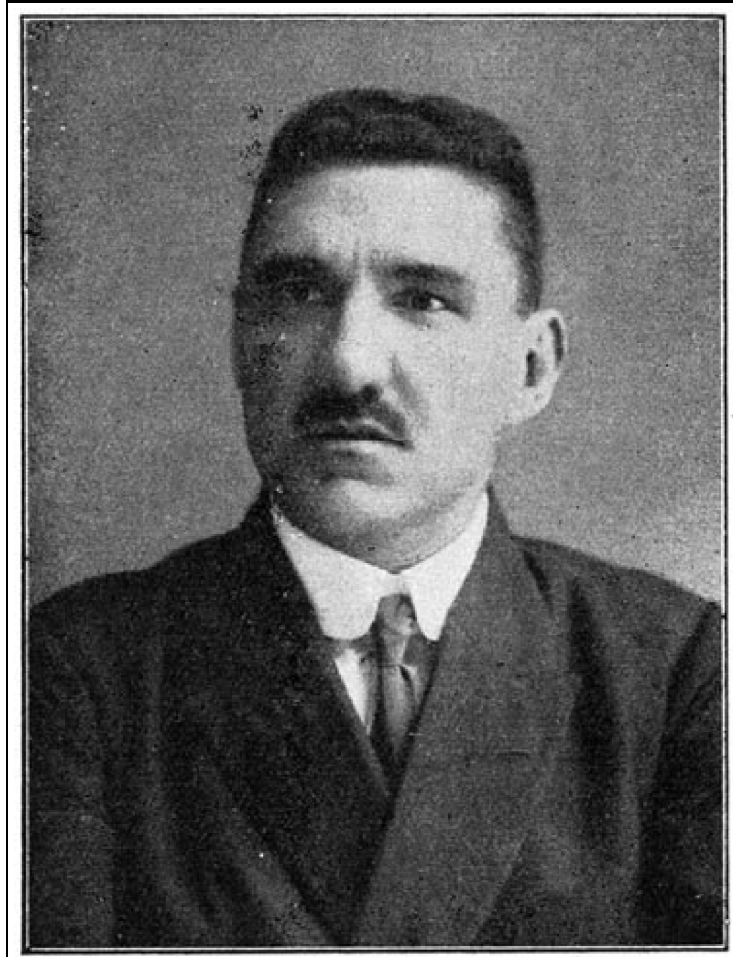
Magyarországi Famunkások Szövetségének soproni helyi csoportja nevében Pintér György asztalossegéd a következőket adja elő:

Bejelentem, hogy az asztalossegédek munkabeszüntetése véget ért és a mai napon az összes műhelyekben az asztalossegédek a munkát felvették. Az e tárgyban hozott határozatot mellékelem. A munkaadók többsége a 12 %-os munkabéremelést elfogadta. Egyébként a város területére a munkabér megállapító bizottság kinevezésének szorgalmazását kérem. Felolvasva hh. aláírva. Pintér György s. k. Dr. Pekovits s. k. városi aljegyző Arszin Miklós jkvv.”

142., Másolat. Tekintetes Iparhatóságnak Helyben. A soproni famunkások szakcsoportja tisztelettel értesíti a tekintetes Iparhatóságot a következő határozatáról.

Miután a munkaadók többsége a mai nap folyamán 12–38 %-ig terjedő munkabéremelést egyénenként megadták, a munkát az összes műhelyekben felvettük.

Amidőn ezt a tekintetes Iparhatóságnak bejelentjük, egyidejűleg köszönetünket fejezzük ki amit érdekünkben tett.

Hébelt Ede, Sopron első szocialista országgyűlési képviselője 1922–26

A jövőre pedig azzal a kéréssel fordulunk a tekintetes Iparhatósághoz, hogy Sopron területére a munkabér-megállapító bizottság kinevezését szorgalmazni sziveskedjék. Sopron 1935. augusztus 27. Kiváló tisztelettel: Irms József s. k. jegyző Józsa István s. k. elnök. Esetleges értesítést a következő címre kérjük: Józsa István Ógabona-tér 30.”

(Sopron sz. kir. thjf. város elsőfokú közigazgatási hatósága 1498/1935. ikt. sz.)

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1498/1935. közig. sz. vele 1499/1935. Tárgy: A soproni asztalossegédek munka beszüntetése. M. Kir. Ker. Iparfelügyelőség, Sopron. Van szerencsém értesíteni, hogy a mai napon a soproni asztalossegédek munkabeszünetése végetért. Az asztalossegédek az összes műhelyekben a munkát felvették, mert az asztalosmesterek 12 % ráfizetést és 26 filléres minimális

órabért elfogadták. Az asztalossegédek a város területén a munkabérmegállapító bizottság kinevezésének szorgalmazását kérik. Sopron, 1935. aug. 28.

II. exp.

Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1498/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munkabeszüntetése. M. Kir. Rendőrség tekintetes Kapitányságának, Sopron. Van szerencsém értesíteni, hogy Sopron városában 143a mai nappal az asztalossegédek munkabeszüntetése végetért és az asztalossegédek az összes műhelyekben a munkát felvették. Sopron, 1935. aug. 28. Dr. Schindler s. k.”

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. ad. 1499/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munkabeszüntetése. Mell. 1 db. Méltóságos Polgármester Ur! Jelentem, hogy a soproni asztalossegédek aug. 22-én a város területén a munkát beszüntették, mert a mesterekkel folytatott előzetes tárgyalások eredményre nem vezettek. Az 52001/1935. K. M. sz. rendelet ugyanis az asztalosiparban foglalkoztatott asztalossegédek részére 8 órás munkaidő bevezetését rendelte el. E rendelkezéssel az asztalossegédek számottevő keresettől estek el és ezért a 48 órás munkahétre ugyanazt a bért követelték, amelyet az 55 órás munkahétre kaptak. 30 %-os ráfizetést kértek általánosságban, míg kezdő órabérül 30 f-t követeltek. Az asztalosmesterek ismételt foglalkoztak a kérelemmel és az általános ipartestület kebelében működő munkaügyi bizottság is foglalkozott 1935. aug. 27-én tartott ülésén ezzel a kérdéssel, azonban egyesség létre nem jött. Hogy a munkavállalók követelésüket kikényszerítsék augusztus 22-én a munkát beszüntették és a hatósághoz fordultak az egyezkedési tárgyalások megindítása céljából. Ezek több napon át tartottak, eredményre is vezettek és aug. 28-val a város területén az összes műhelyekben az asztalossegédek a munkát felvették, mert az asztalosmesterek az eddig fizetett órabérre 12 % ráfizetést és a 26 f-es minimális órabért elfogadták.

Összesen kb 95 asztalossegéd szüntette be a munkát.

Az asztalossegédek, mint a „Magyarországi Famunkások Szövetsége soproni helyi csoportja” a jövőre nézve a munkabérmegállapító bizottság kinevezésének szorgalmazását is kérte az iparhatóságtól. Miért is erre való tekintettel a kérelmet azzal továbbítom Méltóságodhoz, hogy Sopron város területére a munkabérmegállapító Bizottság kinevezését a kormánytól szorgalmazni méltóztassék. Sopron, 1935. augusztus 30. Dr. Schindler s. k. v. tanácsos.”

A régi kórház kertje 1920 körül, a háttérben a beboltozott Rákpaták nyílása

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versgyűjteményében

144 Csatkai Endre: Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versgyűjteményében

Csapody István egyetemi tanársegéd tanítványom szépeplékű dédapjának, Scheffer Károly líceumi tanárnak könyvei közt egy meglehetősen rossz karban levő kolligátumra akadt és azt átadta e sorok írójának feldolgozás céljára. A kezdetleges kötésű, meglehetősen vaskos könyv első pillantásra is két egymástól eltérő részre oszlik. 224 számozatlan fehér papíron magyar versek: az első rész; zöldes fehér papíron kb. kétharmada a második rész az elsőnek, számozatlan: német versekkel. De nem egységes a magyar rész sem, az első nyolc lap 16,8 cm magas, a 9. laptól a 296-ig bezárólag 17,4 cm. Itt a versek köré ceruzával egyszerű, vékony szögletes keretet vontak. A 216. laptól végig ismét 8 olyan lap van, mint az első: kerettelen. A középső rész írása elég egységes és benne felismerhető Scheffer Károly írása. A legeslegesítő lapon pedig ez a cím: „*Különféle költemények. Összeírta Gruber József 1843–49.*” Ennek az első résznek és a harmadiknak írása meglehetősen azonosnak tűnik fel. Elég apró írás ugyan, de azért olvasható. A második versnek a címe: „*Testvéreinknek az elnyomott földön. Elpusztult Jerusálem fel fogsz*

épülni még.” Az egyes betűk azonosak a Gruber jegyzete résszel, de az írás jellege durvább, mint a többi. E vers végén nagy meglepetéssel ez a szerzőnév: *Petőfi*.

A Petőfi-kiadásokban nincs nyoma, és a Petőfi-kutatók egy részét is hasztalan kérdeztem, nem ismerik. Hangzik pedig a vers ekképpen:

*1. Háromszázados koporsó! hazám!
Fogadd számüzött fiadnak dalát;
Háromszázados gyászaid felett
Méltó elsirni könyzaporát.*

*2. Kinek szemeiről istennek keze
Tétlen volt levenni szemfödélét.
A százados felébredt halottra
Ráveri a rabságnak bilincset.*

*3. Szenvedő nép vérborított földön
Hol annyi szent eskü megtört volt;
Fogadd dalát a fájó kebelnek
Mellynek vére életeredbe folyt.*

*4. Szabad földről szabadon szól dalom
Rabigádra, melly nyomja válladat;
De csak hordozd, jó a nagy földrengés
Megrázni ujon ásott sirodat.*

*5. Te még nagygyá leszesz. Illy dicső nép
Mi lehetne mássá mint csak nagygyá?
A véres sirokon kizöldül még
Borostyánod, melly homlokod nyomá.*

*6. Tűrj és szenvedj! köny és szenvedés után
Dicsőbb lesz a szabadság bástyája,
Dél s nyugot eldobta a szikrát
S égni kezd a zsarnokok hazája.*

*1457. Annyi könyör, bánat s népimádság,
S boszu tán csak megnyitják az eget,
Ég és föld segítenek üzni az istent
nem ismerő földi isteneket.*

*8. A boszuság égő láng szekeren
Gyújtja fel a zsarnokok hazáját,
S menekülni nem tudván mindegyik
Tüzbe szórja átok koronáját.*

9. Jó a nagy nap, az ítélet napja
Két részen állnak a földlakosok,
Jobbrol a szabadság bajnokai,
Balfelől a vértivó zsarnokok.

10. Meglesznek kérdezve a királyok:
Ubi – ubinam est gentium jus?
S délnyugotnak dörgő mozsarára
Halomba dől az északi polus.

11. Láttátok az arboczok eredejét
Melly a tengernek ivébe nőtt fel,
Lekötve a rakonczátlan tengert,
Mint küzd meg a hullámok dühére!

12. Ilyen lesz a népeknek csatája!
Lobogóikon nem lesz irgalom.
Ég és föld kelnek most nagy csatára,
Uj vértenger árad uj utakon.

13. No de így kell. Folyjon millióknak
Szent vére, csak hajnalt támaszthasson!
Mert mit ér, ha vére van a népnek,
S mégsem mozdulhat a rablánczokon.

14. Szóljon a vér, s legyen nagy temető
E közös föld népeknek bölcsője;
S fel fog sütni a nap, ha megtellett
A népeknek nagy temetője.

15. Tengeren tul egy óriási nép
Lépett fel a népeknek harczára,
Vagy elhalni a vagy örök napot
Deríteni az ős Anglián.

16. Francia, Magyar, Schweicz és Lengyelhon
S közelében a nagy Törökország
Esküdtek meg a nagy isten előtt
Hogy meg lesz törve a rabszolgaság

17. Vagy legyen szabad egész félvilág,
A csata közös, szent és rettentő,
Vagy – ha isten sem akar segíteni –
A nagy világ egy nagy temető...

14618. *De illy véres sárban s gyalázatban*
Századoknak nyomó mocska alatt, –
Ha van isten s kegyelem az égben –
A nép millióknak élni nem szabad.

19. *Jő hát a nap, az ítélet napja,*
Készen légy nép, kiszenvedett vértanu!
Hogyha élni akarsz, kardot ragadj!
Hadd legyen közös a népháboru.

20. *Vagy a félföldtekén rabszolgaság*
Kötözze reánk csörgő lánczait
Vagy a félföldteke legyen szabad,
Boszulni a zsarnokok hamvait.”

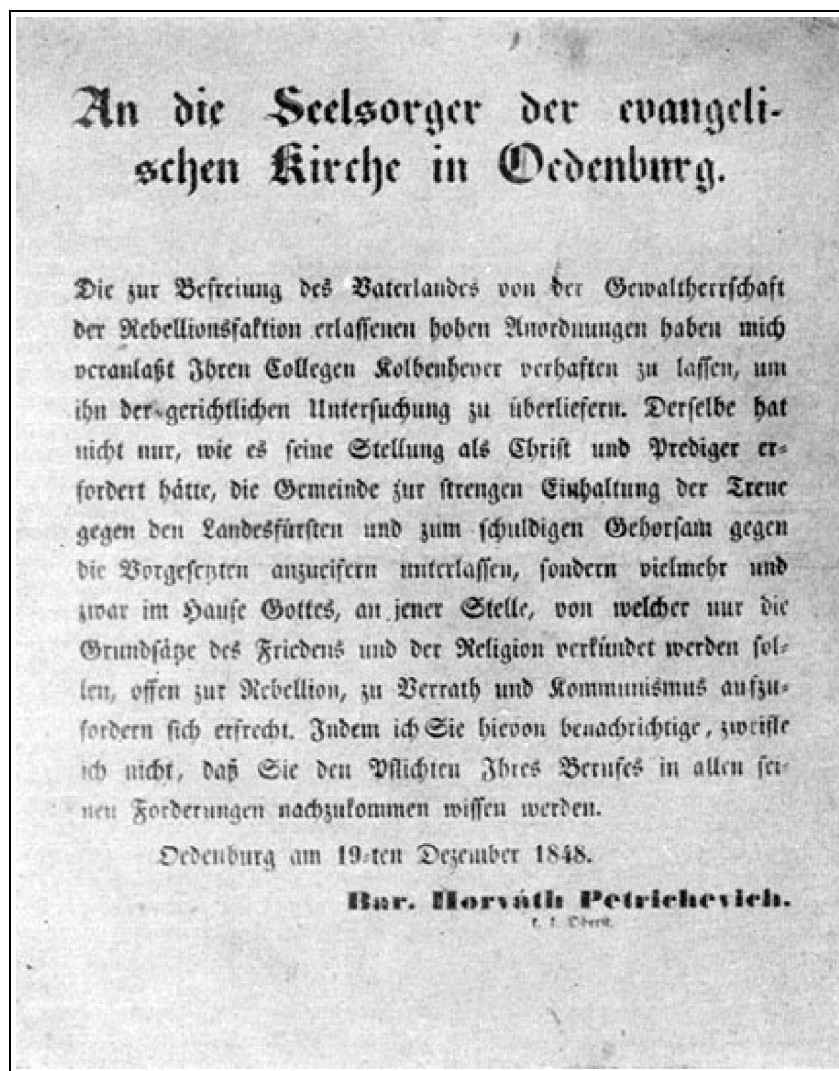
Természetesen nagy öröm volna, ha a fenti versben lappangó, ismeretlen forradalmi Petőfi-verset őrzött volna meg a soproni kézirat, azonban erről nem lehet szó. Nem éri el a nagy költő szintjét. Inkább közhelyek versbe foglalása és ismétlése. A szövegből kiderült, hogy az illető író „száműzött” és dala „szabad földről szabadon” szól, azaz a magyar szabadságharc leverése után készült.

A népek felszabadítójának alkalmasint Amerikát tartja („Tengeren túl egy óriási nép lépett fel”), ebben ugyan csalódott, de szinte kísértetiesen a mai állapotot jósolja meg, hogy a földteke fele szabad, a másik rabságban marad.

Mégis nagyon értékes adalék az 1850 körül élt soproniak lelki világához a vers és ennek megjelenési formája. Köztudomású, hogy Petőfi halálában nem tudtak a kortársak hinni, abban reménykedtek, hogy sikerült megmenekülnie a segesvári csatából, és egyszerre csak valamelyik külföldi szabadabb államban megszólal. Az ál-Petőfik szerepléséről is tudunk, és e tekintetben nagyon hiszékenyek voltak az emberek. Még egy olyan ember is, mint Kápli Lajos, kisbaboti lelkész, aki pedig 1839/40-ben közelebbi soproni ismerőse volt Petőfinek, felült egy szédelő takácmesternek, aki egyébként Téten élt Sarlay néven. 1850-ben történt ez a história is.¹³² Bizonytalán más versek is járták a világot kéziratban Petőfi néven. Hogy kockázatos dolog volt terjeszteni, azt sem kell külön kiemelni, ilyen versek költőire, mint Tompa Mihály fogsága is bizonyítja a Gólya c. versével kapcsolatosan, börtön várt, hasonló módon a terjesztőire is. A Gruber-kéziratban is olyan benyomást kelt a másolat, mintha sietve írták volna le, bár a betűk azonosak a többi versével, de kevésbé gondosak.

Értékes adalék a vers megjelenése a soproni Petőfi-kultuszhoz is. Mint egész fiatal ember, 17. életében került Petőfi Sopronba, rokonokkal érkezett ide, akik a líceumba iratkoztak, ő maga pedig katonának állott. A kapcsolat fennmaradt köztük, sőt a többi diák is felkarolta a nem mindennapi fiatalembert. 1841-ben leszerelt Sopronban Petőfi, ismét töltött itt néhány napot, felújította a diákokkal a barátságot. Két-három év múltán már országos hírnévű költő lett, nem csoda tehát, ha emlékezete, amely amúgy sem halványodott még el, erősen felújult. A korábbi diákok közül Tatay István 1846-ban már a líceum tanára, ez évben e városban keltezi „Költészeti és szónoklati 148remekek” című könyvét, amely 1847-ben jelent meg és benne Petőfinek több mint 10 költeményét veszi fel, többek közt „A külföld magyarjaihoz” c. éles hangú ódát is. Az agg Kiss János költő a diákok önképzőkörének megveszi Petőfi versesköteteit. És nem utolsósorban egyik főtámasza a Petőfi-kultusznak Kolbenheyer Mór evangélikus pap, aki Eperjesen barátkozott össze a

költővel. Hatása meglátszik a lelkésznek 1848-ban tartott beszédein, versein; ezek miatt, mihelyt bevonult Sopronba a császári hadsereg, azonnal fogságba vetették és „bűnlajstrom“-át ki is nyomtatták, ezen lázadás, árulás és kommunizmus szerepel. Természetes, hogy csak egy évvel a Kommunista kiáltvány után, 1848-ban nem azt értették a kommunizmus szón, amit ma és nem is valószínű, hogy Kolbenhayer tisztában lett volna a dolog lényegével, a szó felemlegetésével bűnét kívánták túlozni, egyébként valószínűleg a szó ekkor szerepel először Sopronban hivatalos használatban.²⁽³³⁾

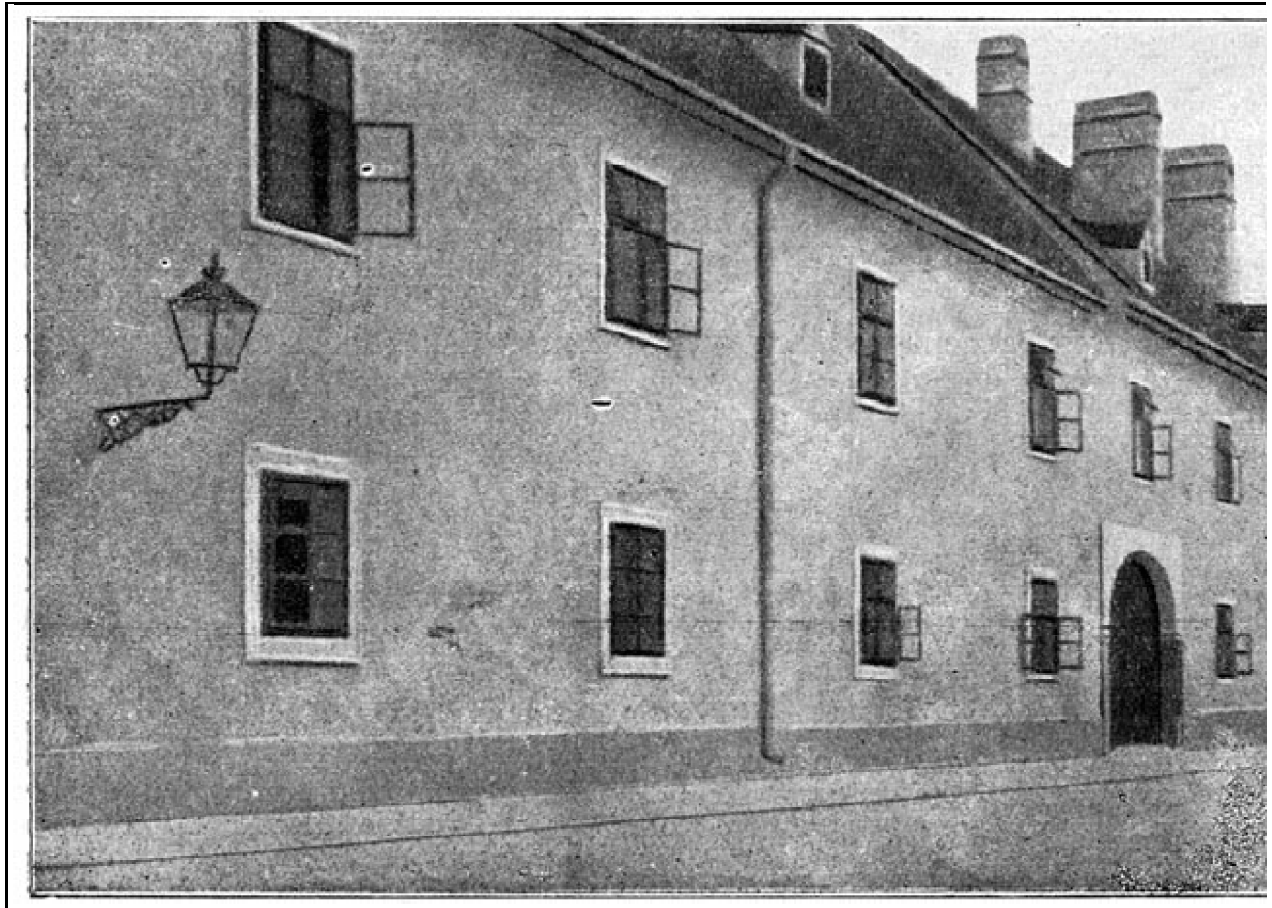
¹⁴⁷A császári hadsereg plakátja 1848-ból:
Kolbenhayer Mór ev. lelkész kommunizmus vádjával illeti

A vers megörökítőjéről is meg kell emlékeznünk. Minden jel arra vall, Gruber József, a szóban forgó világforradalmi vers másolója haladó szellemű volt. Sárvárott született 1827-ben, apja, József tekintélyes tímárcsaládból származott, maga is azt a mesterséget folytatta, azonban nyilván kevés szerencsével, mert 1840-ben elszegényedve halt meg;³⁽³⁴⁾ családi életére is kihatottak valószínűleg ezek az anyagi bajok, mert felesége, Schaeffer Magdolna visszaköltözött szülővárosába József fiával, már csak azért is, hogy a

gyermeket a hírneves líceumba járathassa. 1839/40-ben, 12 éves korában kezdte meg gimnáziumi tanulmányait Gruber József, tehát abban az esztendőben, amikor Petőfi is ugyanabban a városban katonáskodott; majdnem mindig kitűnő diák volt az az iskola anyakönyvei szerint, ún. „díjpénz”-ben is részesült. Végigjárta az iskolát, és még 1849/50-ben bölcsészetet is hallgatott. Iskolatársa volt Scheffer Károly, aki 1829-ben született és az anyakönyvben magyar nemzetiségűnek vallotta magát.⁴⁽³⁵⁾ Abból, hogy Gruber anyja is Schaeffer leány volt és az összeírt versfüzet később Scheffer Károly birtokába került, tán lehet közeli rokonságra következtetnünk. Scheffer Károly később a líceum nagynevű tanára lett, meghalt 1906-ban.

Gruber további életéről annyit tudunk, hogy népiskolai tanító lett Sopronban és 51 éves korában tudóvész vitte el 1878 végén. A Halász utca 46. számú házban lakott, amely akkoriban az ev. egyházközség gyermekkertje volt.⁵⁽³⁶⁾ Nem nősült meg, életét a nevelésügynek szentelte és mint szakíró is buzgón dolgozott; munkatársa volt az Ungarischer Schulbote c. lapnak. Fáy András, Wesselényi és Széchenyi jelentőségét a nevelésügy terén egy-egy dolgozatban fejtegette. A soproni bibliográfusok is ősükként tisztelhetik; a Tudományos Gyűjteményt (1817–41) átböngészte és a nevelésre vonatkozó cikkeket katalogizálta⁶⁽³⁷⁾. Ahogyan a Petőfinek tulajdonított világforradalmi vers ráirányította a figyelmet, egy érdemes, haladó szellemű pedagógus alakja bontakozik ki a múlt homályából.

Magáról a kolligátumról is érdemes néhány szót szólni, hiszen megmutatja, hogy a Petőfi hatása alatt álló fiatalság miatt tartott érdemesnek a maga számára összeírni. A Gruber összeállította részben sok helyen megtaláljuk a forrás megnevezését, ahonnan a másolás történt, po. Vallási almanach 1843, ¹⁴⁹Emlény 1838 stb., vagy valamely más utalás is áll a cím után, mint po. hol nyert jutalmat a vers. Éppen ezért a filológiai pontosságra való törekvés mellett feltűnő, hogy bár a címlapon Gruber a gyűjtés idejét 1845–49-re határozta meg, a legelső költeményt, Bajza Borénekét 1850-re keltezi. Ami a másolást illeti, egybevetve a Magyar Remekírók kiadással, elég gyakori az eltérés szavakban, sőt versszakban is. Bajza lehetett egyik kedves költője Gruberéknek, az első 56 lapon négy versét találjuk, továbbá az ismert költők közül még képviselt Kisfaludy Károly, Garay (Felhívás című vers), Eötvös József (Búcsú), Czuczor, Erdélyi János, Vörösmarty (Hunyadi halála, Salamon, Szép Ilonka), Tárkányi Béla, Berzsenyi (Szilágyi), Sárosy Gyula, Szelestey László, Pulszky Ferenc, Sujánszky Antal, Pap Endre. A kevésbé ismertek közül Nagy Imre (Szinyey IX. 596), Szilágyi István (Arany János mentora), Kunos Endre, Szücs Dávid. A gyűjtemény végén levő és szintén Grubertól származó másolatok közt is két 1850-ből származó vers, Bajzától a Bajnok nője, és Tompa Gólyája, de három Petőfi költeményt is olvashatunk: Piroslík a kecskerágó (1845), Mért nem születtem én ezer év előtt (1844), továbbá Dal címmel A szerelem, a szerelem címen ismert vers. Szerepel még Nagy Ignác Nemzeti erő c. versével, s szerző nélkül Kazinczy Tövisek és virágok ciklusából egy vers.

A hajdani Halász-kaszárnya a mai Halász utcai Ált. Iskola helyén

A versek zömét Scheffer Károly gyűjtötte és másolta tiszta, szép írással. Itt az ismertebb költők Kisfaludy Sándor (Középszerűség), Székács József, Vidor Emil (a későbbi Kerényi Frigyes), Garay, Bajza, Vörösmarty, Berzsenyi (A reggel, Búcsúzás Kemenesaljától), Eötvös, Fáy András, Erdélyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Sárosy, Császár Ferenc, Tompa Mihály, Döbrentey Gábor. Nagy tömeg vers van részben ismeretlen íróktól, részben olyanoktól, akiknek neve legfeljebb a lexikonokban húzódik meg, senki sem hallott róluk: Vályi Tamás, Szeder Fábián (bencés), Abánfy, Fárnek Dániel (száki lelkész), Fejes Mihály, Lakner Sándor, Szakáts Mihály, Simon Antal, Szücs Dániel, Matisz Pál, Jámbor [150](#)Géza, Telegdi Pál, Barsi József, N. Szerdahelyi Lőrinc, Takács József, Kovács Sámuel, Csaba, Szép Ferenc, Fogarassy, Hegyalji, Pájer, Haiszler, Szenvey, Benőfy.⁷⁽³⁸⁾

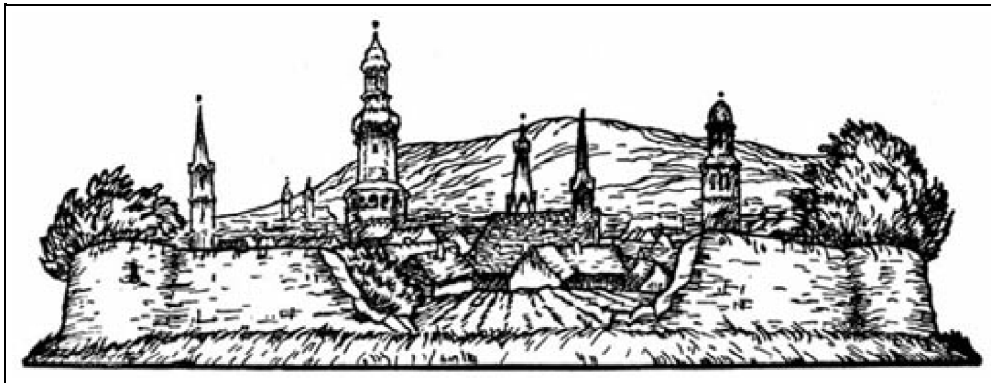
Vannak ún. népdalok, de többnek feltüntetett szerzője ismert név: Czuczor, Kisfaludy Károly, Vörösmarty. Scheffer Károly Petőfi verseket is felvett gyűjteményébe: Barátaimhoz, Vándorélet, Szerelem és pipadal, Éjjel, Eger mellett, Egri hangok, A Dunán, Disznótorban, Felköszöntés, Szomjas ember tünődése, Deákpályám, Vízet iszom, Katona barátomhoz. Ez utóbbi cím alatt azonban nem az ismeretes költemény következik, hanem a K. Vilmos barátomhoz című vers. Ezek a másolt darabok általában a költő első éveiből valók, a legkésőbbi 1844-ben kelt. Egy-egy szó eltérés mutatkozik a későbbi kiadásokhoz képest, az utolsó versben egy teljes sor más. (Hol szívünk hó ölelés közt összeforr helyett a kézírásban: a hol ajkunk csókja ismét összeforr). Végül Dal a szivarról, de az ismeretlen cím alatt ismét a fent már másolt Szerelem

és pipadal.

Geyer György (1825–1912): Sopron látképe. 1860. Vízfestmény
A Szépművészeti Múzeum metszettárában

A lemásolt versek nagy része szenvelgő hangú, nagy kérdések nem izgatták íróikat, mégis tiszteletre méltó, hogy amikor a világszabadság mai fogalmazásában még ismeretlen volt, akadtak fiatal emberek, akikben élt már utána a vágyakozás és Petőfi szent nevében bízva, lemásolták és őrizték azt a költeteményt, amelynek ugyan nincs a nagy költőhöz köze, de amely ma már bevált jóslataival az akkori sötétségben némi derengést láttatott.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem**Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem**

Kétségtelen, hogy évszázadokon keresztül a soproni polgárok jólétének anyagi alapját a bortermelés és a bor értékesítése alkotta. Annál csodálatosabb, hogy ezzel a fontos kérdéssel Póda Endrének a soproni borról írt kis értekezésén kívül még senki sem foglalkozott és a városi levéltárban található rendkívül gazdag anyag feldolgozására még senki sem gondolt.¹⁽³⁹⁾

Ezt az érthetetlen közönyt kívánom megtörni az alábbi tanulmányommal, amelyben Artner Erhard belső tanácsosnak feljegyzéseit ismertetem azzal kapcsolatban, hogy a városi tanács 1566-ban a hatósági mértékhitelítő tisztséget (Weinvisierer) egyévi tartamra reá ruházta és kikötötte, hogy erről a működésről gondos elszámolás formájában tegyen jelentést.

Ez a jelentés Lad. VI. fasc. 2. nr. 2. levéltári jelzés alatt fennmaradt és ebből az 1566/7. évi soproni borkereskedelemre nézve igen fontos és egyben tanulságos kép bontakozik ki előttünk, melynek minél jobb megvilágítása érdekében néhány szóval a hatósági mértékhitelítő hatáskörét kívánom ismertetni.

Azokban az időkben a boroshordók ürtartalma nem volt hitelesítve, ha tehát eladásra került sor, a bor mennyiségét minden esetben a városi tanács által kinevezett mértékhitelítő állapította meg a birtokába átadott mérőpálca (Visierstab) segítségével. Ezért a ténykedéséért 1566-ban minden akó bor után egy dénárnyi díj járt. Ezt a bevételt minden alkalommal köteles volt feljegyezni az ezzel a tisztséggel megbízott tanácsos, kinek hasznóbér fejében ebben az időben a városi pénztárba 20 font dénárt kellett befizetni. A gyakorlat az volt, hogy a 20 font dénár hasznóbér feletti bevétel fáradsága fejében a mértékhitelítőt illette, azonban erről a kérdéssel a városi tanács minden évben az elszámolás alkalmával esetről-esetre külön döntött.

Nem terjedhet ki a mértékhitelítő hatásköre a városi borpincében, a vendéglőkben és a polgári házakban és még kevésbé az egyes polgár házi szükségletében elfogyasztott borra. Mindkét esetben több ezer akó borról lehet szó.

Az elmondottakból következik, hogy Sopronban nagybani boreladás nem történhetett meg a hatósági mértékhitelítő közbejöttes nélkül annál kevésbé, mert a városi bírói szék az eladott bor mennyisége tekintetében esetleg felmerült perben csak a hatósági mértékhitelítő adatait fogadta el hitelesnek. Mindebből azonban az is következik, hogy egy-egy ilyen mértékhitelítő elszámolása a legbiztosabb statisztikai adatot nyújtja az azévi borkereskedelemre ¹⁵²nézve. Ha még megemlítem, hogy Artner Erhard azt is mindig feljegyezte, hogy az eladott bort ki vette meg és azt legtöbb esetben hova szállította el, ennek az elszámolásnak jelentőségét könnyen felfoghatjuk.

Artner Erhard kimutatása 1566. május 6. – 1957. március 31-e közti 11 hónapot öleli fel, 207 tételt

tartalmaz és 11 673 akó borról nyújt felvilágosítást.²⁽⁴⁰⁾ A bevétele ugyanekkor 43 font 1 solidus 20 dénárt tesz ki, melyet a városi tanács 1567. június 4-én tartott tanácsülésében neki engedett át.

Ha a 11 673 akó bor mindegyikére egy dénár hitelesítési díjat számítunk, akkor 48 font 5 solidus 3 dénár bevételhez kellene jutnunk, azonban e kimutatásból tudjuk meg, hogy aki Sopronban a belső tanács tagja volt, vagy városi jegyző, az egy akó bor után csak féldénár hitelesítési díjat fizetett. Ilyenformán a tanács összetételéről az alábbiakat jegyezhetjük fel:

Nemes Miklós polgármester	133,25	akó bort ad el	Lowecba.
Mietler Jakab városbíró	116,-	akó bort ad el	Lengyelországba.
Artner Erhard tanácsos	3,-	akó bort ad el	Szabó Tamásnak.
Artner Erhard tanácsos	88,-	akó bort ad el	Kölnbe.
Frank Farkas tanácsos	83,75	akó bort ad el	Kuttenbergbe.
Gaspitz Gergely tanácsos	113,25	akó bort ad el	Craker úrnak.
Klebelsberger Kristóf tanácsos	173,25	akó bort ad el	Brüxbe.
Paltram Dénes tanácsos	166,75	akó bort ad el	Königgrätzbe.
Pfleger Orbán tanácsos	265,50	akó bort ad el	Craker úrnak.
Reiss Zakariás tanácsos	57,25	akó bort ad el	Olmützbe.
Rosenkranz Károly tanácsos	156,25	akó bort ad el	Caslauba.
Törtl Lénárd tanácsos	123,-	akó bort ad el	Weiss Pálnak.
Wolf Mátyás tanácsos	133,25	akó bort ad el	Schweinitzba.
Wiert Mihály városi jegyző	11,-	akó bort ad el	Brüxbe.
Wiert Mihály városi jegyző	164,25	akó bort ad el	Kuttenbergbe.

Összesen:

 1787,75

akó bor, tehát az összes eladott bornak 15,31 %-a a tanácsbeliekre esik. Hasonlóképpen meg lehet állapítani az egyház részesedését az alábbiak szerint:

András oltárospap	89,25	akó bort ad el	Polányi Ambrusnak.
Ádám pap javadalma	41,50	akó bort ad el	Polányi Ambrusnak.

a csornai prépost	110,75	akó bort ad el	Lowecba.
György pap	63,25	akó bort ad el	Maydorn Jánosnak.
István pap	74,50	akó bort ad el	Lang Lénárdnak.
János oltárospap	47,75	akó bort ad el	Lengyelországba.
János kórházi pap	166,75	akó bort ad el	a sziléziai Neussbe.
Márton pap	138,—	akó bort ad el	Maydorn Jánosnak.
Salchinger Farkas pap	94,—	akó bort ad el	Kuttenbergbe.
Spillinger Farkas pap	67,25	akó bort ad el	Brüxbe.
városplebánia	205,25	akó bort ad el	Boroszlóba.
Szent György templom	100,—	akó bort ad el	Olmützbe.
Szent Mihály templom	231,50	akó bort ad el	Kuttenbergbe.
priester beneficium	109,50	akó bort ad el	Sopron városának.
priester confraternitas	67,25	akó bort ad el	Maydorn Jánosnak.
Gyertyaszentelő céh	89,75	akó bort ad el	Weiss Pálnak.
elend-zech	63,50	akó bort ad el	Olmützbe.
herrenzech	119,—	akó bort ad el	Lengyelországba.
Hátsókapui céhház	73,25	akó bort ad el	Nimburgba.
Humel Kristóf és céhe	53,75	akó bort ad el	Caslauba.
Tamisch Lénárd és céhe	115,50	akó bort ad el	Caslauba.

Összesen: 2121,25

153 akó bor, más szóval az egyház és intézményei 18,17 %-ban veszi ki részét a boreladásból.

Ha még megemlítem, hogy a város a maga borkészletéből 104 akót a német császárnak, 424 akót pedig Lengyelországnak ad el, a városi kórház pincéjéből pedig 95,50 akó a császári asztalra kerül, 159 akó pedig Lengyelországba, ami ismét 6,70 %-ot jelent, ennek folytán a polgárság részére az eladott bormennyiség 60 %-a jut csupán.

Ennél sokkal izgalmasabb kérdés, hogy a külföld milyen arányban vette meg a soproni bort. Erre nézve az alábbi kimutatás adjon felvilágosítást.

Alsó-Ausztria:

Bécs	50,25	akó bor	
császári udvar	199,50	akó bor	
Greis	16,50	akó bor	266,25 akó

Csehország:

Brüx	339,75	akó bor	
Caslau	978,75	akó bor	
Königgrätz	166,75	akó bor	
Kuttenberg	396,50	akó bor	
Lowec	306,50	akó bor	
Nimburg	324,75	akó bor	
Prága	718,25	akó bor	
Schweinitz	133,25	akó bor	4 364,50 akó

Lengyelország:

Polnisch–Neustadt	130,75	akó bor	
közelebbi hely nélkül	112,25	akó bor	1243,– akó

Morvaország:

Goldenstein	49,25	akó bor	
Iglau	157,75	akó bor	
Landshut	58,	akó bor	
Olmütz	1187,75	akó bor	
Prossnitz	96,–	akó bor	1 548,75 akó

Németország:

Köln	154,75 akó bor	154,75 akó
------	----------------	------------

Szilézia:

Boroszló	468,75 akó bor	
Neuss	697,75 akó bor	1 166,50 akó

Összesen: 8 743,75 akó.

Ha ezt az összeállítást vizsgálgatjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a soproni bort a legnagyobb mértékben Csehország vásárolta meg és itt is feltűnik Kutenberg 1 396,50 akójával. Kutenbergben volt Csehország leghíresebb ezüstműve, ami azt bizonyítja, hogy a kutenbergi bányászok nehéz munkájuk végeztével a soproni bor mellett szórakoztak és a soproni borból merítettek feledést bánatukra és azzal fokozták örömeiket, ha meg voltak elégedve sorsukkal és úgy érezték, hogy okuk van a vigasságra.

Csehország után a soproni borkivitelben Morvaország következik és itt Olmütz 1 187,75 akójával feltűnően előkelő szerepet játszik.

A soproni szőlődűlők között van egy *Olmützer* elnevezésű szőlődűlő is, amely a fertői szőlővidéken terül el Balf községtől nem messze a Knapler-dűlő tözsomszédságában. Ez a dűlőnév már sok fejtörést okozott a helytörténetíróknak, mert világos, hogy valamilyen összefüggésben kell lennie Olmütz városával, azonban kielégítő magyarázatot erre az elnevezésre idáig nem sikerült adniok. A legrégebb időktől kezdve, mikor már a soproni borokat Cseh- és Morvaországba szállították, szoros kapcsolatba került Sopron Olmütz várossal. Az a meggyőződésem, [154](#) hogy az Olmützer szőlődűlő elnevezés evvel a szoros kapcsolattal függ össze. Mindenesetre nem érdektelen annak felemlítése, hogy Olmützer dűlőnévvel már 1458-ban találkozunk, amikor Gefetrer Farkas polgárnak ebben a dűlőben egy feles nagyságú szőlője volt, mely kifejezés alatt a kutatásaim szerint mai mértékkel mérve kb. 3840 négyszögöl területet kell értenünk.[4\(41\)](#)

A Lengyelországba irányuló borszállítás hasonlóképpen régi keletű. Róbert Károly királynak egyik 1338-ból keltezett királyi oklevele kifejezetten a soproni boroknak Lengyelországba történő szállításával foglalkozik és annak előmozdítása érdekében látott napvilágot.[5\(42\)](#) Ha forgatjuk a 1539–1556. évek között fennmaradt városi számadáskönyveket, ezeknek jóformán mindegyikében arra nézve találunk adatokat, hogy a lengyel király asztala számára 5–16 hordó soproni bort vásároltak. Ebből a szempontból az 1555. év volt a legeredményesebb, amikor 508 akó bor került megvételre, akóját 3 font dénárral számítva, és így a város az ilyenkor szokásos némi engedmény után 1 518 font dénár tekintélyes bevételhez jutott.[6\(43\)](#) Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy amikor 1638-ban IV. Ulászló lengyel király feleségével együtt az alsó-ausztriai Badenban fürdőzött, a jövőbe tekintő soproni tanács ezt a kedvező alkalmat felhasználta arra, hogy a lengyel királynak 5,25 akó, a királynénak 4 akó és a főudvarmesternek 2,5 akó legfinomabb soproni óborral kedveskedett, mert jól tudták, hogy ez az ajándékozás a városnak százszoros hasznot fog hozni.[7\(44\)](#)

A lengyel királyi udvar közvetlen borvásárlásai 1556 után megszűntek Sopronban, legalábbis ennek a városi számadáskönyvekben többé semmiféle nyomát sem találjuk. Helyébe 1565-től kezdve a

Habsburg-uralkodóház lép, melynek borkóstolói (Sumalier) ezután évről-évre megjelennek, miként ezt 1566-ban Lesser János tette és egy-kétszáz akó bort mindig vásároltak a császári asztal számára. Az így megvett bor árát igen gyakran nem készpénzben, hanem az évi adóban számolták el Pozsonyban a magyar királyi kamarában.

A mind súlyosabb terhet jelentő török háborúk olyan anyagi áldozatokat kívántak meg Sopron városától is, hogy annak a rendkívül gondosan vezetett városi borgazdálkodás nélkül a tanács sehogy sem tudott volna eleget tenni. A városház borpincéjében tárolt többszáz akó bor azonban olyan tartalékokat jelentett pénzügyi vonatkozásban, hogy Sopronnak legalább a XVI. században anyagi gondjai nem voltak, és a városi háztartás minden szükségletét adósság nélkül ki tudta elégíteni.

A városi számadáskönyvek a városi borpince helyzetét minden évben pontosan feltüntetik, így 1565-ben 526 akó,⁸⁽⁴⁵⁾ 1567-ben pedig 486 akó bort⁹⁽⁴⁶⁾ tároltak benne, amikor az évenként megválasztott városi kamarás tisztét az utódjának átadta.

Az 1566/7-ben külföldre kiszállított 8 743,75 akó soproni bort néhány száz akóval még kétségkívül felemelhetnék, ha tudnánk pl., hogy az a Weiss Pál, aki 327,25 akó, az a Craker úr, aki 447,75 akó és végül az a Maydorn János, aki 399,25 akó bort vásárolt, milyen országbeli volt. Csak annyit tudunk bizonyosan, hogy külföldiek voltak, de már közelebbi hazájukat Artner Erhard mértékhibeletesítő elfelejtette feljegyezni.

Ennek az akkori viszonyok szerint feltétlenül nagy mennyiségű bornak elszállításához valóságos szekér-karavánokra volt szükség, mert a régi szekerek teherbíró képessége és az utak gondozatlansága mellett egy szekérre 10–20 akó bornál többet felrakni nem lehetett. És ha a távolságot vesszük figyelembe, bizony néhány hétig eltartott, míg Sziléziából és Lengyelországból ezek a szekerek Sopronba eljuthattak és legalább ugyanannyi idő kellett ahhoz, hogy megterhelten ismét célba érjenek. Hogy ez a körülményes szállítás a bor árát mennyire megrágitotta, annak megértéséhez bővebb magyarázatra aligha van szükség. A fuvar tekintélyes költségét a kereskedők azzal törekedtek csökkenteni, hogy az **155**üres boroshordókat telerakták áruval, többnyire posztóval és vászonnal, amit útközben eladtak és az így szerzett pénzen vásárolták meg a soproni bort. Az is előfordul, hogy a bort hordóstól együtt veszik meg.

Ezek a szekérkaravánok biztonságot nyújtottak az utak mellett elrejtőzött rablók ellen, kiknek soraiban olyan főurak sem szégyelltek résztvenni, mint Balassa Menyhért, a Pozsony megyei Detrekő várának ura, aki az ebből a korból származó Balassa Menyhárt árultatása című „comoedia” szavai szerint a Detrekő vára alatt elhaladó bécsi és morva kereskedőkre leselkedett és azok kirablásával gyarapította amúgy is temérdek vagyonát.¹⁰⁽⁴⁷⁾

A soproni borral megrakott szekerek két úton mehettek Morvaországba és innét tovább Csehországba, Sziléziába és Lengyelországba, az ún. felső és alsó úton. A felső út volt mindig a jobban járható és Alsó-Ausztrián át vezetett Morvaországba. Ebben az esetben a szekerek Szárazvámon át Vimpácnak, a régi Csekének haladtak, ahol átkeltek a Lajtán, majd Fischamendnél a Dunán és így folytatták az útjukat egyenesen északnak, míg Morvaországba nem érkeztek. Ennek az útnak használatát az osztrákok akadékoskodása azonban mindig megnehezítette, kik nemcsak a magyar bortól zárkóztak el, hogy eladhassák a savanyúbb boraikat, hanem még a magyar borok átszállítását sem látták szívesen. A soproni tanácsnak mindig sok gondot, költséget és fáradságos utazásokat jelentett, míg esetről-esetre ezt az utat borai számára biztosítani tudta. Ha a soproni tanács sehogy sem tehetette szabaddá ezt a felső utat, csak ebben az esetben használták az alsó utat, amely mindig rosszabb állapotban volt. Ez az út a Fertő tó

nyugati oldalán haladt Pozsonynak, ahol a Dunán átkeltek, innét a Kis-Kárpátok nyugati lejtőjén elterülő síkságon vezetett tovább északnak a már említett Detrekő vára alatt, majd Holicnál léptek morva területre, ahol a Morva folyón is át kellett a szekereket dereglyén vagy kompon szállítani.

Ezt az alsó utat a XV. században, Mátyás király uralkodása idején a pozsonyiak szerették volna Sopron elől elzárni ugyancsak azért, hogy a soproninál gyöngébb boraikat ezáltal könnyebben értékesíthessék. A soproniak azonban nem hagyták magukat, hanem perre vitték a dolgot. A pereskedés elkeseredettségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy ebben a gazdasági szempontból annyira súlyos kérdésben 1478-ban maga Mátyás király hozott a soproniak javára kedvező bírói ítéletet.¹¹⁽⁴⁸⁾ Ez után a királyi ítélet után a pozsonyiak többé nem merészelték a soproniakat megakadályozni az alsó út használatában.

Igen tanulságos megállapításra jutunk, ha az egyes hónapokban megmért borok mennyiségét vesszük vizsgálat alá. A kimutatás adatait ilyen szempontból az alábbiakban foglaltam össze:

1566 május	hónapban	30,25	akó bort mértek meg.
1566 június	hónapban	67,–	akó bort mértek meg.
1566 július	hónapban	32,–	akó bort mértek meg.
1566 augusztus	hónapban	40,50	akó bort mértek meg.
1566 szeptember	hónapban	119,50	akó bort mértek meg.
1566 október	hónapban	145,75	akó bort mértek meg.
1566 november	hónapban	5 546,50	akó bort mértek meg.
1566 december	hónapban	4 071,75	akó bort mértek meg.
1567 január	hónapban	1 246,50	akó bort mértek meg.
1567 február	hónapban	129,–	akó bort mértek meg.
1567 március	hónapban	673,–	akó bort mértek meg.
	összesen:	<hr/> 11 244,25	akó bort mértek meg.

Ebből az összeállításból kiviláglik, hogy a borkereskedelem szempontjából a szüretet követő két hónap: november és december hónapok voltak a döntő jelentőségűek, mivel a külföldi borkereskedők az újbort és nem az óbort keresték. Ebben a két hónapban az egyébként csendes város minden utcájában idegenek ¹⁵⁶sürgölődtek, akik pincéről-pincére jártak bort kóstolni, mielőtt a vételt megkötötték volna. Mikor végül – többször csak hosszú alkudozás után – a borvétel megtörtént, akkor a boros szekerek zaja töltötte be a várost a rakodáskor. November hónapban legalább 232 és december hónapban ismét kb. 158 szekér hagyta el a várost boroshordókkal megrakottan, mivel *biztosan* tudjuk, hogy novemberben 4 644 akó, decemberben pedig ismét 3 159 akó bort szállítottak külföldre. A külföldi kereskedők közül elsőnek az olműtziek jelentek meg 1566-ban Sopronban, kiket a boroszlóiak, majd utánuk a többiek követték. Hogy ez

a forgalom mit jelentett a város és polgárainak megélhetése tekintetében, a közölt adatok alapján könnyen elképzelhetjük.

Artner Erhard jegyzékében felsorolt 207 tétel közül a legkisebb mennyiség 3 akóra és a legnagyobb mennyiség 406,25 akó borra vonatkozik. Ez utóbbi mennyiséget Faut János soproni polgár adta el Freysichselbs Jakab kuttenbergi kereskedőnek. Faut Jánosról tudjuk, hogy a soproni polgárjogot 1561. június 12-én szerezte meg és erre úgy került sor, hogy a leggazdagabb soproni kereskedőnek, Kaufmann Lipótnak özvegyét, Rozinát vette feleségül. Ezzel a szerencsés házasságával Faut János azonnal Sopron leggazdagabb polgára lett, ki nemcsak nagyarányú bortermeléssel, hanem ezenkívül még borkereskedéssel is foglalkozott, minek bizonyítékaul megemlíthetem, hogy Artner Erhard borjegyzékében van egy tétel, mely arról szól, hogy Faut János megvette Kersengraf János polgár 24 akó borát.

Már szólottam arról, hogy a mértékhitelítő minden akó bor után egy dénárt számíthatott fel működése fejében, aki pedig a városi tanács tagja volt, az felét fizette. Ez általános szabály alól Artner Erhard jegyzékében csupán három esetben találtam kivételt. Az egyik alkalommal a város megvette a „priester beneficium” 109,50 akó borát, amikor Artner Erhard egy sajtár sót kapott ténykedése fejében, a másik alkalommal ugyancsak a város vette meg Gersei Pethő János báró, soproni városkapitány feleségének 12,50 akó borát, melyért a mértékhitelítő nem kapott semmit és végül megmérte néhai Máté mesternek Szabó Tamás pincéjében fekvő 77 akó borát és ezért sem fizettek semmit sem.

Ez a Máté mester nem más, mint Csombord Máté királyi ítélőmester, akit előző évben a Vas megyei Lakon, mikor nejével, Szentandrászi Monthor Magdolnával együtt vacsorázott, ismeretlen tettes lelőtt. [12\(49\)](#)

Artner Erhard rendkívül értékes kimutatásának nagy hiánya, hogy sehol sem jegyzi fel az eladott bor árát, mit annál inkább sajnálhatunk, mert azokban az időkben semmi sem volt annyira szeszélyes, mint az áralakulás. Ebben az áralakulásban már egy esztendő is olyan lényeges eltérést eredményezhetett nemcsak a bor, hanem a gabonafélék tekintetében is, hogy az 1565. év áraiból csak bizonytalanul lehet következtetni az 1566. év áraitra és éppen így az 1567. év áraiból sem lehet teljes bizonyossággal visszakövetkeztetni ugyancsak az 1566-ban érvényes árakra. Azért hangsúlyozom ezt a körülményt, mert 1566-ból – sajnos – nem maradt fenn a városi számadáskönyv sem, amelyből pedig a borárakra nézve biztos felvilágosítást nyerhettünk volna, mivel – miként már említettem – a város volt a legnagyobb bortermelő és egyben a legnagyobb borkereskedő is. Így a számadáskönyvek kimeríthetetlen kincsesbányái a bortermelés minden részletének és a borkereskedés mindenféle alakulásának. Hogy némi tájékozódásunk mégis legyen a borárakra nézve, megemlítem, hogy míg 1565-ben egy pint bort a város borpincéjében általában 20 dénárért mértek ki, addig 1567-ben egy pint bor ára már csak 12 dénár volt, mi azt mutatja, hogy 1565-höz viszonyítva 1567-ben jó volt a bortermés. Ennek megfelelően kicsiben a borárak leszálltak és ez nem maradhatott kihatás nélkül a nagybani boreladásra nézve sem, amennyiben míg 1565-ben egy akó bor átlag 4 font dénárért kelt el, 1567-ben egy akó bort már csak 3 font dénárért lehetett értékesíteni. Természetesen a különleges minőségű borok ára a közöltekénél mindig magasabb volt.

Ezekből az említett árakból azt a megállapítást is levonhatjuk, hogy a külföldi kereskedők mindig a jobb minőségű bort keresték és azt vették meg drágább áron, a város és a polgárok pincéiben pedig a megmaradt és gyöngébb [157](#) bort mértek ki olcsóbb áron. Egyszóval aki nem volt Sopronban bortermelő és bort kívánt inni, a bormérésekben csak ritkán jutott kitűnő borhoz, mert azt többnyire megvették és elszállították a külföldi borkereskedők.

Ezt a könnyen érthető, de mégis visszás helyzetet a mindenre vigyázó városi tanács úgy kívánta enyhíteni,

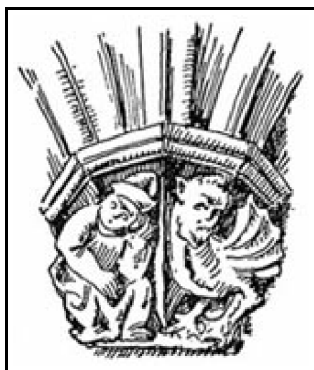
hogy a betegek és a szülők számára a város borpincéjében mindig csapon tartott egy-egy kitűnő minőségű boroshordót, ahonnan kellő ellenőrzés mellett iccénként vagy féliccénként mérsékelt áron az arra rászorultak hozzájuthattak az orvosságnak tekintett tüzes borhoz.

A dénár értékére és vásárló erejére nézve az 1566. évhez legközelebb eső 1565. és 1567. évi számadáskönyvekből kívánok néhány jellemző adatot felsorolni. Így 1565-ben 1 000 db falitégla 300 dénárba, 1 000 db zsindey szintén 300 dénárba, míg 1 000 db szőlőkaró már 330–360 dénárba, egy font gyertya pedig 16 dénárba került. A városi majorosgazda évi bére 22 font dénár és 24 mérő gabona volt, míg a mellette dolgozó szolga már csak 13 font dénár évi fizetést kapott, más szóval ennek a szolgának napi 8 1/2 dénárból kellett szegényesen megélnie. Ugyanekkor az ácsmester napszáma 44–48, az ácslegényé 40–44 dénár volt. Az alacsonyabb bér a téli, míg a magasabb bér a nyári időszakra volt érvényes. A szőlőkben fizetett napszámber attól függött, hogy milyen munkát végeztek. A metszésért 24–30, a karóbeverésért és kapálásért 30, a venyige összeszedéséért 16, a kötözésért és sarabolásért 20, míg a préselésért 28 dénár a napszámber.¹³⁽⁵⁰⁾ Ezek az árak és napszámberék az 1567. évben változatlanok maradtak, illetve egyik-másik vonalon csekély emelkedést mutatnak, így a préselők napszáma már napi 30 dénár.¹⁴⁽⁵¹⁾ Mivel ebben az évben egy icce bor ára 12 dénárba süllyedt le az 1565. évi 20 dénárhoz viszonyítva, ebből következik, hogy a megadott bérért 1567-ben csaknem kétszer annyi bort lehetett venni mint 1565-ben!

Legvégül a soproni akó úrtartalmát kívánom tisztázni. Az 1538. évi számadáskönyv szerint 14 bécsi akó egyenlő 11 soproni akóval. Mivel egy bécsi akó 56.589 liternek felel meg, ebből következik, hogy a soproni akó mai mértékkel mérve 72,02 liter volt. Az akó 40 iccéből (pintből), illetve 80 féliccéből állott, tehát egy soproni icce 1,75 liter nagyságú.

Ezek szerint Artner Erhard feljegyzéseiben feltüntetett 11 673 akó bor átszámítva ma 8 406,89 hektolitert tesz ki.

Artner Erhard kimutatása óta kerekén 400 év telt el. A soproni szőlőhegyek és szőlődűlők most is megvannak és azokon most is szőlőtermelés folyik, de ha azt kérdeznők, hogy vajon Bécsben, Kölnben, Olmützbén és Kuttenbergben vagy Prágában, Boroszlóban, Krakkóban és egyebütt ismerik-e ma is a soproni bort, *nemmel* kellene válaszolnunk.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Alföldy Géza: Liber pater oltára Scarbantiából

158 Alföldy Géza: Liber pater oltára Scarbantiából

1950 nyarán Sopron belvárosában, az Új és Szent György utca találkozásánál, a második világháborúban elpusztult házak helyén a Magyar Nemzeti Múzeum ásatást végzett. Ennek célja a közeli kapitóliumi triász-szentély környékén feltételezett nagyobb római középületek felkutatása volt.¹⁽⁵²⁾ A feltárások alkalmával a mai talajszint alatt mintegy 3 m mélyen egy Mercurius- és egy Liber pater-oltár került elő, nagyobb, az i. u. IV. században átépített római épület falmaradványai között. A két köemléket a IV. századi építkezés során hurcolták ide, és küszöbköként használták föl, feliratos lappal lefelé fordítva.²⁽⁵³⁾ Tanulmányunkban a Liber pater tiszteletére emelt oltárkövel kívánunk foglalkozni.

Az oltár helyi mészkőből készült. Faragása nem mondható teljesen sikerültnek: előoldala nem téglalap-, hanem kissé trapézalakú.³⁽⁵⁴⁾ Az oltár törzsét alul-fölül háromszorosan hornyolt párkány fogja közre. A felső párkányt kétoldalt kiemelkedő voluták díszítik. Az előlapon elhelyezkedő felirat rendkívül szépen vésett, teljesen szabályos betűket és sorfelépítést mutat, szemben a kötömb kevésbé gondos kifaragásával. Olvasása: *L(íbero) p(atr) P(ublius) Callius / Scipio v(otum) s(olvit) / l(ibens) m(erito)*.⁴⁽⁵⁵⁾ Azaz: Liber pater számára Publius Callius Scipio fogadalmát készségesen teljesítette, (mivel az isten azt) megérdemelte.

P. Callius Scipio nevével ezúttal találkozunk első ízben. Kérdés, ki lehetett közelebbről a megnevezett dedikáló. Igen tanulságos ebből a szempontból családnévének és személynévének együttes elemzése. Mindkettő meglehetősen ritka A *Callius* gentilicium a Corpus Inscriptionum Latinarum adatai szerint csak Itáliában, illetőleg egy esetben Afrikában fordul elő.⁵⁽⁵⁶⁾ A *Scipio* cognomen elsősorban Róma városára jellemző, mindenekelőtt a híres Cornelius családra, amely számos kiváló Scipiot adott a birodalomnak.⁶⁽⁵⁷⁾ Ősi római cognomen ez,⁷⁽⁵⁸⁾ amely éppen a Corneliusok révén nagy hírre emelkedett.⁸⁽⁵⁹⁾ Jellemző, hogy Róma városában is csak a régi itálikus családok fiai használták.⁹⁽⁶⁰⁾ Az Itálián kívül ismert néhány hispániai, dalmáciai, noricum, afrikai, galliai Scipio is többnyire itáliai, főleg róma városi családok tagja vagy azok leszármazottja, kis részben helyi bennszülött.¹⁰⁽⁶¹⁾

P. Callius Scipio itáliai jellegű névadása világosan mutatja, hogy a név viselője itálikus, közelebbről valószínűleg egy észak-itáliai család leszármazottja. Az azonban nem dönthető el bizonyosan, hogy a megnevezett maga volt-e itáliai születésű, vagy pedig egy Scarbantiába települt itálikus családnak már helyben ¹⁵⁹született leszármazottját kell-e látnunk benne. Annyi viszont a névadás jellege alapján nyugodtan állítható, hogy P. Callius Scipiot az Itáliában született elődöktől legfeljebb egy-két generáció választhatta el.

A Liber pater-oltár dedikálójának társadalmi helyzetéről, foglalkozásáról hallgat a felirat. Valószínű azonban, hogy P. Callius Scipio, mint Pannónia itálikus eredetű civil lakosainak legnagyobb része, kereskedőként vagy földbirtokos telepesként került Scarbantiába, s a város vezető rétegéhez tartozott. Hogy szabad születésű volt, ahhoz névadása alapján nem fér kétség.

Liber-oltárkő a soproni Liszt Ferenc múzeumban (Adorján Attila felvétele)

Kérdés, korban hová tehetjük P. Callius Scipio oltárát. A keltezéshez egyfelől a dedikáló neve, illetőleg nevéből megismert származása, másfelől a köemlék kidolgozása ad támpontokat. Újonnan jött itálikusokkal Scarbantiában az i. u. II. század első feléig számolhatunk. P. Callius Scipis esetében, mint láttuk, vagy újonnan jött itálikusról, vagy egy ilyen személy közvetlen leszármazottjáról [160](#) van szó. Így e szempont alapján feliratunkat még a markomann háborúk elé kell helyeznünk. Megerősíti és egyben szűkebb korhatárok közé szorítja ezt a keltezést a köemlék kidolgozásának vizsgálata. Az oltár maga, mint mondtuk, meglehetősen elnagyolt munka, éppen ezért nemigen származtatható az i. u. I. századból. [11\(62\)](#) Viszont a betűtípusok és a felirat egésze még annyira gondos, jó faragást mutatnak, hogy az oltárkövet a II. század közepénél későbbi időre nem tehetjük. [12\(63\)](#) Mindezeket a szempontokat összegezve, feliratunk az i. u. II. század első felére keltezzük.

A felirat elsősorban vallástörténeti szempontból értékes: Liber pater scarbantiai kultuszának első epigráfiai emléke. A kultusszal kapcsolatban Sopronból eddig csak néhány Dionysos-bronzszoborcskát, [13\(64\)](#) illetőleg a dionysosi halálszemléletre utaló szőlőindakerettel díszített sírkövet [14\(65\)](#) ismert a kutatás.

A pannóniai Liber-Dionysos kultusz már nagy irodalommal rendelkezik. [15\(66\)](#) Az istenség, aki az antik világnak talán leginkább sokarcú istene, [16\(67\)](#) Pannóniában is a legkülönbözőbb elképzeléseket testesítette

meg. Alakját mindenütt ott érezték jelenvalónak, ahol az élet gyarapító erői a maguk teljességében bontakoznak ki. Dionysos éppen a „felfokozott vitalitást”, az élet teljességét jelenti. Így nem véletlen, hogy mindenekelőtt a bor tartozik hozzá. Liber pannóniai oltárai jellemző módon nem egy esetben éppen a bortermő vidéken kerülnek elő, és az istenhez fordulnak segítségért a szőlősgazdák is,¹⁷⁽⁶⁸⁾ de Liber különleges pártfogását élvezi mindenki és minden, akinek és aminek a vitalitást tetőpontjára fokozó mámoritalhoz bármi köze is van: a borkereskedők, a szőlőművelés és bortermelés, maga a szőlőföld, természetesen a szőlő és így tovább. Továbbá az életgyarapító és életadó erőket megtestesítő isten áll magától értetődőleg az egész vegetációs életfolyamat mögött is. A földek termékenysége, a termés maga, továbbá a földművelő munka és mindaz, aki ezzel a munkával foglalkozik, Liber és a főleg a dunai tartományokra jellemző termékenységistennő, Liber védelme alatt áll.¹⁸⁽⁶⁹⁾ Amint azonban az antik világkép számára elválaszthatatlan egymástól a természeti és emberi termékenységnek legvilágosabban a „Földanya” fogalmában összeszövődő ideája, úgy Liber és Libera egyben az emberi termékenység, általában az emberi élet és életfolyamat nagy pártfogói is, hiszen Liber „pater”, életadó, megtermékenyítő atya.¹⁹⁽⁷⁰⁾ De Liber–Dionysoshoz tartozik a halál birodalma is. A halál ugyanis a dionysosi világszemléletben nem az Iliásból megismert „lefokozott élet”, nem a létük teljességét elveszített árnyak tengődése, hanem éppen ellenkezőleg „felfokozott élet”, a tomboló dionysosi mámorban kiteljesedő vitalitás. Ezért játszik olyan nagy szerepet a pannóniai halottkultuszban Dionysos. Juppiter mellett ő az aquincumi temetkezési egyesület főistene,²⁰⁽⁷¹⁾ a vele kapcsolatos jelenetek és ábrázolások, főképpen az oly gyakori repkény- és szőlődíszek mindenfelé feltűnnek a sírmlékeken.²¹⁽⁷²⁾ S dionysikus alakokkal díszítik a pannóniai temetkezési kocsikat is: vagyis a halottat Liber és környezetének tagjai kísérik utolsó útjára, s ez az út a ¹⁶¹dionysosi túlvilágba vezet.²²⁽⁷³⁾ De Dionysossá lesz a halott maga is: az életnek a síron túli kiteljesedését legtökéletesebben éppen az a gondolat fejezi ki, hogy a halott magával a nagy életadó istennel azonosul.²³⁽⁷⁴⁾ Végül az isten, aki a „lefokozott életet” jelentő halálforma legyőzője a túlvilágon, a triumfális eszmekör képviselője és megtestesítője a földi világban is. Ő segíti a hadsereget és az uralkodót győzelemre a háborúban,²⁴⁽⁷⁵⁾ s így emelkedik igen nagy jelentőségre a pannóniai katonaság III. századi vallásosságában.²⁵⁽⁷⁶⁾

Liber-Dionysos tehát Pannóniában egyaránt lehet a szőlő és a bor, a természeti és emberi termékenység, a halál és a győzelem istene. Más kérdés, hogy minden kultuszemlékkel kapcsolatban fölvethek-e az elmondottak. A gyakorlatban egy-egy kultuszemlék legalábbis elsősorban egy-egy isteni arculathoz kapcsolódott, aszerint, hogy a vallásos votum teljesítője milyen jellegű kérdésben folyamodott az élet egészét átfogó nagy istenhez. A scarbantiai oltáron Liber pater alakja valószínűleg mint a scarbantiai borvidék vagy a környező földek és termésük védelmezője jelenik meg.

A fentebb mondottakból világosan következik, hogy Liber pater pannóniai kultusza a társadalom terén nem szorítkozhatott a pannóniai lakosság egy-egy rétegére. Éppen ellenkezőleg: bár Pannóniában más kultuszok (Juppiter Optimus Maximus, Mithras, Silvanus) nagyobb tömegeket tudtak megmozgatni, talán Mithrast kivéve, aligha volt még egy kultusz, amely annyira egyesíteni tudta volna a társadalom összes rétegeit, mint Dionysosé. Tisztelői között egyaránt megtaláljuk az előkelő városi polgárságot, az egyszerű parasztokat, az istenalakban vágyaik megtestesítőjét érző rabszolgákat és a legkülönbözőbb rangú katonákat, a légióparancsnoktól az auxiliáris közkatonáig.²⁶⁽⁷⁷⁾

A soproni felirat kapcsán okvetlenül fel kell vetnünk a kérdést, amely Liber pannóniai kultuszának alkotó tényezőire vonatkozik. Mint ismeretes, a kutatás általában felteszi, hogy Liber, illetőleg Liber–Libera alakjai mögött az illyricumi provinciákban ősi bennszülött istenpár rejlik, amely lényegi rokonsága révén azonosult az itáliai istenpárral.²⁷⁽⁷⁸⁾ Ennek egyik bizonyítéka gyanánt egrészt arra szoktak hivatkozni,

hogy a Liber–Libera-pár már a praehisztórikus időkben kimutatható az illírségnél,²⁸⁽⁷⁹⁾ másrészt pedig arra szokás utalni, hogy Liber és Libera tisztelete más tartományokkal szemben annyira erősen elterjedt a dunai provinciákban, hogy ez csakis a kultusz helyi alapjaival értelmezhető. Ez a két érv azonban nem bizonyítja azt, hogy Liber pater és Libera kultusza egész Pannóniában az őslakosság vallásosságának továbbélésére utalna. A kultusz helyi hátterére vonatkozó kutatásoknak egyrészt tekintetbe kell venniük, hogy Pannónián belül mely területeken terjedt általánosan el az istenpár tisztelete, és másrészt, hogy kik állítják a felírtos emlékeket.

Ha egy pillantást vetünk a pannóniai Liber-feiratok elterjedését fölvezető térképre, azonnal kitűnik, hogy milyen jelentős volt a Liber-kultusz Kelet-Pannónia területein. Különösen az Aquincum–Intercisa szakaszon és ennek hátterében feltűnő ez, vagyis éppen azon a területen, ahol a Dionysos-kultusszal kapcsolatos kocsitemetkezés szokása is általánosan elterjedt.²⁹⁽⁸⁰⁾ Gyakorlatilag nagyjából **162** az eraviszkuszok szállásterületéről van itt szó.³⁰⁽⁸¹⁾ Amellett ezen a területen a fogadalmi feliratok állítói között valóban több romanizált bennszülöttet találunk.³¹⁽⁸²⁾ Úgy látszik, hogy egy másik összefüggőbb emlékcsoport a Szerémségre esik, ahol szintén nem hiányoznak a bennszülött dedikálók.³²⁽⁸³⁾ Ezek a területeken valóban fölvehető, hogy az isten, illetőleg az istenpár tisztelete az őslakosság vallásosságában gyökerezik.³³⁽⁸⁴⁾ Egészen másként áll viszont a dolog Nyugat-Pannóniában. Az emlékek száma itt viszonylag kevés, inkább csak a nagyvárosokban találunk idevágó feliratokat, de pl. Aquincumhoz viszonyítva jelentéktelen számban. Amellett ezeket az oltárokat javarészt itálikusok vagy azok leszármazottjai állították. Így e területeken nincs biztos nyoma annak, hogy az istenpár tisztelete helyi háttérrel rendelkezék.³⁴⁽⁸⁵⁾ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Nyugat-Pannóniában az őslakosság vallásossága nem élt tovább, hiszen éppen itt rendkívül közkedvelt pl. Silvanus, valamint más helyi istenségek tisztelete. Annyi viszont bizonyos, hogy a Liber-kultuszban ezen a területen összehasonlíthatatlanul kisebb szerepet játszott az őslakosság továbbélő vallási hagyománya, mint Kelet-Pannóniában, főleg az eraviszkuszok szállásterületén.

Ezt a megállapítást támasztja alá a soproni Liber-kultusz is. Legalábbis eddig semmi nyoma nincs annak, hogy Liber pater tiszteletébe itt helyi elemek szövődtek volna bele. P. Callius Scipio feliratának esetében is, mint Nyugat-Pannónia Liber-kultuszában általában, az itálikus telepések vallásosságával kell számolnunk.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Haydn Teremtés c. oratóriumának kismartoni vonatkozásai

Csatkai Endre: Haydn Teremtés c. oratóriumának kismartoni vonatkozásai

A napóleoni háborúk alatt a Magyar Hírmondó című, Bécsben megjelenő újság sokszor foglalkozik Haydn József zeneszerző személyével, hírt ad kismartoni szerepléseiről, új darabjairól. Miután Haydn 1776-ban eladta kismartoni házáat, székhelyét Eszterházára, a mai Fertődre tette át, de ott működése 1790-nel véget ért, amikor az egész udvartartást feloszlatták. 1794-ben ismét élére állhatott Haydn felfrissített zenekarának, de immár Kismartonban. Hanem most már e városnak Béccsel kellett osztozkodni. A Magyar Hírmondónak 1798. október 9-én küldött kismartoni levél szerint új nagy misét írt „Az itt nyáron által mulatni szokott híres Muzsika-szerzője Hertzeg Esterházy Ő Nagy Méltóságának, Haydn”. (M. H. 1798. II. 482. lap.) Alkalmasint a később Nelsonról elnevezett miséről van szó; a tudósítás szerint már kétszer adták elő 1798-ban a hercegi zenészek.

Akik Haydn közelébe férközhettek Kismartonban 1797 nyarán, azok különösen nagy munkában találták a

mestert. Erről is a Magyar Hírmondó értesít (1798. I. 656. lap): „Báró Van Swieten egy Anglus munkátskát, mely a teremtést igen elevenen le-írja, német nyelvre fordított, s a Herczeg Esterházy szolgálatjában levő fő-Muzsikust Haydnt megkérte a multt esztendőben, hogy Ez, muzsikában tenné ki azt, a mit Ő ki-tett fordításában. Haydn igyekezett is eleget tenni a Báró Ur kérésének, mind a maga meszsze el terjedt nevének fenn tartása végett, mind pedig a szép ajánlásra nézve is: mivel 500 arany jutalmat ígért néki Báró van Swieten, maga, és a 163. muzsikában gyönyörködő Társaság nevébenn. A Teremtést oly mesterségesen és szivreható módon ki tudta Haydn fejezni a muzsika által, kivált a Chaost, s Ádámnak Évával való beszélgetését, hogy a közönséges itélet szerént, még soha ehez fogható muzsikát nem tett közönségessé. Méltó a megjegyzésre, hogy *Haydn ezt a remekét, a mult nyáron Kis-Martonban (Sopron Vármegyében) készítette tsak nem egész végig*”. Még hozzát teszi a tudósítás, hogy háromszor eljátszották Bécsben a nagy művet egymás után Schwarzenberg herceg palotájában. Ezek valószínűen nem voltak nyilvános előadások, amelyeken akárki részt vehetett volna, de a nagy hír megelőzte az udvari színházban lefolyt bemutatót: „Ha Béts Városának akármely nagy piatza lett volna is a Teátrum: könnyen megtöltötték volna azok a temérdek sok Emberek, a kik Mártz. 19-dikénn estve bé akartak menni az Udvari Teátromba, Musika-Doktora és Hertzeg Eszterházy Muzsika-Direktora Haydn Józsefnek a mult esztendőben szerzett, s a Teremtést ábrázoló remek muzsikájának hallgatására: de nagy részént bé nem mehettek. Hasonló tolakodásról még akkor sem emlékeznek a Teátrumokat járó emberek, mikor ingyen volt szabad bé-menni a Teátromba. Már 12 órakor délben a Teátrum ajtajánál csoportosan kezdett állani a Nép: pedig tsak estvéli 7 órakor kezdődött a muzsika. Sokan a bé nem fértek közül a Teátromból ki-szolgáló nyílások- és hasítékokra tették fülöket, úgy hallgatták Haydn remekét stb. Nem tsak a tőzsomszéd Helységekből, hanem még Brünnből, Posonból, *Sopronból, Kis-Martonból* s Neustadtból is *sokann jöttek* Bétsbe, Haydn Angyali muzsikája hallására.” (1799. I. 382–3. lap.)

De sem a kismartoniaknak, sem a soproniaknak nem kellett már soká várakozniok, hogy a Temetést saját falaik között hallhassák. 1804-ben Kismarton végleg búcsút vett Haydntól, mert karnagyi állását átadta a pozsonyi születésű Hummel Jánosnak, ki is még abban az évben előadatta énekeseivel és zenészeivel a nagy művet. A szövegkönyvet a kismartoni nyomdász készítette el, de a címlap szerint, – hogy, hogy nem – Eszterházán keltezi. Talán ideiglenesen vitte át a nem éppen nagy műhelyt, mert egyébként Eszterháza napja leáldozott, csak átutazó vendégeknek szolgáltatott lakomák szakították meg ideig-óráig csendjét, amelybe burkolódzva lassan-lassan pusztulásnak indult. Ugyancsak 1804-ben adták elő először soproni műkedvelők a maguk városában a Teremtést (lásd SSz. 1958. 2. szám 154. lap.) Sopron 1805-ben megismételte az előadást, majd érdekes egyezés következik az időben, ami talán arra vall, hogy a két zenei város egymást kölcsönösen támogatta a nagy vállalkozásban. Ugyanis Sopronban 1829. január 30-án és március 6-án szólalt meg ismét a hatalmas mű, Kismartonban pedig az ősz folyamán. A Hazai és külföldi tudósítások című pesti újságban olvashatjuk, hogy október 12-én tisztújító megyegyűlést tartottak Kismartonban. „Ez meglevén a Herczeg 200 személynél többet a maga kastélyában, valamint 800-at pedig külömbféle helyeken Herczegi módon megvendégelt; asztal alatt 24 fuvó muzsikai eszközből szép harmóniát zengettek és a pohár elköszöntésekre az ágyuk durrogtak: este szép tüzi játékot adatott egy Bétsi mester által a Hg. rendeléséből, hol is 18 ágyu elsütetett. Végre ő Herczega a házi kápolnában Haydn Teremtését nevezetes muzsikuskok által adatá, s ez által a muzsika kedvelőinek is fényes gyönyörűséget szerzett.” E híradásra Mátray Gábor még Rothkrepf eredeti nevéen a Tudományos Gyűjtemény 1830. évfolyamának 4. kötetében (31. lap) azonban ennek az adatnak egy kis tévedését helyreigazítja, bizonyára mint aki jelen volt, mert Mátray ebben az időben Sopronharpácson időzött: „1829 Octoberben a Restauratio estvéjén gyönyörűen adta elő ezen hangász Kar Haydnnak Teremtését a Hertzegi palotában, de nem kápolnában, a mint ezt egyik Hazai ujság levelünk hirdette.”

Míthogy közben a kismartoni kastély zenekara kihalási rendszerre jutott, nem volt a legújabb időki lehetőség rá, hogy a városkában előadják, 1945 óta azonban éppen a kastély dísztermében többször előadták bécsi művészek közreműködésével. A soproni zenei művelődésnek azonban a Teremtés előadása egyik próbaköve lett, és főleg 1930 óta gyakran szerepelt, többek között szabadtéri előadáson is 1932-ben.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csapody István: Gombocz Endre soproni diákévei

164 Csapody István: Gombocz Endre soproni diákévei

A természettudós *Gombocz Endrének* emlékezetét *Jávorka Sándor* hivatott tollából a Botanikai Közlemények 1947. évfolyamában (XLIV. köt., p. 1–8.), rövidre szabott nekrológiát pedig e sorok írójától a Soproni Szemle életrajzai között (1955. 1–2. sz., p. 153–154.) olvashatjuk.

Egyik megemlékezés sem tér azonban ki részletesebben a soproni születésű neves botanikus-tudománytörténész soproni diákéveire, amelyek pedig döntően befolyásolták pályáját. Jelen közlemény ehhez kíván adatokkal hozzájárulni, miután a *Berzsenyi Dániel Gimnázium* 400 éves jubileuma alkalmából rendezett iskolatörténeti kiállítás során felszínre került *Gombocz*-kéziratok ezt időszakává tették. *Próhla Jenőnek*, a kéziratok megtalálójának e helyen mondok köszönetet. Ugyancsak *Próhla Jenőnek* köszönöm a számos egyéb, *Gombocz Endrére* vonatkozó feljegyzés és adat szíves hozzáférhetővé tételét, kutatásaim során nyújtott messzemenő segítőkészségét is.

Gombocz Endre 1892-től 1900-ig apjának, *Gombocz Miklósnak* iskolájában, a soproni evangélikus líceumban, a mai *Berzsenyi Dániel Gimnáziumban* végezte középiskolai tanulmányait. Első osztálytól az érettségi bizonyítvány megszerzéséig kitűnő diák volt, mindvégig tandíjmentességet és ösztöndíjat élvezett; az alsó két osztályban *Rupprecht Alfréd*-féle ösztöndíjban, harmadiktól nyolcadikig az ún. *németalföldi* ösztöndíjban részesült, amelyhez az utolsó két évben még a *Teleki–Roth J.*-féle ösztöndíj is járult.

A nagy hírű iskola jeles tanárai közül sokan voltak rá hatással. Különösen *Vojtkó Pál* neves irodalmárnak és költőnek (*L. Berecz D.: Vojtkó Pál. SSz., 1956. 2. sz. p. 183–184.*) a neve kívánczok emlékeznek, aki *Gomboczot* II. o-ban történelemre, V. o-ban magyar irodalomra tanította s ezen felül a nemes hagyományokkal rendelkező líceumi Magyar Társaságnak az idő tájban elnöke volt. *Arndt János* és *Hollós (Holzhammer) János* osztályfőnökei közül különösen utóbbinak kimagasló tudása fogta meg. Tőle szerezte történelemben való jártasságát és később oly sikerrel hasznosított latin ismereteit. A latin nyelv alapjaira egyébként *Scheffer Károly* tanította, görög nyelv- és irodalomra *Bothár Dániel* (I–IV.), *Zvarinyi Lajos*, *Rosta Ferenc* és *Králik Gusztáv*, német nyelvre *Arndt János* és *Haniffel Sándor*, míg *Jausz Vilmos*, *Bancsó Antal*, *Hetényi Lajos* etikai nevelésében működtek közre. Édesapja hetedikben politikai földrajzot, nyolcadik osztályban filozófiai propedeutikát tanított.

Természettudományi képzésében szerencsésnek kell tartanunk, hogy mind az exakt természettudományok terén, mind a biológiai tudományok tekintetében jónevű, kedvét növelő, hivatástudatát elmélyítő, széles látókörű tanárokkal rendelkezett. Matematikából alsóban *Malatides Sándor*, a felső osztályokban a természettannal együtt *Renner János* volt tanára. *Renner* erős hatása érződik *Gombocz* néhány önképzőköri, előttünk részben ismert pályamunkáján, mint pl. a színeképelemzésről, a Nap fizikai alkatáról és a növények fizikai erejéről szóló dogozatain. Ezeknek címei is már elárulják, hogy sokirányú érdeklődésében a fizika jelentős szerepet játszott, miként később is, a Természettudományi Közlöny szerkesztésével megbízva, szívesen nyúlt apróbb természettani témákhoz. Nyilvánvaló, hogy érdeklődésének középpontjában mégsem a fizika, hanem a biológia, azon belül is a botanika állott. Ebben tanítómestere *Gecsányi Gusztáv* volt. *Gecsányi* tanította negyedikben az 165. ásványtant, ötödikben a növénytant és hatodik osztályban az állattant, az akkor általánosan használt *Roth*, ill. *Roth–Vangel*-féle tankönyvek alapján. Azt, hogy ezekben a tárgyakban az átlagosnál *Gombocz E.* már diákkorában jóval nagyobb tájékozottsággal rendelkezett, azok a pályamunkái és dolgozatai bizonyítják, amelyeket felső osztályokban írt.

Ezeknek a pályamunkáknak és dolgozatoknak szülőhelye a líceumban működő Magyar Társaság volt, mely feladatának a magyar nyelv- és irodalom ápolását, a fiatal tehetségek kibontakozását és az ifjúság törekvőbb rétegének az egyes szaktudományok terén való önképzését tartotta elsőrendű feladatának. *Gombocz Endre* az 1896/97. tanévben iratkozott ide be, az V. és VI. osztályokban még csak ún. „hallgató tag” volt, minthogy az alapszabályok értelmében „működő tag” csak a legfelső két osztályból kerülhetett ki. Ám hetedikes korától kezdve annál élénkebb tevékenységet fejt ki: szaval, bírál, vitatkozik, felolvas, pályamunkákat nyújt be s mint a tizenegyes bizottságnak, amolyan választmánynak tagjaként korán beletanul egy közösség, egy közhasznú testület szervezési és irányítási munkakörébe. Nem lebecsülendő ez a hatás, mert aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a líceumi Magyar Társaság nélkül később, 1921-től választmányi tagja, 1925-től kezdve, húsz éven keresztül a Természettudományi Társulatnak közmegelegedésre titkára alig lett volna.

Első diákkori dolgozatával, „*A rovarévő növényekről*” szólóval hetedikes gimnazista korában, 1898. okt.

29-én jelentkezik a Magyar Társaság ülésén. Az előadás utóbb a „Soproni Gyorsíró” c. lícista lapban (1898/99. XXV. évf. 5–6. sz., p. 34–36; 7. sz., p. 50–52.) is megjelent, bírálatát pedig Vidovszky Ferenc tanuló társa örökítette meg – a szokásnak megfelelően – a M. Társaság jegyzőkönyvében. Tárgyilagos kritikájával mi is egyetérthetünk: „Feladatát ügyesen oldotta meg és helyesen megválasztott tárgyát könnyen folyó nyelven, érdekesen adta elő. Forrásaihoz nem ragaszkodott, tárgyát átértette. Egyedi hibája, hogy nyelve... idegyszerűségektől nem ment.”

Majdnem ugyanezt mondja egy másik bírálója (Jánossy Károly) később, 1899. febr. 11-én „A Nap fizikai alkatáról” szóló értekezéséről, mely szerint: „a forrásokat jól használta, csak azt lehetne hibául felróni, hogy egyes részeiben nagyon is szakszerű volt. Így különösen a protuberantiákról szóló rész. Irálya némely helyen pongyola, de többi helyen elég jó és könnyen folyó.” Ez a dolgozata nem jelent meg s az irattárból sem került eddig elő. Ugyanígy nem ismerjük az 1899. jún. 11-én, a Magyar Társaság szokásos évvégi „örömnepén” elhangzott felolvasásának szövegét sem „A növények physikai erejéről.” Erről csak annyit tudunk, hogy Takáts Dénes-arannyal jutalmazták.

Szerencsésebben jártunk az ugyanezen tanév évvégi pályázatán benyújtott írásművével, amely ha töredékesen is, de az iskola levéltárában B. III. c. 20 jelzet alatt, fedőlapjával együtt, Gombocz kezeírásában, aláírásával együtt fennmaradt. Ez a dolgozat „Az állatok passzív védőszervei” címet viseli és megadott vázlatából (8 o.) arra következtethetünk, hogy a meglévő 20 kéziratos oldal az eredetinek csupán mintegy harmada. A dolgozat rendkívül világos okfejtésű, stílusa könnyed és gördülékeny, megelevenedik benne a későbbi népszerűsítő Gombocz Endre írásművészete. Mondanivalója a létért folytatott harc és a természetes kiválogatódás elveire épül s állatcsoportonként elemzi az e harcban szerepet játszó védelmi berendezéseket. Ezek 1. „a kültakaró és képletei”; 2. a szag és ízlés; 3. a mimikrizálás; 4. a világítás szervei; 5. „a holttá-tettetés.” A kézirat csak a Radiolaria, Foraminifera, Acanthometrida, Infusoria, Coelenterata, Echinodermata, Vermes és Arthropoda csoportok epidermis-képleteinek ismertetéséig jut el, a többi részlet nem maradt fenn. Úgy vélem, nem is a tárgyi mondanivaló itt a fontos, hanem a szemlélet, amelyben a dolgozat íródott. A fiatal Gombocz Endre valósággal lelkesedik Ch. Darwin „Origin of the Species” (1889.) c. művéért s írását az erre való utalással így kezdi: „Az e munkában nyilvánított nézetek a százados előítéleteken és tévedéseken felépült zoológiát alapjaiból kiforgatták, annak majd minden nézetét megtagadva, romjain új nézetekkel, új felfogásokkal és új törekvésekkel egy, a régítől teljesen elütő, természetrajzi világnézetet teremtettek meg.” A munkát az 1898/99. tanév pályázatán egy arannyal jutalmazták.

Nyolcadik gimnazista korából még több írásműve maradt ránk. 1899. dec. 9-én nyújtotta be „Kossuth és a természettudományok” c. értekezését. Ez a 166. „Soproni Gyorsíró” 1899/1900. évi köt.-ben, (XXVI. évf., p. 34–36; 52–53; 62–67.) is megjelent, kéziratát pedig legújabbán találta meg a Magyar Társaság levéltárában Prőhle Jenő. A negyven oldalnyi, negyedív-formátumú értekezés bevezetőjében szerzője azokkal a politikai és családi katasztrófákkal foglalkozik, amelyek Kossuth Lajos turini magányában a természettudományok műveléséhez vezették. Hangsúlyozza, hogy Kossuth a természettudományoknak nemcsak egy ágával foglalkozott, hanem „ki nem fárasztható érdeklődéssel mívelte valamennyit”. Ezek közül kétségtelenül a botanika, a „scientia amabilis” gyakorolta Kossuthra a legnagyobb hatást: szenvedélyesen gyűjtötte a piemonti flóra növényeit, emigrációban hűséges társával, Ihász Dániellel együtt járta be az olasz Alpok 2000–3000 méteres hegyeit s halála után 10 000 példányból álló herbáriumi anyagot hagyott hátra, gondosan rendszerezve, cédulázva, saját megfigyeléseivel ellátva. A dolgozat behatóan ismerteti Kossuthnak Szontagh Miklós orvoshoz intézett levelét, ezzel a vallomással: „örömet, pozitív s örökkön megújuló örömet a természettudományok egyik ága sem nyújtott annyit, mint a

Botanika.” Itt jegyzem meg, hogy *Szontágh Miklós* újtátrafüredi orvost érdekes vonatkozások fűzték Sopronhoz: itt végezte iskoláit és Sopron környékének növényzetéről írt szép enumerációt. (*Verhandl. d. k.-k. zoo.-bot. Gesellschaft in Wien.* 1864. p. 463–502., ismertette: *Csapody I.: Sopron és Sopronmegye a magyar botanika történetének tükrében. Agrártud. Egyetem Erdőmérnöki Kara Évkönyve. I. köt.* 1950. p. 278–279.). *Szontagh Miklós* 1869-től a Természettudományi Közlöny növénytani rovatának szerkesztője lett s ilyen minőségben állott élénk levelezésben a turini *Kossuth Lajossal*. (L. *Természet* 1873. évf. V. köt. p. 29–31., és *Természettudományi Közlöny* 1894. évf. XXVI. köt. p. 191–204.)¹⁽⁸⁶⁾

Gombocz dolgozatának további része *Kossuthnak Mednyánszky Sándorhoz* írott levelében közölt, a *csillagok színváltozásával* foglalkozó tanulmányát ismerteti igen behatóan, majd *Zafiri Lászlóhoz* intézett levelében foglalt, az *életerőről* szóló gondolatmenetét elemzi. A dolgozatot jellemzi részben a tárgykor alapos ismerete, részben a fordulatos, olvasmányos, sok helyütt azonban erősen patetikus stílus. Nem kétséges, hogy ez a fiatalkori munka elsősorban a szerző lelkes hazaszeretetére utal, hiszen amiért a tárgyhöz nyúl, az sem más, mint a szándék, hogy a nemzet nagy fia előtt hazafias érzéstől fűtött kegyeletét lerója. „*Ha netalán túl becsültem volna a szegény száműzött természettudományi működésének értékét – írja – úgy az, tudassék be azon csodálattal vegyült határtalan tiszteletnek és szeretetnek, amellyel a legnagyobb hazafi iránt minden igazi, magyarul érző honfiszívnek viseltetnie kell.*” S ezt így érezték a magyarság-szeretetre tiszteletreméltó következetességgel nevelt ev. líceum növendékei is, mert az értekezés felolvasásáról ezt az alábbi, ma már furcsának tűnő, akkoriban megszokott fennköltséggel hangzó bírálatot olvashatjuk a M. Társaság jegyzőkönyvében: „*A munka komoly, szakavatott hangon és bámulatos jártassággal méltatja a nagy hazafi e téren létrehozott munkáit. Munkájának komoly tudományos tartalmát gyönyörű zománccal vonja be az agg Kossuth iránti rajongó kegyelet érzése, mely az egészen végigvonult.*” Ime egy vonás *Gombocz Endre* ifjúkori képmásához.

A Magyar Társaság „örömnepén”, 1900. június 17-én „*Küzdelem a létért*” c. munkáját jutalmazták *Döbrentei*-arannyal. Tudomásom szerint ezen írása nem maradt fenn, bírálatának sincs nyoma. Ugyanígy vagyunk az évvégi pályázaton az irodalomtörténeti kérdésekre benyújtott „*Petőfi, mint jós*” c., egy arannyal díjazott dolgozatával is.

Az ugyancsak 1900. júniusában benyújtott természettudományi dolgozatait, melyekkel első díjakat nyert, szerencsére, ha részben is, megmaradtak. Ezek a „*Színképelemzés*” és a „*Sopron környékének edényes flórája, a flóraterület növénygeographiai jellemzése*” címűek.

A „*Színképelemzés*” teljes, 28 kéziratos negyedív-oldalt foglal magában. Tárgyalja a színképelemzés jelentőségét, a színkép keletkezését ill. előállítását, a színképelemző készülék szerkezetét és használatát, a színkép három főbb fajtát. Részletesen levezeti a színképelemzés három alaptörvényét és kitér a Nap színképére is. Utóbbi, úgy látszik, különösen is vonzotta, ¹⁶⁷mert már a *Kossuthal* foglalkozó dolgozatában részletesen érinti ezt *Roscoe Spectralanalyse* c. műve alapján. „*Az előadás ill. leírás elég világos és logikai tekintetben is megfelelő* – írja rá véleményét az utolsó oldalra *Renner János* szaktanár 1900. máj. 29-én, amikor a pályamunkát jutalmazásra ajánlja.

A másik, „*Sopron környékének edényes flórája, a flóraterület növénygeographiai jellemzése*” c. dolgozattal bővebben kell foglalkoznunk, mert minden kétséget kizáróan ez volt magva annak az 1906-ban, a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában kiadott megyei flóraműnek, amely „*Sopron növényföldrajza és flórája*” címet viselte, s amely a nagyvilág elé lépő ifjú kutatónak első szárnypróbálgatása volt. Meg kell azonban állnunk itt azért is, mert a későbbi könyv nagy vitákat váltott ki, s ezekre visszapillantva kellőképp értékelhetjük hibáit és értékeit, ha szemügyre vesszük azt a munkát,

amely annak alapjául szolgált.

A kéziratnak csak eleje és vége van meg a levéltárban. Elejéből 20, végéből 12 oldalt ismerünk. Törekvéseiről az előszóban maga mondja, hogy „*azon igyekeztem, hogy olyan tárgyat találjak, amelynél kevésbé szorulok pusztán csak mások tapasztalataira és feljegyzéseire, csak idegen forrásokra, hanem igénybe vehetem saját tapasztalataimat, saját megfigyeléseimet is. Erre nagyon alkalmasnak látszott... Sopron flóráját illetően tett tapasztalataimat, gyűjtéseimnek eredményeit és megfigyeléseimet a növényzetnek Sopron környékén való eloszlására vonatkozólag, kifejteni. Különösen csábított ennek a thémának a kidolgozására azon körülmény mellett, hogy úgy szólván teljesen magamra voltam utalva, még az is, hogy a legutolsó ismertetés óta Sopron flórájának a képe... megváltozott.*”

Gombocz Endre tehát ugyancsak szorgalmasan botanizálhatott Sopron környékén diákévei alatt, ahol *Clusius*, *Loew* és *Deccard* példáin indult. Mindenütt fel is használja az első kéziratot magyarföldi flóraműnek, a *Loew–Deccard-féle Flora Semproniensis*-nek adatait, valamint a már említett *Szontagh Miklósnak* enumerációját. Ezeket mindenütt idézi, de egyben kritikailag értékeli is, pl. a kézirat végén, a *Papilionatae* töredékét tartalmazó részben, a *Dorycnium pentaphyllum* előfordulásával kapcsolatban megjegyzi, hogy *Deccard*dal szemben, aki Bánfalváról közli (in pratis Bánfalva), ő a nyugati területen nem találta, csak a Dudleszban, a tóalmi – és a balfi erdőkben.

Növényföldrajzi tekintetben főként *Neilreich* és *Beck von Mannagetta* hatása alatt áll – miként erre már *Jávorka Sándor* utóbb megjelent könyvével kapcsolatban rámutat. Sopron környékének sajátos növényföldrajzi helyzetét azonban már diákkorában felismeri, mert kéziratának előszavában megállapítja, hogy „*sikerült a növényzetnek Sopron környékén való sajátos eloszlását, az egyes kisebb flóratevőterületeknek jellemzését megalkotnom, amiben nagy segítségemre voltak a 4 éven át folytatott gyűjtéseim.*” Sajnos, kéziratának ez a része nem került elő, a kéziratnak és könyvének más részeken eszközölhető összevetése azonban megengedi azt a feltételezést, hogy e tekintetben sem lehettek a kettő között lényeges eltérések.

A kéziratban az előszót ugyanis a geográfiai és geológiai viszonyok, azt követően a florisztikai viszonyok jellemzése követi, a későbbi könyv beosztásának megfelelően, sőt a hasonlóság néhol teljes megegyezéssé válik: a Fertő tó vizének kémiai összetételéről szóló, vízrajzi viszonyokkal foglalkozó rész esetében. Ami diákkori munkájához viszonyítva többletet jelent, az a későbbi tudománytörténész és bibliográfus orosz-lánkörme: néhány oldalas flórakutatástörténeti vázlat (bár kéziratának 2–3. o.-án erre is találunk utalást) és egy gondosan összeállított irodalomjegyzék.

A növényfajok felsorolását kéziratában – ellentétben a könyv sorrendjével – a virágtalanokkal (*Pteridophyta*) kezdi, az egyszikű családok között is sorrendi változtatást eszközöl. A kétszikűek tárgyalását a *Tubiflorae* renddel indítja meg és így halad a forrtszirmúak zárórendjéig. Csak ezután következnek a szíromtalanok és szabadszirmúak úgy, ahogyan az könyvének 81–136. o.-án található, de ott a forrtszirmúakat megelőzve. Az egyes növényfajok lelő- és termőhelyi adatai a kéziratban még vérszegényebbek, a könyv adatainál sehol sem mond többet.

Három növényről, amelyek kéziratában szerepelnek, külön kell szólnom. Ezek a *Trifolium palleescens*, *Orobus luteus* és *Dorycnium pentaphyllum*.

A *Trifolium palleescens* Schreb. Dél-Európa hegyvidékén honos lóherefaj, amely a történelmi Magyarország területén 168 Erdélyből, a havasok törmelékes, kissé nedves helyeiről ismeretes. Gombocz diákkori kéziratának 17. o.-án erről a fajról azt állítja, hogy Sopron környéki botanizálásai során ezt

megtalálta és a 18. o.-on hozzáteszi, hogy „igen szórványosan fordul elő.” Irodalmi adatokra nem utal, sőt kiemeli, hogy ezt saját maga találta, mint olyant, amit *Neilreich* a szomszédos Alsó-Ausztria flórájából sem említ. Adata annál feltűnőbb, mivel az alig 5 évvel később megjelent Soproni flóraművében adatát már nem szerepelteti (p. 131–132.). Utólag alig fejthető meg, hogy határozása helyes volt-e. Felcserélte-e a vele alig összetéveszthető *T. repens L.* fajjal? Ha pedig valóban a jelzett fajról volt szó, miért tekintett el ennek közlésétől könyvében?

Hasonlóképpen zavaros az, amit az *Orobus luteus L. fil.* előfordulásáról ír: „ez egész Sopron környékén csak egyetlenegy helyen és ott is csak néhány bokrot képezve fordul elő. Ez a növény sem Alsó-Ausztriában, sem Erdélyben elő nem fordul, ellenben található Felső-Ausztriában és Cserey szerint Magyarország keleti területén szórványosan. Ebben az esetben Sopron környékén való előfordulását a növényvándorlás valami szeszélyes esetére vezethetni vissza.” (kézirat p. 17.)

Az enumerációban ugyanerről a növényről a következőket találjuk: „Erdőkben, erdők szélén, irtásokban, szerfelett ritka és szórványos. Sopron körül csak is a Spanger erdő győri vasut felé nyuló ágának szélén találtam és ott is csak egynéhány bokrot. Sem Deccard, sem Szontagh nem említik, sőt úgy látszik Alsó-Ausztria flórájára nézve is új.” Ugyanezen növényre vonatkozóan a kézírathoz csatolt „jegyzetek” között, az utolsó oldalon ismét kitér és Thomé művére (*Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*) támaszkodva idézi: „A havasok és alhavasok erdeiben, Schweiz, Tirol, Salzburg, Kraina, a terület északi részeiben nagyon ritka.” S *Gombocz* hozzáteszi: „Így Sopron környékén való előfordulása annál különösebb.” Joggal merül fel tehát a kérdés, hogy *Gombocz* ritka felfedezésének tudatában, ezt az adatát könyvében később miért nem közölte? Az egyetlen, amire itt gondolni lehet, a kopasz lednek, *Lathyrus levigatus (W. et K) Fritsch.*, mely azonban Erdély, az Al-Duna, Horvátország hegyeiben, a Nyugat-Balkán, Keleti Alpok és Kelet-Poroszország területein fordulván elő, arra enged következtetni, hogy *Gombocz* ezen adata tévedésen alapul, ill. megfejtésre vár.

Harmadik kritikus növénye nem is annyira érdekes, mint inkább egy későbbi bírálat megfejtését adja: *Dégen Árpád* ugyanis *Gombocz* könyvének megjelenésekor élénk kritikával illette ezt és többek között joggal kifogásolta a *Dorycnium suffruticosum Vill.* Sopron környéki előfordulását. Most a kéziratban megtalálható a *Dorycnium pentaphyllum Scop.*, mai érvényes nevén *D. germanicum (Gremli) Rouy.* szerepeltetése, a könyvben *D. suffruticosum* termőhelyi és lelőhelyi adataival teljesen azonos termőhelyi és lelőhelyi adatokkal. Nyilvánvaló tehát, hogy a kérdéses növény előfordulását *Dégen* joggal kifogásolta bár, a kézirat előkerülése a tévedést tisztázza.

S ha már ennyire behatóan érintettük a kéziratot, röviden szükségesnek látszik foglalkozni azokkal a kritikákkal is, amelyek az ezen kéziratból, mint magból fává terebélyesedő könyvet érték.²⁽⁸⁷⁾

Dégen Árpád, a Magyar Botanikai Lapok nagy tekintélyű és tudású szerkesztője *Gombocz* ifjúkori művét szigorú bírálat tárgyává téve, olyan munkának nyilvánította azt, mely „számos helytelen adata, következetlenségei, hibás nomenklaturája révén éppenúgy, mint az ebből származó számos rendszertani és növényföldrajzi tévedései révén hazánk növényföldrajzi és rendszertani tudományainak elrettentő példája.” Ilyen kritikát *Gombocz* nem érdemelt meg, mert a „munka semmivel sem kisebb értékű, mint az abban az idő tájban megjelent megyei flórák legtöbbször” (Jávorka), – „fontos határkő”, mely „ma is további flórakutatás alapjául szolgál” (Kárpáti Zoltán.) A bírálatot helyesen *Jávorka Sándor* értékelte, amikor azt írja (id. m. 2.), hogy „a bíráló inkább a Magyar Tudományos Akadémiát kívánta részrehajlással és nívósüllyedéssel vádolni, azt az akadémiát, melynek botanikus tagjai akkor a flórakutató irányt bizonyos gyanakvással, ha nem ellenszenvvel kísérték, mert annak képviselőiben,

elsősorban Borbás Vincében annak nyugtalan csapongású, 169 nem mindig következetes felfogása mögött még nem ismerték fel és nem méltányolták eléggé Borbás intuitív meglátásait, a magyar flóra növényföldrajzi problémáit illető, szinte forradalmi megállapításait.”

Ma már, amikor bírált és bíráló egyaránt nincsenek az élők között s a szenvedélyek elhamvadtak, megállapíthatjuk, hogy *Dégen* jogosan sorolt fel sok hibát. Tévesek egyes növényfajok növényföldrajzi jellegeinek megállapításai, hiányos a sötűrő növényzet felsorolása, a gyomnövények keverednek alpesi fajokkal, az *Achillea nobilis* alakkörének tárgyalása nem kielégítő, nomenklaturai hibák hosszú sora zavarja az olvasót stb., stb. Ezek ellenére azonban *Dégent* is túlzásokra ragadta néhány jelentéktelen elírás (*Fumaria–Fumana*, *Pulsatilla vulgaris–P. grandis*: stb.), a *Buphthalmum salicifolium* növényföldrajzi értékelését illetően nem *Gombocz*, hanem *Dégen* tévedett, s hogy a *Cytisus*-nemzetségnek akkor legújabb monográfiáit a maturandus nem ismerte, csak azt bizonyítja, hogy szellemi irányítás nélkül, önállóan dolgozott. Az utódok ezért úgy látják, hogy hibáit ellensúlyozzák értékei: gyűjtéseinek bősége, flóralistáinak pontossága, a Sopron környékén húzódó növényföldrajzi határ alapjaiban véve helyes s akkor bizony merésznek számító felismerése és mintaszerű irodalmi összeállítása.

De térjünk vissza még egy percre a diákkori évekhez s a teljesség kedvéért hadd idézzem azokat az emlékeket, amelyek *Gombocz Endre* fejlődése szempontjából – ha nem is jelentősek – érdekességüknél fogva a róla alkotott képet teljessé teszik. Ilyen érdekesség az, hogy ő szavalóversenyeken is résztvett. 1897. IX. 25-én sikerrel szavalta *Zalár* akkor kedvelt versét, a *Zizim* címűt. 1898. nov. 11-én bírálta *Jánosy Károly* tanulótársának novelláját és 1900. III. 3-án a „Madarak társas élete” c. munkát. Bírálatai sikerültek s a jegyzőkönyv külön kiemeli, hogy *Gombocz* „kiváló természetrajzi érzékkel megírt, kerekded bírálatával s annak keretében biztos megjegyzéseivel, élénk szép irályával mindenkinek osztatlan helyeslését vívta ki.” Sokoldalúságát közösségi életében tevékeny részvételét bizonyítja továbbá az a vita, melyet 1900. febr. 2-án *Boór Aladár* diáktársával folytatott le, nagyszámú hallgatóság előtt az angol–búr háborúról. *Gombocz* az angol álláspontot védte „helyzete nehézségének tudatában” s talán éppen ezért is választotta a nehezebbik feladatot, mert a szabadságáért küzdő kis búr népet kísérő rokonszenvvel szemben érveinek ügyes csoportosítása, eszméinek mélysége több energiát és meggyőző erőt követelt tőle. *Gombocz Endre* ekkor sem, később sem került ki a nehéz szerepeket, életpályája egész folyamán egész férfi volt.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Iváncsics Nándor: Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban

Iváncsics Nándor: Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban

A falu szó nemcsak kis lélekszámú, nagyjából azonos foglalkozású emberek csoportosulását jelenti, hanem egyéni életet élő, sajátos szokásokkal bíró emberi közösséget is jelent. Azonban ez az egyéni életet élő és sajátos szokásokkal bíró emberi közösség sem egységes; csoportokra bomlik. Előidézhetik mindezt a földrajzi fekvés, a vérségi kapcsolatokon alapuló csoportosulások (nagycsaládok, egyes szerek rokon családjai), de nem utolsó sorban a nemi és életkori különbségek (legénycéh stb.) is. Ezek a kis közösségek a nagy egységen, a falun belül még külön sajátos életet is élnek, az évek hosszú során kialakított és szigorú törvénnyé merevült szokásaik szerint. Az idő haladtával ezek a kis közösségek alakultak, változtak, illetve teljesen eltűntek, mindössze néhány emléket hagyva maguk után. A korábbi kép megrajzolása szempontjából szükséges ezeknek a még meglévő és a falusi társadalom kis közösségeire utaló emlékeknek az összegyűjtése.

Ezeknek a falun belül kialakult kis közösségeknek egyike a legények csoportosulása is, amely a középkori céhek mintáján külső jelekben (címer, céhkorsó) és egyes szabályzati pontokban is, a céhekhez hasonló szervezeti formát öltött.¹⁽⁸⁸⁾ ¹⁷⁰Éppen ezért legtöbb helyen ezeket a szervezeteket *legénycéheknek*,²⁽⁸⁹⁾ *legénybírósnak*³⁽⁹⁰⁾ és más néven nevezték.⁴⁽⁹¹⁾ Másutt ez a szervezet egy-egy szokáshoz kapcsolódva jött létre, mint a borsodivánkai *farsangi ivó*,⁵⁽⁹²⁾ vagy a Szigetköz falvaiban ismeretes *aprószenteknap* *korbácsolás* esetében is.⁶⁽⁹³⁾ A különféle módon alakult legényszervezetek vezetője a *legénybíró*⁷⁽⁹⁴⁾ vagy *elsőlegény*⁸⁽⁹⁵⁾ volt, akit évenként választottak. A választás módja vidékenként, de falvanként is különböző volt. Egyes helyeken a vagyoni helyzet, rátermettség stb. alapján különösebb formális választás nélkül alakult ki ez a tisztség, míg másutt választáshoz, vagy bizonyos feltételekhez, versenyekhez kötötték az *elsőlegény* tisztségét.⁹⁽⁹⁶⁾

A petőházi *legénycéh* nyoma a lakodalmi szokáson belül (*pimborkérés*) maradt fenn, mindössze néhány adatot árulva el a korábban minden bizonnyal több funkcióval bíró (közös munkák szervezése, táncmulatságok rendezése erkölcsi rendtartás, egyes szokásokon belüli irányító szerep stb.) *legénycéh* életéből.¹⁰⁽⁹⁷⁾

Ahogy a petőházi fiúgyermek felnőtt és kezdik munkája után felnőtté számba venni (jól tud kaszát kalapálni, kaszálni, csépléskor zsákot hordani stb.),¹¹⁽⁹⁸⁾ *legénnyé avatják*.¹²⁽⁹⁹⁾ *Keresztapát* választ magának az idősebb legények közül,¹³⁽¹⁰⁰⁾ hogy búcsú napján¹⁴⁽¹⁰¹⁾ különféle avatási aktusok közepette (gerendába verik a fejét, hátát a kocsmában az avatás résztvevői – idősebb legények) lépjen a legények sorába,¹⁵⁽¹⁰²⁾ felruházza azokkal a jogokkal, amelyeket a felnőtt, de még a nőtlen férfiak is élveznek. A legényavató alkalmával a felavatandók fizetik az avató legények számláját is.¹⁶⁽¹⁰³⁾ „Eddig kertrül jártál a leányokhoz, most uccáru is elmehecc hozzájuk” – szól az avatási szöveg a választott *keresztapa* szájából, megadva az egyik legfontosabb jogot. A fiatal legény ezután már eljárhat a kocsmába, szeretőt tarthat, a cigánynál nótát rendelhet.¹⁷⁽¹⁰⁴⁾ Együtt megy a felavatott a többi legénnyel a fosztókba, karácsony este énekelni az ablakok alá, együtt hívja a lányokat a mulatságba, – egyszóval legénnyé lesz.

Később a legényavatás ivási alkalommá lett csupán, mint azt *P. Jámbor Márta* is megjegyzi Szigetközből: A „... legényszervezet felbomlásával a szokás elveszti jelentőségét és a falu társadalmi életében fontos szerepet betöltő erkölcsi és egzisztenciális tartalommal telített formája ¹⁷¹helyett egyszerű, minden jelentőség nélküli áldomásivássá alakult át.”¹⁸⁽¹⁰⁵⁾

Petőháza fiataljainak így módon kialakuló és élő szervezete egységbe fogja, bizonyos kereteken belül irányítja, meghatározza tagjainak mind közösségi, mind magánéletét. Kihat az egész falu és a falun belül kialakult társadalmi csoportok életére is. A legényközösség a faluból férjhezmenő lányért „váltságdíjat” kér.¹⁹⁽¹⁰⁶⁾ Mint sajátjával, tulajdonával rendelkezik a falubeli lányokkal. Így a lányt a legények beleegyezésével, illetve kielégítésével vihetik csak el.²⁰⁽¹⁰⁷⁾ Természetesen ez nem adás-vételi szerződés, hosszú tárgyalási folyamat, hanem a lakodalom menetébe illeszkedő, de attól mégis különálló szokás. Különálló annyiban, hogy nem a lakodalom résztvevői (meghívottak) hozzák létre és végzik el, hanem azoktól idegen, kívül álló elemek gyakorolják. Nélküle is teljes és töretlen a lakodalmi szokás, viszont menetébe illeszkedő annyiban, hogy a *pimborkérés*, mint szokás, külön nem él és nem is élhet. (Ennyiben hasonlít a disznóölés *moriójához*, ahol szintén nem szervesen kapcsolt – meg nem hívott – álarcos kéregetők, alakoskodók lépnek be az egyébként folyó és meglévő disznótor szokásainak menetébe.²¹⁽¹⁰⁸⁾

A szokást magát *pimborkérésnek* nevezik a pint borról,²²⁽¹⁰⁹⁾ amelyet egyebek között váltságdíjként kértek a legények a leányért.²³⁽¹¹⁰⁾

A lány megkéréséről, de még inkább a *menyegzőjéről* mindenki értesült a faluban. A *menyegző* (esküvő), bárkié legyen is, mindig egy kicsit ünnep a faluban. A legények az esküvő előtt összejövetelt beszéltek meg a falu kocsmájába, ahol a *pimbor* mennyiségéről, a *pimborkérők* személyéről határoztak. A *pimbort* mindig a vőlegény fizette. Ezért annak összegét a vőlegény vagyoni állapota és hovatartozása szabta meg. A gazdag és vidéki (más faluból való) vőlegénytől többet, a szegényebb, főleg falubeli vőlegényektől pedig éppen csak a szokás és a „tisztetség” kedvéért kértek valamit. *Pimborkérő*nek jóhangú, *derék* (magas, erős) legényt szoktak választani. Általában hárman mentek *pimbort* kérni: egy versmondó (ez a *pimborkérő*) és két *kísérő*. A három kijelölt személy külön beszélte meg a lakodalom előtti találkozás idejét (sötétedéskor, vagy ha más faluba vitték a menyasszonyt, megérdeklődtek az indulást és azelőtt) és helyét (leginkább a kocsmá), de még az öltözéket is, amely mindig az ünneplő viseletnek megfelelő ruhadarabokból állott. A századfordulói: *csizma* (a versmondóén sarkantyúval), *bőgatya*, fekete *szőrköténnyel*, ünneplő *csipkés ümög*, *sikselem mellény* és göndörszőrű kis lapos *asztrigánsipka* (a versmondóén árvalányhajjal). Később, a vászonviselet elhagyásával egyszerű ünneplőruha az öltözékük.

A lakodalom előestéjén, hogy küldetésük jogosságát igazolják, magukkal viszik a *pimborkérő botot*. Az irodalomban előforduló (részben idézett adatok között) szinte minden egyes legényszervezetnek (céhnek, bíróságnak stb.) jelvénye is volt.

Az előforduló jelvények három csoportba sorolhatók: 1. A céhek behívótábláihoz hasonló, díszesen faragott vagy jogarszerű jelvények.²⁴⁽¹¹¹⁾ 2. A második típusba a legénycímerek tartoznak, amelyek vasból vagy fából készülnek, rajta a tulajdonosok foglalkozásának megfelelő jelekkel (eke, kasza, kapa, villa, halászok esetében még csónak is).²⁵⁽¹¹²⁾ 3. A harmadik ¹⁷²típust az egyéb tárgyak jelképes jelvényként való használata adja, mint pl. Borsodivánkán a *kerékkötő lánc*, amelyet mint a többi jelvényt is, mulatság alkalmával a mestergerendára kötnek fel és ezzel mintegy szabályozzák a mulatság menetét, jelezvén annak változásait a felakasztott jelvény csörgetésével, vele való kopogtatással vagy levételével.²⁶⁽¹¹³⁾

A petőházi *pimborkérő bot* az említett első típusba sorolható. 50 cm hosszú, 2 cm átmérőjű, a végén 3 cm nagyságú gömbben végződő, rézből esztergályozott jogarszerű jelvény,²⁷⁽¹¹⁴⁾ amelyet mindig a falu kocsmájának sötétjében felakasztva őriztek. A rézgömb alá (amelybe a készített elsőlegény monogramja van beírva) évenként a katonának bevonuló legények kötöttek egy-egy színes *regrutaszalagot*.²⁸⁽¹¹⁵⁾ A Sopron megyei Hövejen „rozsmaringos, pántlikás botot” vitt az egyik elsőlegény, és ezzel kopogtatott be a lakodalmas házhoz, míg Sarródon ugyanezt a botot „buzogánynak” nevezik.³²⁽¹¹⁶⁾

A lakodalmas házhoz megérkezve a *pimborkérő* a *pimborkérő bottal* megverte az ajtófélfát (úgy, hogy a helyét még 50 év múlva is mutogatták) és a *pimborkérés* aktusába kezdett:³⁰⁽¹¹⁷⁾

I. Szilencium, had léssen csendesség!

*Uram, Uram, Násznagy uram,
Őkegyelméhez volna egy-két pár szavam,
Ha bemenetelre engednék utam.
Ha kegyelmed házába beléphetnék,
Majd odabent én is bővebben beszélhetnék.
Először nem más: Dícsértessék az Úr Jézus Krisztus.
Adjon Isten jó estét, kicsinytől fogva nagyig.*

*II. Uram, uram, Násznagy uram!
Ím magát jelenti az ifjak tábora,
Általam kéreti; egy vagy két szavam volna,
Hogy elmondhatnám.
Azért jöttünk ide, hogy meghallgassák szavainkat.
Most mi is kezdjük beszédünket,
Szokás szerint tesszük kötelességünket.*

*III. Az volt miköztünk mindenkor a szokás,
Tartozik minékünk nem mással,
Mint egy hízott tulokkal,
Egy vödör borral,
Egy kemence kaláccsal,
Három táncsal.
Ami minket illet, azt mi megkívánjuk,
De azzal sem kicsit, sem nagyot nem bántunk,
Sok jó szerencsét kívánunk,
E párnak áldást a fejére,
Valahol ők járnak, áldassék magzatjok,
Dicsérik Istent érte.*

*IV. Mihelyt az első áldás léssen, Vőlegény Uram
Jószerecsés léssen, bölcsőt tartson készen.
Mivel menyasszonyát holtig eljegyezte,
Búját, gondját magától elűzte.
De hagyott gondot a mi seregünknek,
Semmi gondja a mi vőlegényünknek.
Kívánunk e háznak áldásokat sokat,
Legyen e pár áldásokkal sokkal.
Mi pedig most engedelemmel akarunk belépni,
Egy vagy két pár táncot tisztességgel tenni.
Aztán mi is költjük pimborunkat nagy vígsággal,
Hogy ne éljünk ilyen nagy aggsággal.*

173V. Igasság:

Megkövetem a becsületre méltó Násznagy urakat és házi gazdáinkat. Van minékünk Igasságunk, csak nem hordozzuk velünk, mert netán elvesztenénk és a porba játszó gyerekek megtalálnák és szétszaggatnák és az utánunk való nőtlenek hóttig átkoznának benniünket. Van minekünk becsületes Vajdánk és Gazdánk, kinél van a mi céhládánk és abban van a mi Igasságunk. De a múlt napokba egy gyűlést tartottunk és a mi céhládánk kulcsa eltekeredett. Párizsba van az aranyművesnél csináltatni. Aki a mi Igasságunkat meg akarja vizsgálni, ne sajnálja a fáradságot, üljön föl a csörgőre, minek neve taliga, ballagjon el rajta.

E szómondás: ricolcs gyerek Őkegyelmükhöz!

A vers szövege egy petőházi nótáskönyvből való.³¹⁽¹¹⁸⁾ Többféle változata ismeretes a környékbeli falvakból, de ezek a változatok nem lényegbevágó módosulások (csupán a versmondók felcseréltek néhány

szót).

Figyelemre méltó a versben (a tartalom egyes kitételei mellett) a mondanivaló beosztása. Először (I.) engedélyt kérnek a belépésre, üdvözölve mindenkit.³²⁽¹¹⁹⁾ Majd ezután következik a bemutatkozás (II.), röviden hivatkozva a szokásra. A harmadik rész (III.) az egész szokás lényege: a *pimbor* összege és annak kikérése.³³⁽¹²⁰⁾ Majd (IV.), mintha a regölésnek egy kifinomult változatával találkozánk, jókívánásaival termékenységvarázslásra, bőségvarázslásra enged következtetni a szöveg. Az utolsó (V.) rész szinte különálló szövegével és hangjával, de szerkezetével is. Humorosan és egy kissé zavarosan írásos (leírt) *Igasságra* hivatkozik, amelyet szét lehet szagatni, (tehát valóban írott dologról van szó) és a *Vajda* öriz a *céhládában*. Ezek a szavak (bárhogy legyen is) nem ok nélkül maradtak benne a szövegben. Valamikor élő „legényszervezetről” van itt szó. De ha nem létezett is valójában a tényleges és formális „szervezet”, mégis – ahogy a szövegből olvassuk – bizonyítani kívánják a maguk egységét azzal, hogy céhhez hasonlítják (ill. céhnek mondják) közösségüket, amelynek folytán jogokat formálnak és jogokat gyakorolnak. A befejező mondat teljesen értelmetlenül áll a szöveg végén. Talán ezzel akarja tudtára adni a versmondó a beszédének végét és mintegy indítani a vígságot jelentő zenét.

Míg a házigazda a vőlegény nevében megtölti a *pimborkérők* korsóit borral, és amíg a konyhában előkészítik a *kulcsos*-(fonatos)*kalácsot*, addig a legényeket a vendégek közé ültetve a menyasszony megvendégeli. Ezután következik a *tánc kiadása*. Ilyenkorra a falu legényeinek nagy része már a kapuban „tanácskozott”. A zene megszólalásával betódulnak az udvarra, táncal búcsúznak a menyasszonytól, kézzel kézre adva egymás között. Ilyenkor mindig csak a menyasszony és a *koszorúslányok* táncoltak a hosszú, sokszor órákig tartó gyors és lassú csárdás ütemeire. Ezt követően (mikor már minden legény táncolt a menyasszonnal) a legények a *pimborkérők*kel együtt a kocsmába mennek, „költvén pimborukat”, amit minden esetben kocsmai borral egészítettek ki. Korábban pénzt is, a századforduló után nagyjából csak bort és kalácsot kaptak a *pimborkérők* a három tánc mellett.

A *pimborkérésnek* nagy visszhangja volt a faluban. Beszéltek arról, hogy a *pimborkérő* miképpen mondta a szöveget, mennyit hibázott, és még arról is, hogy melyik legény hogyan táncoltatta meg a menyasszonyt. Az ily módon kialakított véleménynek nagy jelentősége volt a legény életére. Nemcsak a munkáján, de a mulatozásban is lemérték a legény rátermettségét, ügyességét. Akit a *falú szája* elítélt, az szegény lányt is nehezen kapott. A *pimbor* mennyiségét is nehéz volt meghatározni. Ha keveset kértek (tehát „ranton alulinak” sorolták őket), sértődés, ha sokat kértek, akkor pedig harag volt a vége, főleg a *pimborkérő* legénnyel szemben. Ha rendesen megfizették a legényeket, akkor a legnagyobb barátsággal ¹⁷⁴búcsúztatták a menyasszonyt. Ha nem fizettek, „örökös szegény” volt annak, aki nem fizetett. Ráadásul még ilyen utóbbi esetek többnyire veszekedéssel is végződtek, főleg, ha más faluba vitték a menyasszonyt.

Az 1910-es években olyan eset is előfordult, hogy a kért *pimbort* (minthogy nagyon sok volt) nem adták meg arra hivatkozva, hogy ahova a menyasszonyt viszik, ez a szokás nem ismeretes. A táncra összejött legények ragaszkodva „jogaikhoz”, az úton kötelet feszítettek ki és feltartóztatták a menyasszonyt vivő kocsikat, nagy vérengzést, verekedést csinálva a násznép között. Ekkor vitték el a korábbi díszesebb és szebb, forgatható végű, buzogányszerű *pimborkérő botot* is a bíróságra, bűnjelként. 1715-ből való soproni tanácsjegyzőkönyvben hasonló esettel kapcsolatos intézkedéssel találkozunk. Erélyesen (ernstlich) eltiltják a lakodalmakkor a kötélhúzást a város falaiban.³⁵⁽¹²¹⁾ Egy 1716-os adat szerint Kópházán a legények zsinórt húztak a peresztegi mészáros (vőlegény) elé, és 3 Ft-ot követeltek.³⁶⁽¹²²⁾ Hasonló esetről olvashatunk a SSz 1958. évi 2. számában. 1837-ben a höveji legények a völcséji vőlegénytől 4 Ft-ot követelve „legények igazsága” neve alatt, feltartóztatták a lakodalmas menetet, amely végül is verekedéssé

fajulva, bírói eljárást vont maga után.³⁷⁽¹²³⁾

Maga a szokás, a vers szövege, a szokással kapcsolatos bonyodalmak mind azt látszanak bizonyítani, hogy eléggé összetartó, erős, bár minden formalitás nélküli „legényszervezettel”, mint a falu társadalmának egyik kis közösségével állunk szemben. A lányoknak, házasembereknek stb. (habár nekik is voltak különálló szokásaik: köszöntők, fosztóhoz, fonóhoz, vallási élethez kapcsolódó különféle szokások) kialakult csoportjai, mintegy alárendelt viszonyban voltak a „Legényszervezettel” szemben (pl. házasember legény társaságában nem mulathatott és a multságok alkalmával mindig a legények szava volt a döntő, a házasember nem lehetett elsőkaszás; míg a lány a legények hívására mehetett csak bálba, ill. beleegyezésükkel, „kielégítésükkel” mehetett csak férjhez stb.). Tehát a „legényszervezetnek” (itt legénycéhnek) rendfenntartó (valószínű azért nevezték ezt a kis csoportot *legénybírósnak* is egyes helyeken), valamint az erkölcsökre örködő és a falu életében több szempontból irányító szerepe volt, természetesen sohasem dobva félre az öregek tanácsait.

A környező néhány falu *legénycéh*jei nagyjából azonos feladattal és szokáskörrel működtek. A szomszédos Süttör (mai nevén Fertőd II.) községben még ma is megvan a legények díszes *céhkorsója*, az oldalára vésvé az elsőlegények nevei. Egyes ünnepi alkalmakkor (sorozás, legényavatás) ittak belőle.³³⁽¹²⁴⁾

A falu társadalmának különféle szokásai lassan elhalnak. A korábbi szervezeti formák emlékeinek kutatása szinte napról-napra (minden öregember halálával) megnehezül, vagy válik lehetetlenné. Egyes szokások elhomályosult formája a gyerekek szokásaiban él még tovább, mind kevesebbet őrizve meg az eredeti tartalom sokrétűségéből és szépségéből. A falu élete mindjobban átalakul. Ma már minden egyes tagja, családja egyéni (a korábbi korlátozások, szabályok, szokások nélküli) életet él, a közösségi életnek egészen új (egészen más) formáin belül. Ez a változás annyira gyors, hogy a ma fiatal nemzedéke szinte hitetlenkedve olvassa – ha olvassa – a nemrég még élő és ható szokásokat.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Bene István: Néprajzi adat Nagycenkről

175 Bene István: Néprajzi adat Nagycenkről

Pimbor kikérése falusi lakodalomban.

Dicsértessék a Jézus Krisztus! – Szerencsés jóestét kívánok! – Adjon Isten!

Szúnjék meg hegedűk zengése; némuljon sarkantyúk csendülő pengése, mert most léssen a nagycenki legénység pimbor kikérése. – Legyenek csendben, míg nem léssen végzése!

Tisztelt Násznagy Uram! – Van-e e háznak ura? – *Felelet:* Igenis, van. – Ház urának násznagya? – *Felelet:* Igen. – Násznagyának szép vőlegénye? – *Felelet:* Igen. – Vőlegényének gyönyörű szép menyasszonya? – *Felelet:* Van. – Az én elmondott szavaimnak szíves meghallgatója? – *Felelet:* Az is van. Minden jónak elfogadója.

Tisztelt Násznagy Uram! – Eljött a nagycenki legénység apraja-nagyja; falu sok szép lányával a menyasszony búcsúztatására. – Igaz, ő már nem lány, hanem ifjú asszony; de azért még hatalmunkban áll, mert még menyasszony.

Tisztelt Násznagy Uram! Eljött a legénység a járandóságért, amely csekély. – Egy kishordó bor, mely lehet száz akó. – Egy kis kalinkó, mely lehet százszor akkora, mint Budapesten a legnagyobb kaszinó. – Egy kis sültet is kívánunk melléje, hogy a száraz kalács senkinek a torkán ne akadjon. – Amely lehet: malac, vagy liba, vagy kakas. – És végül három táncot, amely lehet harminchárom. – Hogy minden nagycenki leány és legény földhöz verhesse csiklandós talpát. – Ha ezt mind megkaptuk, hálásan elvonulunk.

Sok szerencsét, boldogságot kívánunk az új házaspárnak!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Ezután kimennek az udvarra, táncolnak a menyasszonnyal, melynek végezetével illedelmesen távoznak a lakodalmas háztól.)

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schneider Lipót: A soproni úszósport története

Schneider Lipót: A soproni úszósport története

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schneider Lipót: A soproni úszósport története / I. 1919. előtti időszak

I. 1919. előtti időszak

Az úszósport történetének megírásánál nem gondolunk rég elmúlt idők eseményeire. Az úszósport, mint a legtöbb sportág, amely Angliából, a sport hazájából terjedt el fokozatosan más országokban, nálunk alig 60–70 éves múltra tekint vissza. A millennium éve – 1896 – tartható a magyar sport megszületésének, amikor a különböző sportágak térhódítása megérlelte, hogy ebben az évben Athénben – 1503 évi szünet után – újból megrendezésre kerüljön az első modern olimpiai verseny. Ezen a magyarok közül a legjobb eredményt *Hajós Alfréd* érte el, aki a 100 és 1200 m-es gyorsúszásban győzött. Így indult el a magyar úszósport a világsiker útján és előkelő helyét a világ első nemzetei között továbbra is megtartotta. A fejlődés kezdeti szakaszában szinte kizárólag a fővárosnak úszással foglalkozó egyesületei képviselték a magyar úszósportot, az első világháború után viszont mindinkább bekapcsolódtak a vidéki városok is és hozzájárult a magyar úszók gyakran világraszóló sikereinek kivívásához. Az úszósport elé tűzött nagy nemzeti célok szolgálatába szegődött Sopron úszósportja is.

Történetének főleg a régebbi – 1945 előtti – időszakára vonatkozó forrásai (egyesületi irattárak, albumok, újságcikkek) nagyrészt elkallódtak a háborús események kapcsán, a csekély maradványokat és egyes visszaemlékezéseket felhasználtuk.

Egyesületi kereten belül űzött úszósportról Sopronban csak az első világháború után beszélhetünk. Úszóversenyeket azonban rendeztek korábban is.¹⁽¹²⁵⁾ ¹⁷⁶Budapesten a Magyar Úszó Egyesület már 1893-ban megalakult.

A soproni korai versenyeken az úszószámok mellett a műugrás is szerepelt. Színhelyük általában a Kis- (vagy más néven Új-)uszoda volt. A verseny legkiemelkedőbb számaképpen Sopron város úszóbajnoksága szerepelt. Ennek távolsága nyolc uszodahossz volt. Sor került ebben az időszakban az első vízipoló mérkőzésekre is. Így megemlíthető az akkori soproni líceum és a Laehne-féle tanintézet között 1913 június

havában lejátszott két mérkőzés, amelyek az előbbieket győzelmét hozták (5:0 és 5:1). Kiemelkedő esemény volt a budapesti MAFC (Műegyetemi Atlétikai és Fotball Club) által 1913. szeptember 3-án a soproni Lőver-uszodában rendezett úszóverseny, amelyen szenzációként hatott a budapestiek kraul-tempós gyorsúszása, amit a soproniak akkor láttak először, továbbá Hans Lubert német műugró bajnok szereplése, aki a sekély 2 m-es víz dacára is szebbnél szebb ugrásaival gyönyörködtette a közönséget. Bár a versenyszerű méreteknél ez az uszoda sem felelt meg, az építésnél – 1908-ban – ugyanis mintegy 2 1/2 m-rel megrövidítették a medencének eredetileg 50 m-re tervezett hosszát, az uszoda gyönyörű erdei, szubalpin fekvése mégis annyira elragadta a fővárosi vendégeket, hogy nyomban egy következő évi nemzetközi úszóverseny rendezésére tettek ígéretet. Az első világháború azonban nemcsak ezt az ígéretet tette semmivé, hanem az alakulóban levő soproni úszóegylet működését és ezzel a város úszósportjának további fejlődését is éveken át megakasztotta. A SUE néven működő úszóegylettel a későbbiek folyamán mégis két ízben is találkozni fogunk.

Az ebben az időszakban Sopronban üzemben lévő uszodákat (strandfürdőket is beleértve) az alábbiakban soroljuk fel:

1. Nagy-uszoda (vagy Ó-uszoda), egy 200 m-nél hosszabb tószzerű uszoda, nagyrészt facölöpökön nyugvó, aránylag csekély száraz területtel. A faépítményeket (kabinok, kerítések stb.) 1945-ben széthordták, így az uszoda jelenleg üzemben kívül van.
2. Kis-uszoda (vagy Új-uszoda). Átlagosan 60 m hosszú medencés uszoda. Átalakítás után ebből lett a jelenlegi Sport-uszoda.
3. Lőver-uszoda. 47 1/2 m hosszú medencés uszoda, szép gyepes és fenyves strand közepette. Korszerűsítve 1933–34-ben.
4. Az Erdészeti és Bányászati Főiskola 20 m-es medencéje. (1921 előtt a honvéd hadapród-iskola uszodája.)

További nyári fürdő a város külső területén:

5. Nagy-tómalom strandfürdő. Közel 400 m hosszú tó, melynek legnagyobb szélessége 100 m.

A Fertő erősen változó vízfelületétől függően, időszakonként élénk víziélet volt a Sopron határába eső Fertő-menti Halászkunyhónál, ahol a múlt század 80-as éveiben, majd ennek a századnak az elején fürdőház és vendéglő állott a kirándulók rendelkezésére. A Fertőnek ez a szakasza azonban később a vízfelület erős elnádásodása következtében a [177](#) vízisportok számára kevésbé felelt meg. Így bizonyos szünet után újabb víziélet a Fertőn csak az első világháború után kezdett kialakulni egyrészt a fertőrákosi vízitelepen, másrészt a Halászkunyhótól délre eső fertőparti területen létesített medencés strandon. Mindkettőnek a kiépítése és az autóbuszforgalomba való bekapcsolása a 30-as években történt.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schneider Lipót: A soproni úszósport története / II. 1919–1946.

II. 1919–1946.

A magyar úszósportnak, különösképpen pedig a vidék úszósportjának az első világháború után bekövetkezett hatalmas fellendülése csatasorba hívta Sopron város úszóit is. Eleinte – már 1919-ben – az

úszók az újonnan alakult SUE-ban, majd 1920-ban – az akkor már 54 éves múltra visszatekintő – Soproni Tornaegyesület úszószakosztályában tömörültek. A soproni úszósporthoz kialakulásának ezen kezdeti éveiről érdekes levélben számol be Hammer Péter. A levélből az alábbiakat közöljük:

„Mikor én először vettem részt versenyen (1920-ban), bennünket már Takács Gyula (siketnéma int. tanár) szervezett be a Kisuszodában. Első versenyünkön, érettségi idő alatt még mint középiskolás – Gruber Gyula tanár vezetése mellett tanári engedéllyel – vettem részt. Mint kezdő műugró többek között Hackstock Vilivel és a kadett iskolából való Muhr-fiukkal együtt szerepeltünk. Ez a verseny már a tornaegyesület rendezésében zajlott le és – mint az első versenyek a háború után általában – inkább kabaré-jellegű volt az úszósporthoz népszerűsítésére és közönség nyereség céljából, mint szigorúan vett verseny. A tornaegyesület (Boor Nándi) által épített tribún, drapériákkal dekorált műugróállvány (Tritremmel kárpitós testvérek), katona zenekar, néhány úszószám: mell, hát, oldal és sprint (akkoriban úgynevezett matróz úszás, mert a kraul még ismeretlen volt előttünk abban az időben), néhány egyszerű ugrás és főképpen kabarés számok: műúszás, szerpentin úszás, csillag alakítások a vízben, 50 m úszás tarkóra tett kezekkel, gyertyával úszás, palack keresés a medence fenekéről, vívás vívó póznákkal emberekkel megrakott csónakok szembeállításával, és bűvárúszás (favorit Breuer Edi, ki vízalatt végig úszta az egész Kisuszodát hosszában, második Láng Frédi, aki az akkor feltűnően tiszta kisuszodai vízben az uszodahossz első harmadában tájékozódását elveszítve, egy szép körrel víz alatt megfordulva, a nézőközönség nagy biztatása és derűltége mellett végeredményben ott kötött ki, ahonnan elindult). Póló még ezen időben nem volt. Ezután csatlakoztak hozzánk a volt SUE tagok és a SFAC-tól szerzett ócska futballal szép lassan megindult a vízipóló is. A Piriék (uszoda tulajdonos) által juttatott néhány ingyen bérlettel megnőtt az érdeklődés és a drótokra akasztott, házilag készített léckapuk segítségével az eddigi labdázás után a kapura játék. 1920 telén Takács Gyula irányítása mellett elindultam tagtoborzó útra az ő általa megadott lista szerint, így jutottam el az Alsólőver utcában Hozzád, Finkékhez és Lipnerékhez is.

Ebben az első időben az STE patronáló egyesülete a III. ker. Torna és Vívó Egyesület látott el bennünket tanáccsal és némi segítséggel, majd a következő évben leküldte hozzánk a soproni rokonsággal rendelkező Hlavacsek (későbbi nevükön Homonnai) fiúkat, akikről már a kraul úszást is megismertük és kezdtük gyakorolni. Első komoly versenyünk az 1921-ben Tatatóvároson a Nagy tóban rendezett úszókongresszusi versenyen való részvétel volt, hol azonban szintén még inkább a műugrásban értünk el eredményeket (a leutazott – úgy emlékszem – 11 fő + 1 újságíró (Szlimák nevezetű) közül 6 volt műugró és pedig Takács Gyula, Schilling Károly, dr. Varga Ferenc, Hackstock Vili, Schneider Ádi és Hammer Péter), mikor is a második helyezésem kívül, melyet emlékezetem szerint az egri Szász foglalt el, ebben a vidéki műugrók számára rendezett számban, az első helyezéseket a soproniak érték el. Schillingnek ekkor sikerült egy nyújtott testű szép hátra szaltóval az első helyezést elérnie. Ha jól emlékszem, ebben az időben indult meg az az akció, hogy a Nagyszuzodában székelő részleggel karöltve illetve versenyezve megindulhatott a két kapus póló játék, amit versenyszerűen lebonyolítva a tréning jellegű mérkőzéseket egyszer a Nagy- egyszer a Kis uszodában játszottuk. Ekkor már, hogy egy kis pénzhez jussanak a mostoha körülmények közt lévő úszók, kiknek a Piriék jóvoltából élvezett néhány ingyen jegyen és a GySEV és MÁV által adott utazási kedvezményeken kívül semmi anyagi támogatása nem volt, az akkori nyalókás világban némi cukorka, [178](#)nyalóka stb. árusításával, Piriék engedélyével büffét nyitottunk, melynek jövedelméből sikerült utazási költségeinket bekeresni. Közlebbi versenyre pl. Kőszegre való utazásra kísérett bennünket időnként a Steiner téglagyár teherautója. Ezeket a körülményeket a mai fiatalság, melynek minden lehetőség és anyagi kedvezmény rendelkezésre áll, talán meg sem tudná érteni. Ezután indult meg az ingyenes úszóoktatás mozgalma, melynek keretén belül – részt véve abban az egyesületnek minden tagja – az úszósporthoz népszerűsítése céljából évente több száz fiatalot sikerült megtanítani úszni és sok szülőt is megnyerni az

úszósport iránti érdeklődésnek.” Eddig a levél.

A Soproni Tornaegyesület úszószakosztálya 1920-tól 1922-ig állott fenn. Az úszósport hívei azonban hamarosan rájöttek arra, hogy érdekeiket egy önálló úszóegyesület mégis jobban fogja képviselni. Ez a megfontolás vezetett a Pannónia Úszó Egyesület Sopron (PUES) megalakulásához. 1923. június 17-én volt az alakuló közgyűlés, amelyen összesen 39-en vettek részt. Már az alakulás évében és azóta szinte állandóan foglalkoztatta az egyesületet az edzés és versenyrendezés céljaira alkalmas sportuszoda gondolata. A nyári sportuszodáért és a téli fedettuszodáért folytatott harc volt kezdettől fogva a PUES működésének magasabb célja és főirányítója. Az egyesület vezetősége ugyanis jól tudta, hogy mind a tömeg úszósport megteremtése, mind pedig az egyéni eredmények fokozása megfelelő uszoda nélkül nem lehetséges. Az illetékes hatóságok meg nem értése, vagy másirányú tervei, egyesek maradisága, sajnos, meddővé tették az egyesületnek ez irányban önzetlenül és lankadatlanul folytatott fáradozását. Míg a 20-as, 30-as években a fővárosban is, a vidéken is egymásután épültek a versenycélokra alkalmas uszodák, addig a sportszerűtlen uszodákban szinte bővelkedő Sopronban maradt minden a régiekben. A nyári sportuszoda megvalósítását akadályozta az a körülmény is, hogy a meglévő uszodák Sopronban általában magánosok, magán társaságok kezében voltak. Ezen uszodáknak állami, városi hozzájárulással történő sportszerű átalakítása a tervezetés stádiumán soha sem jutott túl, a tulajdonosok pedig általában nem rendelkeztek az ilyen célra szükséges tőkével, de nem is volt különösebb érdekük ilyen beruházásokkal foglalkozni.

Az úszóversenyeket Sopronban többnyire a Nagy-uszodában rendezték és általában itt tartották az edzéseket is, bár ezen a téren bizonyos időszakokban fontos szerephez jutott a Kis-uszoda, továbbá kisebb mértékben részben a Löver-uszoda és Nagytómalom is. Az egyesület helyváltoztatásaira, illetve a különböző helyeken való szereplésekre különböző okok vezettek, általában az egyesület érdekei, ezzel kapcsolatban az egyes uszodatulajdonosok részéről időnként megnyilvánuló megértés vagy meg nem értés, továbbá propaganda célok is. Az egyesület igyekezett minden alkalmat és lehetőséget megragadni az úszósport népszerűsítése érdekében azzal, hogy szerepléseinek színhelyét időnként változtatta.

Az 1919–1946-os időszakot jellemző főbb mozzanatokról a rendelkezésre álló adatok alapján, az évek sorrendjében – Hammer Péternek az előzőkben már ismertetett levelén kívül – még az alábbiakban számolunk be.

A Magyar Sport Pantheonjában olvassuk (335. o.), hogy a Jászapátiban 1922-ben rendezett II. vidéki kongresszusi úszóversenyen a legjobb vidéki egyesületnek járó Szent István vándordíjat Sopron úszói szereztek meg Szegeddel és Egerrel szemben. Kiváló teljesítményt nyújtottak ekkor Hegedüs Ödön, aki a 400 m-en és Hammer Péter, aki a műugrásban lett első. A vándordíj 1925-ben véglegesen az egriek birtokába került, miután a soproni úszók az 1922. évi nagyszerű eredményt már nem tudták megismételni. Ennek okát elsősorban a mostoha uszoda-viszonyokban kell keresni. Sopron alulmaradt a téli uszodával is rendelkező vidéki városokkal szemben.

Szerepeltek már a soproni úszók az előző esztendőben – 1921-ben – Tatán rendezett első vidéki kongresszusi úszóversenyen is, mindkét évben a Soproni Torna Egylet színeiben.

1923-ban alakult meg az új úszóegyesület, a PUES, az akkori Fertő-kerület keretében.

Már 1924-ben napirendre került a sportuszoda ügye, mely célra megfelelő átalakítással a Nagy-uszoda mutatkozik legalkalmasabbnak.

1925-ben Takáts Gyula, mint a Fertő-kerület előadója, megbízást kapott a Magyar Úszószövetségtől a

tömegúszás-oktatás 179tervezetének kidolgozására. Itt kell megemlíteni, hogy az úszás-oktatással az egyesület már kezdettől fogva rendszeresen foglalkozott és vállalta az egyesületen kívül álló csoportok (diákok, katonák) úszás oktatását is. Itt jegyezzük meg, hogy régebben az úszástanítással általában az egyes uszodákban alkalmazott úszómesterek foglalkoztak hivatásszerűen, bár előfordult az is, hogy – maguk nem tudván úszni – nem állottak mindig hivatásuk magaslatán. Az egyesület az évi rendes gyűlésén kéri a jelenlevő MUSZ-képviselőnek a támogatását a sportuszoda és téli uszoda felépítéséhez.

1926-ban az egyesület működésének színhelyét a Kis-uszodából a Nagy-uszodába tette át; miután itt semmilyen úszópálya nem volt, szükségessé vált facölöpös, pallós induló és forduló falaknak a beépítésével 50 m-es pályának a létesítése. Az egyesület a sportuszoda ügyében memorandummal fordult a városhoz. A hölgy mellúszásban Benkő Margit kiválóan szerepelt. Legnagyobb sikerét 1926-ban Bécsben az osztrák-magyar hölgy-úszóbajnokságon érte el: a 100 m mellúszásban 1 p. 32,6 mp idővel elsőnek ért a célba. Ezenkívül ebben és a következő évben országos bajnok a 100 m hölgy-mellúszásban.

1928-ban az egyesület közgyűlése örömmel vette tudomásul, hogy a város a gőzfürdőre kiírta a tervpályázatot. Az egyesület elnökségének minden fáradozása arra irányult, hogy a gőzfürdővel kapcsolatban a fedett uszoda is megtervezésre kerüljön. Ennek a gondolatnak a népszerűsítését szolgálták az egyesület elnökének a város illetékes fórumai előtt ismételt elhangzott, meggyőző érvekkel alátámasztott felszólalásai, a beterjesztett memorandumok és a sajtóban megjelent – a kérdést szinte állandóan napirenden tartó – cikkek, tanulmányok. Ennek eredménye volt, hogy a hivatalos város is magáévá tette a fedettuszoda tervét.

Mozgalmas az 1930-as esztendő. Miután a versenyuszoda építése érdekében a Lőver-uszoda átalakítására vonatkozó tárgyalások eredménytelenül végződtek, a Tómalmon megépült a facölöpös móló, ezzel kapcsolatban az 50 m-es úszópálya és így ebben az évben itt verseny rendezésére is sor került. Az egyesület rendszeres nyári otthonává azonban a várostól távol fekvő tó nem válhatott. Ez években szerepel nagy sikerrel Plotzár Lotti, az egyesület kitűnő hölgy gyors- és hátúszója, aki egyik legszebb eredményét a margitszigeti fedettuszoda megnyitóján érte el. Országos bajnokságokban is sokszor szerepelt mint győztes, kiváló eredményekkel. E sikerek Szalai Bélának, a PUES kiváló úszójának munkáját is dicsérik. Plotzár egyébként osztrák állampolgár létére a PUES-t választotta egyesületének, annyira megszerette a várost nyaralásai alkalmával. Idegen állampolgár létére azonban nem szerepelhetett nemzetközi versenyeken mint magyar válogatott.

1932-ben merült fel a Nagy-uszoda külső, nyugati részében építendő sportuszoda terve, de kivitelre nem került. 1933-ban ismét eltemetődött a gőzfürdő és fedettuszoda terve. Pénzügyi nehézségek! Több ízben felmerülnek később is tervek, de a megvalósulás elmarad. A város 1937-ben külföldi érdekeltséggel tárgyal, szintén eredmény nélkül.

Újabb eredményt csak a sportoló ifjúság mutat fel, mikor a Győr–Pápa–Sopron városközi vándordíjas versenyt a soproni nőversenyzők 1933-ban, tehát már a harmadik évben fölényesen megnyerik, a férfiversenyzők pedig 1936-ban, hat évi szívós munka után, Győrrel szemben. E sikereknek az értékét éppen az adja meg, hogy a vándordíjat a soproniak olyan városok sportolóival szemben nyerték meg, amelyekben akkor már újonnan létesült korszerű sportuszodák voltak. A PUES úszógárdája állandóan az élvonalban állott és rangsorban a Dunántúlon csak a fedett uszodával rendelkező Tatabánya előzte meg. Külön meg kell még emlékezni Vécsei Vilmosról, aki az úszás és vízipóló mellett a műugrásban ért el kiváló eredményeket és már a 30-as években nemcsak a kerületi, hanem az országos vidéki műugró-bajnokság biztos győztese maradt. Említés érdemel Hauer Antalnak 1933-ban a 400 m

gyorsúszásban elért 5 p. 33 mp-es eredménye.

1935-ben és 1937-ben a Nagy-uszoda nemzetközi úszóversenyek színhelye. A PUES a bécsújhelyi EWASC úszóit látta vendégül. Az egyesület vízipólózió kiemelkedő eredményeket értek el 1935-ben és 1936-ban, amikor az Észuknyugati kerület II. osztályú vízipóló bajnokságát nyerték el, majd 1937-ben a döntő mérkőzésen a szentesi MÁV csapatát saját otthonában legyőzve, a II. osztályú országos bajnokság első helyére kerültek és 180-ezzel a következő évben a I. B. osztályba léptek elő. Bár erre már az előző években is kínálkozott alkalom, az egyesület azonban kénytelen volt visszalépni az osztályozó mérkőzésektől az utazással járó nagy költségek okozta anyagi nehézségek miatt.

A PUES úszói, műugrói és vízipólózió által elért eredmények, ezek között nem egy országos siker is, elsősorban azon lelkes tábor önzetlen és kitartó munkájának voltak köszönhetőek, melynek vezetői szervező és nevelő munkájukkal, fiatal sportolói pedig tehetségükkel, komoly felkészülésükkel kifelé is megbecsülést szereztek az egyesületnek, amely az erkölcsi sikerek mellett – az úszószövetségtől, a várostól és részben a vármegyétől kapott segélyekkel – működése számára a legszükségesebb anyagi alapot is meg tudta teremteni. Nem az egyesület hibája volt, hogy az életbevágóan fontos uszoda építési tervei nem valósultak meg. Ha ez a sikertelen, meddő harc idővel mégis bizonyos fokú elkedvetlenedést okozott az egyesület tagjai között, azon csodálkozni nem lehet.

A háború ellensége minden kultúrának és így pang az úszóélet is. A háborús évek eseménytelenségében mégis újabb reményt és örömet jelent a soproni úszók már-már elérhetetlennek látszó álmának a beteljesülése, amikor 1942-ben a Rákóczi fiúnevelő-intézet újonnan épült fedett uszodája kitarta kapuit a PUES úszói és vízipólózió előtt is. Ami az egyesületnek nem sikerült: a város *egész* ifjúsága számára otthont nyújtó fedett uszoda, az megvalósult hatalmi szóval *egy* intézet növendékei számára. A megtartott tárgyalás alapján az új fedett uszodát hetenként kétszer az úszóegylet tagjai is igénybe vehették. Ezáltal a téli időszakban az edzés lehetővé vált. Az öröm, sajnos, nem sokáig tartott. Az 1945-ben súlyos háborús kárt szenvedett uszoda-épület helyreállítására eddig még nem került sor és így az még ma is részben romokban és ezért használaton kívül van.

A háborús események folytán vált használhatatlanná, mint már jeleztük, a Nagy-uszoda is, Sopron városának ez a legrégebbi, már 1845 óta üzemben levő nyílt-vízű fürdője. A nagy múltú uszoda éppen a fennállásának 100. évében vált alkalmatlanná a közönség számára a háborús rombolások folytán. A Nagy-uszoda fürdőüzemének megszűnésével a város belsőségének határán belül rendelkezésre álló szabad fürdők vízfelülete a réginek egyötödére csökkent! A megmaradt Löver-fürdő, Kis-uszoda és főiskolai uszoda összes vízfelülete ugyanis mindössze: 2 400 m², a régi 12 000 m²-rel szemben. (Adatok „Sopron Topográfiaja” című könyvből.) Szocialista társadalmi rendszerünkben mindaz, ami kultúrát jelent és teremt, nem üres jelszó, hanem tettekben megnyilvánuló élő valóság. Ezt szem előtt tartva, a legsürgősebb feladatok közé kell sorolni a város jelenleg üzemben kívül levő fürdőinek, uszodáinak helyreállítását, legalább a régi színvonalra, szükségképpen azonban azoknak további korszerűsítését is. Ezeknek a problémáknak a megoldása nem odázható el éppen abban a Sopronban, amelyet, ha az eddig valóban kiérdemelte a legegészségesebb város, a nyaralók városa, az iskolaváros elnevezéseket, ezek a megtisztelő címek fokozottabb mértékben köteleznek arra, hogy a város ősi kultúráját, haladó hagyományait ne csak őrizzük, hanem további értékekkel gyarapítsuk is. Örömeinkre szolgál a Sopron Városi Tanács végrehajtó bizottságának a SOTEX-gyárra kötelező határozata, mely szerint a Nagy-uszodát 1961. május 1-ig fürdővé kell kiépíteni, véleményünk szerint azonban a közérdek azt kívánja, hogy ezt a határidőt legalább egy évvel előbbre hozzák.

1945 az egyesületek életében is fordulópontot jelentett. Az otthontalanná vált PUES ismét a Kis-uszodába teszi át működésének színhelyét. A háborús romokon új élet sarjad és 1946-ban már pezsgő úszóélet folyik, amit a sikeresen lejátszott 12 vízipóló mérkőzés is mutat. Ezeken a PUES csupán a Győri Vasas ETO-tól szenved vereséget.

1946 őszén a belügyminiszter az egyesületet feloszlatta. Kb. fél év telik el, amíg a helyzet az egyesület körül tisztázódik és a belügyminiszter a feloszlatastról szóló határozatát hatálytalanítja. Közben azonban megalakul a Soproni Úszó Egyesület, amely, most már a volt PUES úszógárdájára támaszkodva, folytatja elődjének a munkáját.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schneider Lipót: A soproni úszósport története / III. 1947–1958.

III. 1947–1958.

Az aránylag rövid múltira visszatekintő SUE működése 1947-től 1949-ig terjed. Az egyesület 3 évének története eseményekben, rendezésekben bővelkedik.

181Az egyesület otthonául szolgáló, Avar Samu bérlő által kezelt Kis-uszoda 1947 tavaszán átépítésre kerül és most már szabályszerű 50 m-es versenypályával, mint sportuszoda áll az úszósport rendelkezésére. Ezzel az uszoda-átalakítással a sportuszoda kérdése formailag nagyjában megoldást nyert volna, minőségileg azonban korántsem. A sportuszoda ugyanis vízhiánnyal küzd, vízcsereje az uszodát használó közönség számarányához képest nem kielégítő. A Nagy-uszoda hiánya folytán ugyanis a fürdőközönség részéről fokozottabb mérvű túlterhelésnek van kitéve, ami a víz felfrissülésének, tisztaságának a romlásához vezet és éppen ezért egészségi szempontból kifogásolható annál is inkább, mivel sportuszodáról van szó.

Itt kell megemlíteni, hogy újabban – a felszabadulás utáni időben – egyes nagyobb gyári üzemek építettek ugyan kisebb úszómedencéket, ezek azonban – a saját dolgozóik fürdését szolgálván – a város közönsége számára nem vehetők figyelembe.

A SUE agilis vezetősége hatalmas szervező munkával a nagyközönség és a szülők felé mindjobban kiépíti kapcsolatait. Ez a társadalmi munka szép eredményekkel jár, amit bizonyítanak a sikerrel megrendezett és nagyszámú versenyek, vízikabarek, a színházban 1947 őszén rendezett sportrevü és az 1949 január havában rendezett sportbál. A közönség nagy érdeklődését mutatja, hogy pl. 1947. július 20-án rendezett esti villanyfényes versenyen több mint 2 000 néző jelent meg.

Az egyesület 1947. IV. 25-i választmányi ülésén kegyelettel hódol a Sopronban elhunyt Csík Ferenc dr. olimpiai világbajnok emlékének. A sors kegyetlen tragédiája, hogy Csík Ferenc dr., aki 18 éves korában – mint a keszthelyi úszóegyesület tagja – 1932-ben a soproni Nagy-uszodában rendezett versenyen tűnt fel, a 200 m mellúszásban elért eredményével és négy év múlva Berlinben már olimpiai bajnok a 100 m gyorsúszásban, maga mögött hagyva a legjobb japán, német és amerikai úszókat, 1945-ben, mint klinikai tanársegéd ismét Sopronba kerül és a Kis-uszoda előtt halálos aknatalálat éri.

Mint a SUE választmányának egyik jegyzőkönyvében olvassuk, már 1948 április havában szóba került a kisebb egyesületek megszüntetése, illetve összevonása. 1949. február 17-én a választmány véleménye megoszlik abban, hogy a SUE az SVES-be vagy a SFAC-ba olvadjon be. A választmány az utóbbi mellett döntött, amely azonban szintén átszervezve először mint Soproni Selyemipar, majd mint a Soproni

Dolgozók Sport Egylete (SDSE) működik tovább. Ez a fúzió azonban, amire az 1949. évi nyári úszószezon után került sor, nem bizonyult előnyösnek. Anyagi nehézségek merültek fel, különösen az idegenben rendezett versenyekre való utazások költségeinek a biztosítása körül. Az utazásokhoz szükséges vasúti költségek előteremtése régi nehézsége volt az önálló úszóegyesületeknek is, ami soproni viszonylatban, a város határszéli fekvésénél fogva, illetve a nagyobb távolságok miatt még súlyosabban esett latba. Ezért az önálló úszóegylet megszűnése után legcélszerűbbnek látszott az úszók elhelyezését olyan vasutas sportegyesületben biztosítani, ahol a sportolók ezektől a költségektől mentesítve vannak. Így talált új otthont az úszógárda 1950-ben a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút szakszervezete alá tartozó Soproni Lokomotív SE-ben. Az új egyesület előnyei hamarosan mutatkoztak. Már 1950 őszén az úszók Budapestre utazhattak a margitszigeti fedett-uszodában való edzés céljából. Az edzési lehetőségek növelésével együtt járnak a javuló úszóeredmények. A vízilabda-csapat is győzelmeket arat vidéki ellenfelei, köztük a Győri ETO felett is. A Soproni Lokomotív országos versenyeket is rendez országos, sőt európai úszók részvételével. Ebben az időszakban foglalkozott a soproni úszókkal Sárvári Imre, az olimpiai csapat edzője, aki a budapesti fedett-uszodában gyakorlati oktatással és vetítettképes előadásokkal nagyban elősegítette a fiatal soproni úszók további fejlődését, ami a következő években egyre felfelé ível az 1956 őszén bekövetkezett eseményekig, amikor sok fiatal úszónk külföldre való távozásával érzékeny veszteség érte úszósportunkat. Közben az egyesület is megváltoztatta a nevét, 1956-ban mint Soproni Törekvés szerepelt, utána pedig ismét az eredeti régi nevét vette fel és így jelenleg is mint Soproni Vasutas Sport Egyesület működik. Kiemelkedő úszóeredmények ebből az időszakból (1956-ban): Bérczes Attila 200 m mell 2 p. 56 mp és Bérczes Zsolt 100 m gyors 1 p. 4,5 mp.

Reméljük, hogy a soproni úszók most már az SVSE színeiben szerepelve és [182](#)újból megerősödve az elődök sikereit nemcsak elérik, hanem azokat túl is fogják szárnyalni. A további fejlődés feltételei adva vannak azáltal, hogy a téli edzés lehetősége is kedvezőbben alakult, miután 1957 óta – a margitszigeti fedett uszodához képest közelebb eső, újonnan épült – győri fedett uszodában vált lehetővé a soproni úszók téli edzése. Reméljük, hogy ez az állapot is átmeneti lesz és a ma még romos soproni uszodák újjáépítésével ebben az ősi kultúrájú városban mind a nagyközönség, mind a sportolók igényei kielégítést nyernek.

Az úszósportban nagy szerep jut az ifjúságnak, a tehetségek gyakran már gyermekkorban tűnnek fel, és ezek közül a legjobbak hamarosan világsúcsokat döngetnek. A jó vezetének a feladata, hogy ne csak idomítson, hanem elsősorban neveljen is. Az egyesületi életen belül igazi sportszellemben végzett nevelő munka és a jó szervezés jelenti a kiváló eredmények eléréséhez szükséges erkölcsi feltételt. Szükségesek azonban az anyagi feltételek is, amelyeknek biztosítása, mivel felülmúlja az egyesület erejét, főleg külső segítséget kíván. A legfontosabb anyagi feltétel: megfelelő sportlétesítmények építésével otthont biztosítani a sportoló tömegek számára. Ez a soproni úszósport fejlődésének is még mindig megoldásra váró központi problémája, aminek jelentőségét a további egészséges fejlődés érdekében igyekeztünk jelen tanulmányunkban is kiemelni.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kőhegyi Mihály: Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez

Kőhegyi Mihály: Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez

Póda Endre volt az első, aki a soproni borról szóló néhány oldalas értekezésében a helyi sörfőzés és sörmérés történetéről is ejtett szót.[1\(126\)](#) Hosszú szünet után Bevilaqua–Borsódi Béla külön fejezetet szentel

könyvében a soproni sörgyártásnak,²⁽¹²⁷⁾ majd Csatkai Endre történeti fejlődésében tárgyalja a kérdést.³⁽¹²⁸⁾

A témához való újbóli visszatérést az indokolja, hogy az Országos Széchényi Könyvtár egyik soproni krónikájában 1700-ból való sörfőző-próbát találtunk, mely egyedüli voltánál fogva a hazai sörgyártás általános történetének szempontjából is fontos.

A krónikát Schuster Károly soproni polgár szerkesztette egybe és 1867-ig folytatta elődeinek feljegyzéseit. Az OSZK-ba 1896-ban került vétel útján és jelenleg Fol. Germ. 1124. jelzet alatt őrzik. Első ismertetését Csatkai Endrétől kaptuk,⁴⁽¹²⁹⁾ majd Pukánszky Béla elemezte részletesebben.⁵⁽¹³⁰⁾ Legutóbb Hajdu Helga említi.⁶⁽¹³¹⁾

Schuster Károlyról, a krónika írójáról nem tudunk sokat. Fia, aki az OSZK-nak a kötetet eladta, mondotta el, hogy atyja a soproni evangélikus egyházközségnek Kirchenvaterje és Glasermeister volt. Kézirata elején kisebb kijegyzett adalékok sorakoznak egymás mögött, közöttük a sörfőző-próba is.

Sopronban a sör már régóta ismeretes. 1523-ban a tanács rendeletet hoz: „dasz man die Pierglogkh umb 8 Ur läut.” A franciskánus barátok 8 órakor meghúzták a sörharangot s utána tilos volt a sörmérés. Bort 9 óráig lehetett eladni. 1659-ben felépült a városi sörház és ekkor a sörfőzést Kramernek – az eddigi bérlőnek – megtiltják.

Sopron polgárainak jórésze szőlősgazda volt. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy vigyázó szemmel figyelték a sörkimérésre ¹⁸³vonatkozó és azokat gátló rendelkezések betartását. Amikor 1690-ben a tanács tudomására jut, hogy a belvárosban, a Zöld Toronynál, idegenből hozott sört mérnek, ilyen rendelkezést hoz: „Das Bierwesen anlangend, darfen durch das Bierbrauen allhier der Gemeinde Stadt bessere Nutzen zuwachsen können, sine tamen praeiudicio der Burgerschaft, desswegen soll mit Einem Ehrsamem Rath reife Unterredung gepflogen; dass ober die Zeit hero das fremde eingeführte Bier allhier in der innern Stadt bei dem Grünen Thurn geleutgebt wird, darüber beschwert sich für billig Eine ganze Ehrsame Gemain, indem unsere Vorfahren Kaum leiden können, dass man auser der Vorstadt in dem ordinarii Brauhaus das Bier verschänken soll, wohl wissend, wie das Bier der armen Burgerschaft, welche sich einzig von ihren Weingarten ernähret, nachtheilig sei, zu geschweigen, dass sie es in der innern Stadt hätten leiden wollen. Nachdeme man solhes ohne Vorbewust und Willen Einer Ehrsamem Gemeinde präjudizirlich eingefürt worden: also ist Einer Ehrsamem Gemeinde Willen und Mainnung, dass solches präjudizirliche Bierleutgeben in der Stadt alsobald abgeschafft und an seinen gehörigen Ort transferirt werden möge.”⁷⁽¹³²⁾

Ezek az idők (1683–1699.) jelentették a török hódoltság legsúlyosabb szakaszait a város jobbágyaira. A török az 1683. évi szept. 12-i bécsi vereség után Sopront ugyan már nem támadja, a jobbágyok azonban olyan nyomorban éltek, hogy gyökerekkel, fakéreggel táplálkoztak s tömegesen jártak Sopronba koldulni.⁸⁽¹³³⁾ Az általános szegénység valószínűleg a város pénztárán is éreztette hatását. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy az 1700-ban megtartott sörfőzési felülvizsgálat is a város pénze helyes irányban történő felhasználásának ellenőrzését célozza.

A felvett jegyzőkönyv Schuster feljegyzésében így szól:

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kőhegyi Mihály: Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez / Bier–Brau Probe.

Bier–Brau Probe.

Anno 1700 den 1 ten Aprill, hat *Herr Stadkammerer Georg Waxmann* durch dem seinen Schreiber Jacob Hermoser dem neuen Braukunst, Bonifatio Sigurr (oder mit dem Spitznamen dolmätisch genannt) 25 3/4 Metzen *Gerste zu einer Eimmerich zum Bier braun abgemessen* und gegeben, davon davon (sic!) ist unlauteres abgeschöpft worden zvey virtl, den 2 ten Tag 3 t Aprill ist diese Gerste auf den Malzthen gebracht worden, und wasschen lassen, sind *grünes Malz 49 Metzen zustatten kommen*, von damen hat mans auf die dörre geben, daraus ist nach vollbrachter Arbeit, düres Malz geworden 30 3/4 Metzen, bey welcher Post dem gemeinen wesen oder Gemeiner Stadt zugewehsen 4 3/4 Metzen, darum ist den Bräkunst Bonifacio Sigurr *zu einem Brau auf die Prob gegeben worden 14 Metzen*, dieselben sind eingeschrengt worden, mit 5 Schaf Wasser, und nach jeden Schaf Wasser einmal umgeschaufelt, hernach über Nacht liegen lassen des andern Tages widrum gemessen, sind herauskommen *17 Metzen*, diese sogleich in die Säk gefast, in die Mühl gebracht, und durch den Müller Mr Balthauser Wagner in der Lazareth Mühl mittelmäsigg *brechen lassen*, folgendes wieder umgemessen, ist gebrochener Malz geworden 21 Metzen. aus der Mühl kam dieses Malz gleich in das Bräuhaus, in die Maish Boding, worauf beyläufig 35 Eimer Wasser österreicher Maaz *gefüllt wurden* und immerdar zimlich stark angerühret, nach diesen in den Kessel gebracht, und gut sieden lassen, dabei aber immer gerührt, das es sich im Kessel nicht anbrenne, aus den Kessel wird es wiederum in die Maishboding geschöpft, auf welcherweise ist es dreymal gesotten worden, zum 4 ten mal wird es abgelassen, und aus den Grand in den Kessel geschöpft, dazu kommen 3 Pfund, *guter böhmischer Hopfen*, und wird wiederum gut gesotten, *so dann ist das Bier fertig*, und kommt wiederum in die Maish Boding, won dorten wird es in Grand abgelassen, und folgens auf die Kühl gebrocht, oder geschöpft. aldorten immerdar gerühret, ausgähren lassen, bis in die Höhe steigt, in dieser zeit mus der Bräumeister das Tempo zu obserwiren wissen, wan es soll in die fässer gefüllt werden. Die fässer liegen auf den Grand, mit dem Spunt auf inner Seiten etwas abhängig, das es auserbeiten kann, und das heist man das *Grandbier*.

184 Also geben 14 Metzen Malz 21 1/2 Österreicher Eimer Braumbier, davon davon kommen den Bierbauer Trunk ins Stift 1 1/2 Eimer, bleiben also *Gemeiner Stadt* 20 Eimer zu werrechnen, mehr mus er geben 14 Putten Träbern won jeden Breu, und 14 halbe Österreicher Maas Brandwein. Kein Nachbier oder Convent wird gemacht.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kőhegyi Mihály: Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez / Notta die Unkosten auf 1 Brau zu 20 Eimer Braumbier

Notta die Unkosten auf 1 Brau zu 20 Eimer Braumbier

		fr.	dr.
14 Metzen Malz	jeden zu Groschengerechnet	17	50
Dem Bier Brauer	--	3	
1 Klafter Holz	--	2	
3 Pfundt Hopfen	--	3	

für Kerzen	--		10
für Leutgeb lohn	--	1	60
		<hr/>	
		27	20

Hat hingegen Nutzen getragen

20 Eimer Bier	– a 3 f. doe halbe zu 1 Groschen	60	
14 halbe Brandwein	– a 3 Groschon	2	10
14 Putten Tröbern	– a 7x	1	63 1/3
		<hr/>	
		63	73 1/3
davon abgezogen die Ausgab mit		27	20
		<hr/>	
	Werbleiben an reinen Nutzen	36 f.	53 1/3

NB. die Germ und Trank wurden Wergessen.

Sommásan magyarul: Az új sörmesternek, Bonifacio Sigurnak 25 3/4 mérő árpát adtak. Ez megtöretve 49 mérő zöld maláta lett. Száradni hagyták, majd 14 mérő malátát sörpróba céljára átadtak a mesternek. Csíráztatás és átlapátolás után egy éjjel pihentették. Másnap megmérve 17 mérő súlyúnak találták. A kórház malmában megtörették, majd a sörfőző házban álló erjesztő edénybe öntötték. Az erjesztő edénybe állandó keverés közben 35 vödör vizet adtak hozzá. Innen az üstbe öntötték, ahol erősen főzték, majd az erjesztő hordóba visszaeresztették. Ezt az eljárást háromszor ismételték meg. Negyedszer leeresztették a kazánba s három font jó cseh komlót hozzáadva újra főzték. Lehülés és kiforrás után készen volt a „Grandbier.”

A sörpróba jegyzőkönyve ezután a kiadásokat és bevételeket részletezi tételenként, melyből megállapítható, hogy a várható haszon 36 f. és 53 1/3 dr.

A sörfőzés az ellenőrzés után sem javulhatott sokat, mert a városi tanács 1710-ben már újabb határozatot hoz:

„Nachdem das Brauhaus, welches vor diesen einen namhaften Nutzen abgeworfen, bei nunmehr gesegneten Weinjahren ein Merkliches weniger einträgt, so wäre besserer Wirtschaft wegen es mit den Brauwesen dargestelt zu halten, dass bei geringen Abhang des Biers kein so überflüssig unnöthiger Vorrath eingeschafft und derselbe monatlich extractive dem Herrn Stadtkämmerer sowohl an Gereten, Weitzen, als Malz eingegeben würde. Wäre auch besserer Ordnung wegen unmassgeblich die Sache so einzurichten, das zwei Bücher gehalten würden, in velche der einkaufende Vorrath von Zeit zu Zeit richtig eingetragen, der Preis designiret, das hingegen, was verbrant wird, ebenfals auf diese Art abgeschrieben würde; deren Buch eines bei des Braunmeisters Händen verbleiben, das andere aber die Herren Inspectores führen sollen, denen eigens dazu bestellter Geschwornen Abmesse den gemachten Kauf un Preis toties quoties notificiaren soller. Werden auch als Inspectores nochmals erneuet: Her Johann Abel und Nicolaus Hockelberger.”⁹⁽¹³⁴⁾

Sopron sörgyártásának további története már messze vezetne bennünket kitűzött célunktól. Hisszük, hogy a magyar sörgyártás egyetemes történetének megírásához így is szolgáltatunk használható adatokat.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958

185 Sopron kulturális élete 1958

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1958-ban

A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1958-ban

A soproni múzeum 1958-ban jelentékenyen kedvezőbb körülmények között dolgozott, mint 1957-ben, felszerelése, főleg a villanyhálózata korszerűsödött és az intézet elérte régi hiányosságainak felszámolását: elkészült a restaurátorműhely és szakembert kapott annak vezetésére. Kormányzatunk tudatában van a múzeumügy fontosságának és benne a soproni múzeum is erős támaszt nyert; dolgozóinak nagy elégtételül szolgálna, ha felettes hatósága, látogatói és barátai megtalálnák támogatásuk ellenértékében az ő erő kifejtésük legnagyobb mértékét.

A régészet vonalán nagy élénkség uralkodott. A legrégebbi leleteket a kisleludi homokbányában talált bronzkori urnasír jelenti. A kapuvári Földvárdombon az i. e. első évezred első feléből egy teljesen elpusztult nagyobb földvár nyomait sikerült megállapítani, melynek sánca ki volt égetve. Ugyanebből a korszakból Fertődön egy gazdag, 15 edényt és urnát tartalmazó égetéses sír került elő, köztük egy négyes ikeredény. A veszkényi Sírhegyen lakóhely nyomai mutatkoznak. Hövejen a már ismert sírhalmok közül egynek feltárása nem hozott semmiféle eredményt, habár érintetlen volt.

A római korszakból a soproni Fabriczius-ház pincéjében és az Árpád utcában egy meszesgödörben találtak falakra. A Lenin körüti illemhely építésénél igen sok terra sigillata-töredék került felszínre. Folytatódott az

Orsolya téri általános iskola pincéjében a korábban feltárt római épület feltárása. Ami a vidéket illeti, Nagylózson a kavicsbányában egy római égetéses sírt találtak, a rövid próbaásatás azonban újabb sírokat nem eredményezett.

A népvándorláskorból Sopronkőhidán volt jelentős ásatás, ott már évek óta folyik egy késő-avarkori temető feltárása, eddig közel 100 sírra bukkantak. Veszvényben a legnyugatibb fekvésű honfoglaláskori magyar temetőt sikerült megtalálni a 10. századból gazdag mellékletekkel.

A sopronhorpácsi templomnak korábbi ásatásokhoz kapcsolódva idén belső területében folyt a kutatás, amelynek során a templom korábbi átépítéseire és bővítéseire sikerült fényt deríteni. Nagycenken a kastély felújítása során középkori olvasztótégelyek kerültek elő.

A soproni Patak utcai volt gimnázium (jezsuita konviktus) körüli kutatásokba, melyeket lelkes önkéntes munkaerők végeztek, a múzeum rövid ásatással kapcsolódott bele és egy 17. századbéli csatorna feltárása volt az eredmény. A kapuvári Batthyány utcában pedig egy elfeledett temetőt sikerült megállapítani, amely a 19. század elején volt használatban.

A soproni múzeum gyűjtőterületén kívül is folyt kutatás, főképpen földvárakra nézve, Zala megyében, a Balaton környékén, a győri járásban Bácsán és Kőszegen.

Néprajzi gyűjtés folyt a soproni és kapuvári járás területén a viselet, gazdálkodás, lakásberendezés, kisipar, hímzés [186](#) és háztartás témakörében. Ennek megfelelően megvásárlásra került vagy ajándékként szereztünk meg Süttörön és Fertőendrédén méhkasokat, gabonamérő edényeket, festett mennyezetes ágyat és sarokpadot a múlt század közepéről, néhány tárgyat a fonás-szövés köréből. Viseleti gyűjteményünk egy szép subával gazdagodott, melyet a múlt század 70–80-as éveiben készítettek a soproni szücsök. Kapuvárott egy öreg csizmadiaműhely muzsikaráncos és csigaráncos sámfáit és mintasablonjait vásároltuk meg. Fontos emlékei a század elején még divatos csizmakészítésnek. Ugyanitt a régi magyar viselet egy szép dolmányát sikerült megszerezni. Hővejen megkezdődött az országosan is ismert és híres hímzés „kivarrás” történeti kialakulásának és fejlődésének felkutatása és mintatervek, kész hímzések megvásárlása. A begyűjtött tárgyak száma meghaladja a százat. E munkában a múzeum néprajzosának segítségére volt Iváncsics Nándor (Petőháza, F.-endréd, Süttör) és Faragó Sándor (Kapuvár).

Ún. B. téma keretében gyűjtés folyt Pápán, Budapesten és Szombathelyen a kék-festőiparra vonatkozóan. Adatgyűjtés folyt a debreceni, bp-i és soproni levéltár anyagában. Az Iparművészeti Múzeumban a 17–18. századi viseletre terjedt ki a kutatás.

Más múzeumnál is végzett munkát a néprajzos: részt vett a keszthelyi múzeum néprajzi anyagának revideálásában és újraleltározásában, gyűjtést végzett ugyanezen múzeum részére Sümegen a fésűs mesterség körében. A Szombathelyen meginduló leltározási munkákban és segítséget nyújtott ifjú kollégájának.

A kőszegi múzeum új kiállításának rendezése múzeumunk néprajzosának részvételével és irányításával történt.

Az iparművészet terén különösen jelentős egy kismartoni gyártmányú koraklasszicisztikus óra megvásárlása felettes hatóságunk részéről; ugyancsak ezzel a támogatással sikerült helyi mestereinktől is vásárolnunk képzőművészeti anyagot, így Horváth Józsefnek egy nagyobb rajzát és Vosinsky Kázmér egy kisebb vízfestményét, továbbá a soproni származású Bors Károly egy olajfestményét és Karcsay Lajos

több vázlatkönyvét. A múzeum leltározott tárgyainak száma 14 250.

Magában a múzeumban új rendezés alá került az üvegpavilonban a népies kerámia-gyűjtemény. Az év folyamán hat külön-kiállítás volt. (61–66.) Áprilisban rendeztük Ágoston Ernő, 1957-ben elhunyt kiváló festő és grafikus emlékkiállítását, amelyet májusban Vosinsky Kázmér újabb műveinek bemutatása követett. Emlékezetes, hogy 1947 szeptemberében ennek a festőnek gyűjteményes kiállításával kezdtük tárlataink sorát. Júniusban Sopron 1809–1919 a plakátok tükrében című kiállításunk került sorra, főleg újonnan szerzett 1848-as plakátok bemutatásával. Majd júliusban a Hunyadiak emlékezete címmel történelmi kiállításnak ejtettük sorát, bemutatva a korból maradt szegényes emlékek mellett (po. Mátyás sajátkezű írását), a magyar történelem e nagyjainak hatását irodalomban, zenében, festészetben. E kiállításunkat a közönség különösen nagy szívességgel fogadta. A soproni ünnepi hetek alkalmából szeptemberben A munkásmozgalom emlékeiből címmel jelentkezett a kiállítási csarnok. Mivel még eddig nem történt kísérlet rá, hogy a munkásmozgalom mélyére hatoljanak, a tárlat nagy érdeklődést keltett és éppen a Szemle olvasói győződhetnek meg róla, hogy a kiállított anyag máris feldolgozókra talált. Októberben tulajdon grafikusunk, Sterbenz Károly és Horváth Marietta szobrász együttes kiállítása is sok látogatót vonzott. A múzeum látogatottsága emelkedő irányzatot mutat, sajnos a Lábasház iránt kevesebb az érdeklődés. A két intézet látogatottsága 1957-ben 12 286, 1958-ban 19 220 volt.

A múzeum tudományos dolgozói írásban és szóban ez évben is szorgalmasan igyekeztek a tudományt szolgálni. Számos tanulmányuk jelent meg és nagy számmal tartottak előadásokat Sopronban és Budapesten. A régészeti tudomány szolgálatában Nováki Gyula hat faluban is tartott vetítettképes előadást az illető hely leleteiről, amivel a történelmi emlékek védelmét is szolgálta. Kapuvárott és Csornán kisebb helytörténeti múzeum van kialakulóban, mindkettőnek, valamint egy-egy helyi kiállításnak szívesen segített anyag kölcsönzésével a soproni múzeum.

A múzeum vezetősége

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum 1958. (első) évi beszámolója

187 Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum 1958. (első) évi beszámolója

Baracska – 23

„A *soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése*” című tanulmányomban⁽¹³⁵⁾ röviddel megnyitása után siettem bemutatni *Szemlénk* olvasóinak városunk új múzeumát, ismertettem azokat az indokokat, melyek szükségessé tették életre hívását, közöltem feladatát, célját és rendeltetését s végigvezettem az olvasót a múzeum terméin, hogy bepillantást nyerjen annak anyagába.

Ma – megnyitása után valamivel több mint egy esztendővel – már a múzeum életéről, munkájáról s az eltelt év tapasztalatai alapján szerzett és értékelt eredményeiről szólok s számolok be mindarról, ami aránylag rövid, egyéves életében történt, fontos, figyelemre és följegyzésre méltó.

Hogy mindjárt a múzeumok rosszul értelmezett mutatójával, látogatóinak számával kezdjem, Központi Bányászati Múzeumunkat 1958-ban valamivel többen mint ötezren tekintették meg. Ezt nem más múzeumokkal való összehasonlítás végett, hanem első évi munkájának egyik mutatója, illetve fejlődési adatokként közlöm csak. Mert ahogy azt „*Egyéves a soproni Központi Bányászati Múzeum*” című kis

beszámolómban²⁽¹³⁶⁾ megírtam már, múzeumunkat, mely a dolgozók csak egy kisebb rétegét érdeklí közélebről, nem lehet egy nevezőre hozni más, általános érdekességű, emberi művelődést, történelmi múltat, régészetet, művészetet stb. bemutató múzeumokkal, melyeknek kétségtelenül nagyobb látogatottsága van és lesz, mint a szakmúzeumoknak.

Múzeumunk szempontjából e számnál ugyanis sokkalta fontosabb, hogy a látogatók sorában elsősorban bányamunkások, vágáriskolások, külföldi és hazai neves szakemberek, egyetemi tanárok, akadémikusok, tudósok neveit találjuk, kik nem alkalmilag, de kimondottan azzal a céllal jöttek Sopronba, hogy a múzeumot megtekintsék.

Így találjuk a múzeum vendégkönyvében a várpalotai, dorogi, tatabányai, közép-dunántúli, továbbá a borsodi bányák dolgozóinak neve mellett, az eplényi mangánbánya vágártanulóinak, a Tatabányai „Péchy Antal” Bányászati Technikum hallgatóinak, valamint 9 szovjet, 5 csehszlovák, 10 lengyel s keletnémet egyetemi tanár és akadémikus,³⁽¹³⁷⁾ továbbá az ostromai, kassai (kosicei) freibergeri és bukaresti bányászati egyetemek és akadémiák oktatóinak és hallgatóinak nevét.

A múzeum hazai vendégei közül kiemelhetjük: az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület soproni csoportjának alakuló ülésén megjelent küldöttjeinek, a soproni 5. számú bányagépészeti konferencián résztvevő mérnököknek és technikusoknak, a Geodéziai és Kartografiai Egyesület tagjainak, a Győr-Sopron megyei és járási tanácsok dolgozóinak, a Győr-Sopron megyei TIT vezetőinek, a soproni rendőrség beosztottjainak, a MTESZ soproni szakosztályainak, valamint a soproni Ügyvédi Munkaközösségek ¹⁸⁸ tagjainak látogatását. A múzeumot emellett számos soproni és más vidéki (budapesti, debreceni, győri, mosonmagyaróvári, hódmezővásárhelyi, kőszegi, szegedi, szombathelyi stb.) általános- és középiskola, valamint a debreceni Kossuth Lajos és budapesti Eötvös Lóránd Tudomány Egyetemek hallgatói keresték föl tanáraikkal, nem szólva a soproni üdülők vendégeinek csoportos látogatásairól.

Visszatekintve a múzeum látogatóinak során, megállapíthatjuk, hogy beváltotta mindazt, amit hozzáfűztünk s ma már Sopron egyik idegenforgalmi nevezetessége, mely szorosan beletartozik a város látnivalóiba.

És megemlíthetjük azt is, hogy az eltelt év alatt múzeumunk szoros kapcsolatot teremtett számos külföldi (a banskaiavnicai, bochumi, freibergeri, leningrádi, prágai, zwickau) bányászati múzeumokkal, melyek sokszor vették igénybe adatszolgáltatását, amivel szemben mindenkor készségesen álltak rendelkezésére, szolgáltak tanáccsal és segítséggel a gyűjtésben és feldolgozásban. Ennek eredményeként múzeumunk rendezésében két külföldi vendégünk értékes előadást is tartott, mégpedig: 1957. nov. 7-én dr. Helmuth Wilsdorf freibergeri tanár, történész, Magyarország és Szászország középkori, XV–XVI. századbeli bányászati kapcsolatairól, 1958. dec. 10-én pedig dr. Jan Pazdur varsói egyetemi docens, történész, a magyar és lengyel bányászati emlékekről adott elő.

Szándékosan hagytam utoljára azt a szerepét, amit mint a soproni bányamérnök-képzés egyik, ma már jelentős segédeszköze tölt be. Mozgó gépei és pontos mértékben készült kismintái, teljes bányakivitelben bemutatott fejtő és elővájó munkahelyei, bányászati technikánk fejlődésének kiállított műszaki emlékei és dokumentumai ösztönzik az egyetem hallgatóinak szakmai szeretetét s hathatósan segítik a szocialista bányamérnök-képzést.

Végül szólnunk kell arról a hatásról is, amit a szakemberekben váltott ki, s ami abban a mindjobban fokozódó érdeklődésben mutatkozik, amivel bányáink dolgozói, mérnökök, munkások, bányászatunk

múltját, hagyományait és emlékeit keresik. Látogatásuk után a bányák dolgozói közül mind többen és többen keresik fel leveleikkel a múzeumot s vetnek fel bányászatunk műszaki történetére vonatkozó kérdéseket. Ettől eltekintve bányüzemeink dolgozói is felismerték a bányászati múlt és technológia történetének ismeretében rejlő erőt, minek alapján több bányánknál kezdetét vette a műszaki emlékek gyűjtése s több üzemünk (Dorog, Rudabánya, Várpalota) rendezett be figyelemre méltó helytörténeti – vagy mint nevezik magukat – tájmúzeumot, a bányászati emlékek hangsúlyozásával.

Központi Bányászati Múzeumunknak talán ez a legnagyobb sikere, mert ezzel megállítottuk bányászatunk műszaki emlékeinek eddigi példátlan pusztulását. Ha oktató, nevelő és művelő hatása mellett a múzeum az eltelt év alatt semmi mást sem tudna felmutatni, mint ezt, úgy ez magában véve is oly eredmény, mit büszkén és örömmel jegyezhetünk föl bányászatunk művelődéstörténetében.

A soproni Központi Bányászati Múzeumra vonatkozó irodalom 1958. dec. 31-ével bezárólag.

1955. év.

Faller Jenő: A Soproni Bányásztörténeti Múzeum. Bányászati Lapok. X. (88. 1955.), évf. p. 331–334.

Faller Jenő: A Soproni Bányászati Múzeum. Múzeumi Híradó. Budapest. 1955. március-április. p. 144–148.

1957. év.

Faller Gusztáv: Megnyílt a Központi Bányászati Múzeum. Bányászati Lapok. 12. (90. 1957.) évf. 12. sz. p. 635–639.

Dr. Horváth Árpád: Bányászati múzeum nyílik Sopronban. Kisalföld. II. (1957.) évf. 198. sz.

Dr. Horváth Árpád: Mentsük meg Győr műszaki emlékeit. Kisalföld. II. (1957.) évf. 245. sz.

Németi Gyula: Zúzó- és törőgépek fából. Látogatás a Soproni Bányászati Múzeumban. Magyar Ifjúság. I. (1957.) évf. 45. sz.

Németi Gyula: Bányásmúzeum Sopronban. Bányamunkás. XXXVII. (1957.) évf. 3. sz.

Patvaros József: Több támogatást a Központi Bányászati Múzeumnak. Népszabadság. II. (1957.) évf. 209. sz.

Stefán Rózsa: Központi Bányászati Múzeum. Kisalföld. II. (1957.) évf. 216 sz.

Stefán Rózsa: Címe: Sopron, Templom utca 2. Kisalföld. II. (1957.) évf. 238. sz.

189Központi Bányászati Múzeum nyílik meg a közeljövőben ... Erdőgazdaság és Faipar. 1957. 8. sz.

Soproni kiállítás. Kisalföld. II. (1957.) évf. 241. sz.

Bányásmúzeum nyílt Sopronban. Magyar Nemzet. XIII. (1957.) évf. 32. sz.

Központi Bányászati Múzeum nyílik Sopronban. Műszaki Élet. XII. évf. 14. sz.

Megkezdődtek a soproni művészeti napok. Népszabadság. II. (1957.) évf. 243. sz.

1958. év.

Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. Soproni Szemle. XII. (1958.) évf. 2. sz. p. 179–182.

Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. Bányászati Lapok. 13. (91. 1958) évf. 4. sz. p. 265–271.

Faller Jenő: Egyéves a soproni Központi Bányászati Múzeum. Soproni Egyetem. Időszakos folyóirat. 1958. okt.-i szám.

Faller Jenő: Egyéves a soproni Központi Bányászati Múzeum. Kisalföld. III. (1958.) évf. 242. sz.

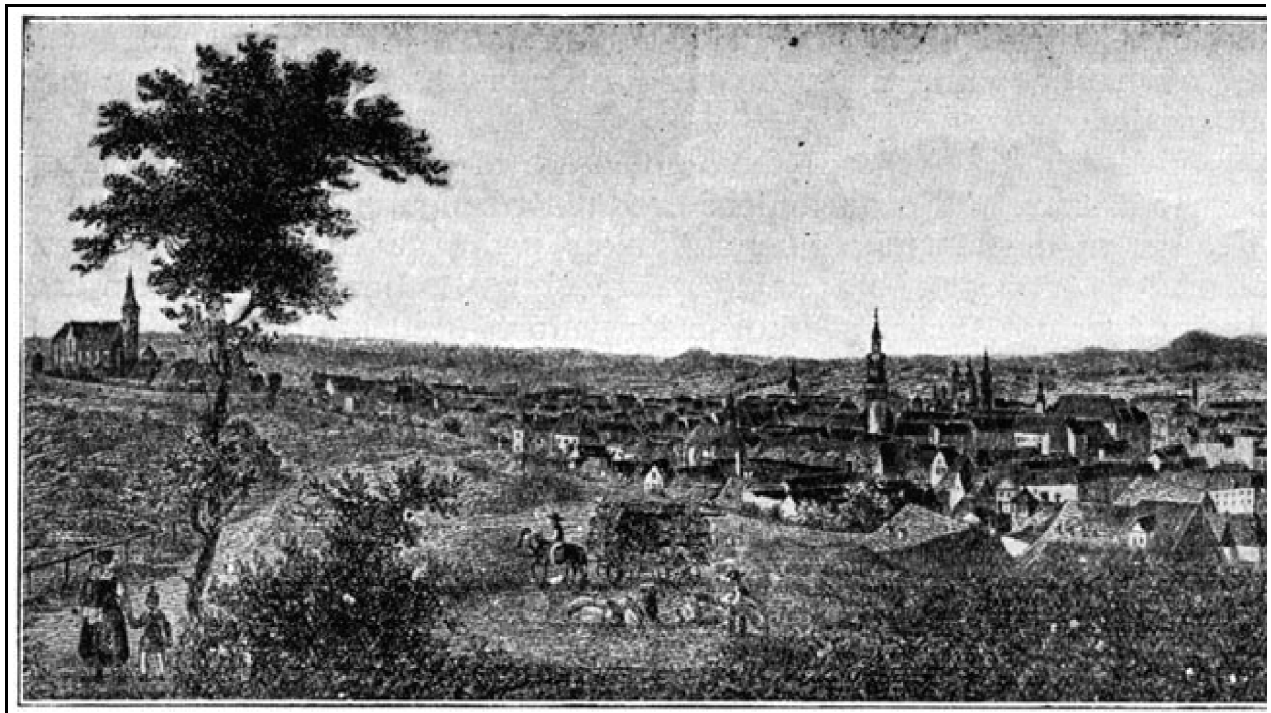
Vincze Pál: Az 5. bányagépész konferenciáról. Kutató. A Bányászati Kutató Intézet Pártszervezetének és Szakszervezetének Híradója. IV. (1958.) évf. 7–8. (aug.-szept.) sz. p. 18–21.

Dr. phil. Helmuth Wilsdorf: Das neue Bergbaumuseum in Sopron (Oedenburg) Ungarn. Bergakademie. 1958. Nr. 2. Seite. 109–112.

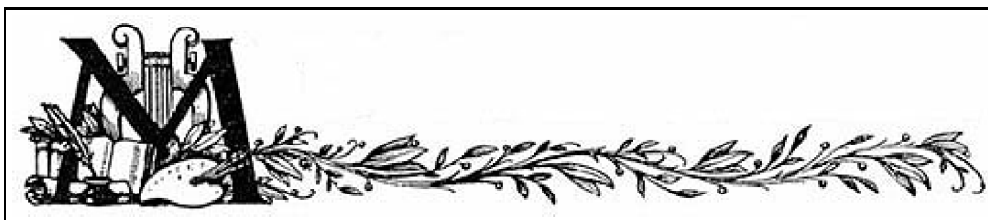
Füles. II. (1958.) évf. 41. sz. Endródi István grafikus rajzai a múzeum anyagából. – Magyar gépipari hét Sopronban. Kisalföld. III.

(1958.) évf. 19. sz.

Új műszaki múzeumok létesülnek országsszerte. Népszabadság. III. (1958.) évf. ápr. 9.

Sopron 1855 körül. (Reschka acélmetszete)

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Megemlékezések

190 Megemlékezések

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Megemlékezések / dr. Botvay Károly (1897–1958.)

**dr. Botvay Károly
(1897–1958.)**

Harminc évet kell visszafelé lépnem az emlékezésben. Abba az időbe, amikor dr. Botvay Károly tanszékvezető professzor még csak tanársegéd volt az Erdőmérnöki Főiskolán. S amikor vele együtt vagy tizen örültünk annak, hogy az I. világháború viharai és egyéb viszontagságok közül kikerülve az Alma Matert szolgálhattuk. Kicsit szűkös kenyérért, de a fiatalság természetes optimizmusával és a szép munkakörtől lelkesülten, teljes odaadással.

És itt mindjárt meg kell mondanom, hogy az akkori tanársegédek közt Botvay Károlyra hárult a legnehezebb feladat. Főnöke nagytudású, bámulatlan emlékezőtehetséggel megáldott ember volt, akinek azonban szerteágazó kutatásai miatt nem jutott ideje ahhoz, hogy tanítani is megtanuljon. Így azután tanársegédjére hárult nemcsak a gyakorlatok vezetésének, hanem ezen belül sok-sok elméleti hézag pótlásának munkája is. Mi többiek őszinte tisztelettel figyeltük, miként küzd meg Botvay kartársunk sikeresen a sokszor reménytelennek látszó nehézségekkel. Eleinte csak a professzori előadások rapszodikus elhullatott mazaikdarabjait illesztgette egységes képpé, azután mindinkább irányt is tudott mutatni az oktatás egész menetének. Ez pedig szerencsés fordulat és igen jelentős eredmény is volt. A talaj és az éghajlat (vagyis együttvéve – erdésznyelven – a termőhely) ugyanis az erdőgazdálkodás alapja, de a velük foglalkozó tudomány – viszonylagos fiatalsága miatt – régebben nem adott annyi ismeretet a gyakorlatnak, amennyi a tartamos fatermesztés biztonságához feltétlenül szükséges lett volna.

Ennek a pontosan felmért hiánynak a kiküszöbölésére törekedett minden erejével kezdettől fogva Botvay Károly. Már a harmincas években vázolta el előttünk a termőhelyismerettani oktatás módosításának elveit. Amikor pedig az Országos Erdészeti Egyesület a gyakorlatot évtizedek óta segítő „Erdészeti Zsebnaptár” reformjára készült, a szak minden ágazatát enciklopédikusan tárgyaló új kiadás talajtani részének megírására 1941-ben Botvay Károlyt kérte fel, mert főnöke erre a munkára őt sajátmagánál is megfelelőbbnek ítélte. – A mindössze 120 lapra terjedő összefoglalást szerzője szerényen „a talajtan korszerű szemléleté”-nek nevezte. Nincs félesztendeje sem, hogy ennek a tudománynak egyik kiválósága

meleg elismeréssel dícsérte a „kis remekmű”-vet, amely még mindig a főiskolai hallgatók legkitűnőbb vezérfonala.

Nem lehet a Soproni Szemle feladata, hogy Botvay Károlyt, az erdészprofesszort méltassa. De egy szűkebb körű és más érdeklődésű olvasóközönségnek is meg kell látnia azt, hogy elhúnytával elsősorban a magyar erdőgazdaságot érte fájdalmas, nagy veszteség.

Nem készült tudományos pályára. Ám Trianon után fában szegény ország lettünk, amelyben már csak kevesen juthattak üzemi állásba. Így került Botvay Károly is – a soproni erdőben teljesített 2 évi gyakornoki szolgálata után – az ősi főiskolára. Új munkakörét azonban rövidesen tulajdonképpeni hivatásának ismerte fel s annak szentelte életét. A tudományos kérdések iránt mindig tanúsított vonzódása, megalkuvást nem ismerő lelkiismeretessége és kivételes pedagógiai érzéke kétségtelenül a szakoktatás terén érvényesülhetett legjobban. Az a kényszerűség pedig, hogy a szokványos tanársegédi mértéken felül jóval többet kellett foglalkoznia búvárkodással és tanítással, új és bőséges forrásokat nyitott meg benne. Előadásaira igen gondosan készült és nemcsak szakbeli teljességre törekedett, hanem a stílus tetszetősségét is mind elmélyülőbb 191kedvteléssel ápolta. Látókörét szakadatalanul bővítette. Az év végén rendezett erdőművelési tanulmányutakon mindig kedves vendégünk volt, s a gyakorlat megtermékenyítő tapasztalataiért sok hasznos megfigyelését, magyarázatát adta cserébe. – Most is hálával tartozom néki, amiért a pontos definíció értékét megláttatta velem!

Már 1934-től kezdve egymás után jelentek meg tudományos dolgozatai. Az 1938/39. tanévet a müncheni egyetemen, az erdészeti termőhelyismerettan egyik legnevesebb képviselőjének intézetében töltötte. A doktori oklevél megszerzését (1940) rövidesen a magántanári képesítés követte (1944). Amikor pedig 1945-ben megürült a tanszékvezető helye, betöltésére csak Botvay Károly jöhetett szóba.

Azóta – 13 évig – volt hű sáfára a reábízott szellemi kincsnek, s azt áldozatos munkával haláláig gyarapította. – A főiskolai hallgatóság számára összeállított talajtani és meteorológiai jegyzeteit minden évben kiegészítette, módosította, s kórházi ágyán is az „Erdészettudományi Közlemények” kefelevonatait javígtatta, mert tanártársainak bizalma az ő kezébe tette le ennek a reprezentás főiskolai kiadványnak a szerkesztését. Termőhelyismerettani tankönyvének anyagát fáradhatatlanul, szigorúan rostálva, önmagát is állandóan bírálva, évek óta gyűjtögette. Ebben a munkájában is csak a kitűzött célt: a magyar erdőgazdaság fejlesztését látta; a felületesség, pongyolaság veszélyét sem anyagi, sem személyi előnyökért nem vállalta. Ez az oka annak, hogy könyvének sajtó alá rendezését – az erdészeti szakoktatás és gyakorlat mérhetetlen kárára – már nem végezhette el.

Széleskörű kutatómunkáját a Magyar Tudományos Akadémia a „mezőgazdasági tudományok kandidátusa” fokozattal, fáradhatatlan és kimagasló oktatói működését pedig a földművelésügyi miniszter „az erdőgazdaság kiváló dolgozója” kitüntetéssel jutalmazta.

Ez a pár sok csak vázlata annak a tevékenységnek, amely Botvay Károly földi pályafutásának tengelye volt: lelkes, eredményekben gazdag munka, minden férfielelet legszebb kiteljesedése.

192De a komoly tudós kivételesen színes, magával ragadó egyéniség is volt, magasan szárnyaló intellektus, minden művészetnek ösztönösen megnyíló, a múlthatatlan szépséget hálásan tükröző lélek.

Ezért szólnom kell az emberről is, akit igazán csak kevesen ismertek, mert a befelé élők közé tartozott. Gondjait csak egészen bizalmas barátaival osztotta meg és azok számát kettő-háromra korlátozta. Meleg

szívélyességét azonban senkitől sem tagadta meg, és néha – az egykori főiskolai vadászatok vidámságai között – jókedvűen tudott tréfálkozni. Egészséges humorérzéke, kitűnő emberábrázoló tehetsége sok derűs anekdótával ajándékozott meg bennünket, katona idejének történetei pedig még a kaszárnya ridegségét is feledtették velünk.

Lekivilágának külső formáló körülményei közül kétségtelenül már a Lőcsén eltöltött két gimnáziumi esztendő is mély nyomokat hagyott benne; az akkor látott reneszánszkori csodákhoz sokszor mérte későbbi élményeit. De ítélete Sopron múltjának szépséges tanúi között izmosodott biztossá. Építészek is elismerték kiváló stílusérzékét, szívesen hallgatták meg elgondolásait. A halála előtti napon csillogó szemmel fejtegette, miként kellene a sokat szenvedett város sebeit begyógyítani, páratlan arculatának régi harmóniáját helyreállítani.

Mert Sopronban lelt igazán otthonra a Bács megyei síkság szülötte. És ezért nemcsak a révbe jutottak hűségével ragaszkodott az őt keblére ölelő közösséghez, nemcsak hirdette jártában-keltében országszerte az ősi falak lenyűgöző varázsát, hanem kutatómunkájának egy-egy fejezetével is kifejezte háláját a polgárjogért.

Csodálta és értette az ecset teremtő erejét. Egyetlen tárlatot sem mulasztott el, és boldog volt, ha egy-egy képpel saját gyűjteményét is gyarapíthatta. Ma is látom az öröm fényét az arcán, amikor az első (tanársegédi fizetéséből vett!) Markó Károly-festményt szobája falán megmutatta.

Szépirodalmi tájékozottsága is átlagon felüli volt; minden jelentősebb könyvről maga alkotta meg véleményét. – De legközelebb a zene jutott el hozzá, amelyről ő is hittel vallotta, hogy az élet nagy megszépítője. Bach Máté-passióját és Beethoven IX. szinfóniáját hivatásos muzsikusként is aligha tudták nála mélyebben szeretni és jobban magyarázni. A rádió bűvös hatalmáról is akkor győződünk meg, amikor Mendelssohn hegedűversenyét – világjáró művésztől – az ő otthonában hallgattuk áhítatba némulva. És megadatott néki, hogy mindhárom gyermeke együttes hangversenyében gyönyörködhessek.

Ennek az átfogó kultúrának termékeny televénye táplálta ki nem apadó vitalitását és nemesítette humanistává a szakembert. Megőrizte attól, hogy egyoldalú specialistává zsugorodjék és megláttatta vele a kis részekben is a végtelent. Ezért volt lebilincselően színes minden előadása, akár a katedrán, akár országos kongresszusokon, vagy a soproni Kitaibel Természettudományi Társaságban tartotta. – Világos szóval, bátran hirdette a megismert igazságot, ahogyan Goethe megfogalmazta: „Anyagi kár pótolható, más veszteségekért megvigasztal az idő, csak egy baj gyógyíthatatlan, ha önmagát feladja az ember!”

Nem, Botvay Károly nem adta fel önmagát! Akkor sem, amikor olasz puskagolyó ütötte át húszéves mellét, akkor sem, amikor 1930-ban súlyos műtéten esett át, és az utolsó napon sem. S bár naptárában az igazán erősek szembenézésével írta be az 1958. év végzéséül: „*anno abeundi*”, egy kötelességtudó, munkás és áldozatos élet dús termésére visszatekintve, mégis tudhatta: „*non omnis moriar...*”

Beethoven gyászindulója kísérte utolsó útjára, végig a szeretett városon. S kik mentünk mögötte azon a borongós szeptemberi alkonyaton, keserű kérdésekkel elszorult szívünkben, a kedves baráttól, a természet titkait fürkésző és az artiumnak hódoló igaz embertől, a költőnek az anyagot is túlélő szavával búcsúztunk:

*„Hülő testem átadom a földnek,
Hogy teremjen értem mást
S küszöbén az örök elmúlásnak*

Üdvözlöm az örök haladást!"

M.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Városunk lakosságának minden igényét kielégítik
Az Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat szaküzletei

Közkedvelt a **Soproni Sörgyár** készítménye
a kiváló
Világos
Barna
Kinizsi
sör

A Soproni Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer
csemege
édesség
dohány
tej és hús boltjai

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

Sopron és Vidéke **Körzeti Földművesszövetkezet** mezőgazdasági szakboltja:

Ötvös utca 3.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.

A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:
kőműves

ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
munkákat

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13 – Telefon: 704

asztalos
kárpitos
festő, mázó
javító
játék
iparművész

részlegeivel a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni
Kiskereskedelmi V. üzleteiben

Győr-Sopron megye Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabonater 8 – Telefon: 55

Kirendeltségek:

Győr, Városi Tanácsház – Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 – Telefon: 66-30

Kirándulások előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállásbiztosítás:

szállodában – turistaszálláson – magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki autóbusz kirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Soproni diákszálló

Ferenczi János u. 2 – Telefon: 414

Szállásigénylések idejében bejelentendők:

az Idegenforgalmi Hivatalhoz

Soproni Posztó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24

Gyapjúszővetek

Takarók

Műszaki szövetek

Bútorszövetek

Szőnyegek

Soproni Húsipari Vállalat

Sopron

Telefonszámok: 191, 192, 193, 627

és az üzlet: 699

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
*jóminőségű hentesáruk készítésével járulnak hozzá
az élelmiszeripar fejlődéséhez*

Hátulsó utco 2–4. szám alatt

a Húsipar húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni pamutipar

Sopron, Selmeci utca 15-17 szám
Telefon 298 szám

Pamutszövőgyár

**ELZETT
Vasárugyár
Zárgyár**

Sopron
Csengeri utca 30–32

Gyártmányai:

záruk, ajtó- és ablakpántok, épületvasalások

Soproni Ruhagyár

Sopron, Rákóczi utca 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg az Élüzem címet

1958 augusztus 20-án kitüntetést nyert dolgozók:

„Könyvüipar kiváló dolgozója“

SÁGHI FERENC áruforgalmi osztályvezető, SZABÓ JENŐ műszak diszpécser, BALOGH LAJOSNÉ
kézimunkás

„Kiváló dolgozó“ jelvény

SOBOR LAJOS művezető, TÓTH IRÉN gépész, SIMON JÓZSEFNÉ gépész, HÓDI JÁNOS művezető

„Kiváló dolgozó“ oklevél

BERKES JENŐ művezető, SZOLNOKI GYULA gyártáselőkészítés vezető, GAÁL TERÉZ művezető,
BENCSIK KÁROLYNÉ szériázó szabász, HASZA MARGIT számviteli osztályvezető, KOVÁCS
JÓZSEF üzemmérnök, FEGYVERNEKI SÁNDOR asztalos, TÓTH BÁLINTNÉ gépész, KARDOS
FERENC gépész, SCHUBERT ELEMÉR gépész, FRANG GÉZÁNÉ gépész, GUZMITS JÓZSEF
gépész, TAKÁTS KÁLMÁNNÉ vasaló, STIFTER MARGIT gépész, SZABÓ MÁRIA gépész,
SKULTÉTI JÓZSEFNÉ gépész, MARSITS MARGIT gépész, MÉSZÁROS GYULÁNÉ technikus
csoportvezető, FOKI ILONA norma csoportvezető, HORVÁTH GYULA főműszerész

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:
Sopron, Ágfalvi út 4. szám
Távbeszélő: 50

Budapesti iroda:
Budapest, V., Szent István tér 16 sz. – Távbeszélő: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

„Rába” gyáregysége
Sopron, Batsányi u. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlőművek

Soproni Tűgyár

Sopron, Csepel utca 3

Különféle tűárak, kárpitós díszszeg, cipőkarikák, fűzőszemek, børszegecsek,
mezőgazdasági gépalkatrészek, késárak, különféle kéziszerszámok készítése

Üzemünk kiváló dolgozói a következők:

László Lózsef beállító lakatos 145 %
Csiszár József beállító lakatos 146 %
Polák Dezső beállító lakatos 137 %
Kalcher Istvánné csomagolónő 137 %
Gombás Istvánné gépmunkásnő 115 %
Kránixfeld Lajosné gépmunkásnő 148 %
Szabó Sándorné gépmunkásnő 132 %
Szekendi Ferenc szerszámkészítő
Tamási Károly galvanizáló

Tartsa pénztét takarékpénztárban!

A takarékbetét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül *felvehető!*

Bővebb felvilágosítást ad az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98, valamint bármelyik
postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

Totózzon
Lottózzon

a soproni totó-lottó irodában

Sopron, Lenin körút 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi utca 27

Tel.: 319

Szjgyártó Üzem

Lenin körút 90

Telefon: 317

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító Üzem

Botond utca 1

Telefon: 524

Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

Rákóczi utca 27

Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

Tisztaság: félegészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített városi fürdőt

Fürdővállalat

Soproni Fodrász Szövetkezet

Korszerűsített, higiénikus termeiben gondos és figyelmes kiszolgálás

A Soproni Állami Gazdaság

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

palackozott márkás borai

A korszerű soproni szőlőtermelés eredményei!

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna u. 1.

Telefon 43

Női és férfi pulóverek

Kuligánok kötése gyapju és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94.

Telefon 71

Szemfelszedés – Himzés

Előnyomás

Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

Takarékoskodjunk a gázzal,

akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás!

*Felvilágosításért és panasszal forduljunk a **Gázműhöz***

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

Pannónia Szálló és Étterem:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

Turista Szálló és Étterem:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

Kertvárosi Vendéglő:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

Alpesi Vendéglő:

85

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

Deák Étterem:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

Gambrinus Étterem:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

Várkapu Eszpresszó:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

Fórum - Gyöngyvirág - Ciklámen - Pettyes

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

É. M.

Soproni Épületasztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep

Sopron, Baross út

Telefon: 370, 371, 372

Soproni Vas- és Szerelő Kisipari Szövetkezet

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszerelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanszerelő, motortekercselő munkákat

Sopron – Ógabona tér 16

Soproni Fémtömegek Kisipari Szövetkezet

Vállal:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

Központi telep:
Sopron, Rákóczi utca 39. szám

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Öedenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte

Házi, Eugen: Der Weinhandel Soprons im Jahre 1566

Alföldy, Géza: Der Altar des Liber pater aus Scarbantia

Csatkai, André: Haydns Schöpfung und Eisenstadt

Kőhegyi, Michael: Beiträge zur Geschichte der Bierbräuerei in Sopron

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. *Kéziratukat szabványos ívpapír (21x29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval íróják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.*

2. *A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)*

3. *A lapalji jegyzeteket külön lapra íróják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal íróják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiákban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzunk.*

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

1959. XIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy az MNB 793.116–706. számú csekkszámláján lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Müemléképület helyreállítása Sopronban. Műemlékvédelem I, 26–36.

2 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Sopron sz. kir. város tört. I, 1:183–9. A következőkben a városi okmánytárnak csak rész-, kötet- és lapszámát idézem. Egyéb rövidítések: Bb. = Bürgerbuch und Ächtbuch; GedB. = Gedenkbuch; GerB. = Gerichtsbuch; Gb. = Grundbuch; Pb. = Priesterbuch (mind az öt városi könyv a városi levéltárban).

3 (Megjegyzés - Popup)

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Bp., 1896; ua.: Die Geschichte der Juden in Oedenburg. Wien, 1929; Tagányi Károly: Sopron város szántó földjeinek kiosztása 1379-ben. Magy. Gazdaságtört. Szemle 1898, 506–16; Veszélka László: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934; Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955; Házi Jenő: Az 1379. évi telekkönyv. SSz. XII, 105–18.

4 (Megjegyzés - Popup)

E felfogásomat már jeleztem „Sopron vármegye vázlatos története” című tanulmányomban (vö. Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 54), valamint azt is, hogy az összeírás – miként később is – 1379-ben a várostoronynál kezdődött s a Szent György utca külső házsorán haladt tovább. Ennek bővebb indoklására most nem térhetek ki.

5 (Megjegyzés - Popup)

Ezért forrásunk – a célnak megfelelő – túlzással azt teszi hozzá: *et sic per hoc civitas Soproniensis valde desolatur*, így aztán Sopron városa hamarosan el fog néptelenedni.

6 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen nevű helység van Felső-Ausztriában, ez azonban csak 1525-ben, Lasla *Turner* által épített első házáról, a *Turnhof*-ról nyerte nevét (vö. Schiffmann, Konrad: Hist. Ortsnamenlexikon des Landes Oberösterreich. München u. Berlin, 1935–1940, Ergänzungsband 123). *Thurnhof* nevű település és ilyen nevű puszta van ellenben Karintia hermagori járásában; a település valószínűleg azonos a középkori forrásokban *Thurn* néven is szereplő településsel (vö. Kranzmayer, Eberhard: Ortsnamenbuch von Kärnten. II. k. Klagenfurt, 1958). Ennek alapján gondolhatunk az Ausztria területén több helyen található *Thurn* nevű településekre is. Nem osztom Házi Jenő véleményét, aki szerint „a várostoronytól veszi meggyőződésem szerint Turnhofer Tamás nemcsak a családnevét, hanem a címerpecsétjét is” (I. h. 116). Ez a magyarázat nem áll meg akkor sem, ha „a várostorony beleesik Turnhofer Tamás házcsoportjába”, ha az 1379. évi összeírás kezdetét Házival a Templom utca páros oldalán képzeljük el. Ha a várostorony mellett álló valamelyik házat *Turnhof*-nak nevezték volna, e névnek fel kellene tűnnie a forrásokban. Turnhofer Tamás pecsétjének címerképe („háromszögű pajzsban *torony*”) véleményem szerint a mi várostoronyunkkal semmiféle kapcsolatban sincs, hanem egyszerűen ún. „beszélő”, azaz a nevet utólagosan

magyarázó címer, amelyhez hasonlóval a középkori soproni polgárok címerpecsétjei között gyakran találkozunk. A *turn*, *torn* szó jelentése ugyanis „torony.”

7 (Megjegyzés - Popup)

A töredékes bordézsmajegyzék keltezésére vö. „Sopron vármegye vázlatos története” című munkám 49. jegyzetét.

8 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban a *kúf* 30 (bécsi) akós (16,29 hl) volt, amint ez az 1453–1455. években a környékről a városba menekített borok után befolyt illetékről Ziegler János városi jegyző által készített elszámolásból is kitűnik. A bor akója után 4 dénár járt a városnak, ezért például egy nagymartoni lakos 1/2 kúfért 15x4=60 dénárt fizetett (II, 3:407, 412). A kis kúf 16 akós volt.

9 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Középkori soproni családnevek. Bp., 1938, 49.

10 (Megjegyzés - Popup)

Vö. I, 2:18, 20–2, 38, 47, 49, 94, 104, 106, 131, 140, 150; II, 1:150–3, 157–8; vö. még I, 1:262; II, 1:179, továbbá I, 2:29, 56, 82–3, 85–6, 108, 126, 159, 175, 190, 199, 208, 210, 227, 248, 250; II, 1:154, 26–7, 29, 30; II, 2:324; GerB. 90, 470.

11 (Megjegyzés - Popup)

Anna nevű leánya a fent említett Schmuckenpfennig János, majd Greiner Márton soproni polgár felesége volt.

12 (Megjegyzés - Popup)

Ez az első városháza a mai Kolostor u. 7. számú ház, amelynek kapubejáratában nemrég fedeztek fel XV. századi ülőfülkéket. – Turnhofer bírói tevékenységére még vö. I, 2:18–20, 140–1, 250–2.

13 (Megjegyzés - Popup)

Az Ispotály-hídtól (*Spitalbruck*) az Ógabonatérig terjedt.

14 (Megjegyzés - Popup)

Másik háza a Mészárosok utcájában (ma: Templom u.) állt (I, 1:184; II, 6:85).

15 (Megjegyzés - Popup)

A Szent György-templom oldalkápolnái 1685-ben épültek. A középkori templom, helyesebben kápolna, csak a mai főhajóból állt, ugyanazon a helyen, ahol az 1379. évi összeírás Schmuckenpfennig János egyik, egyetlen házáat említi. Az oldalkápolnák már a szomszédos telekre nyúlnak át.

16 (Megjegyzés - Popup)

Buda város jogkönyve (159. art.) fővesztéssel bünteti azt, aki mást annak házában fegyveresen megtámad.

17 (Megjegyzés - Popup)

Vatikáni magyar okirattár I, 4:71.

18 (Megjegyzés - Popup)

Erről tanúskodik a Szentlélek-kápolna orgonakarzatán ma is látható, de a restaurálók kezén elromlott felirat, amelynek helyes szövegét Házi Jenő (Művészettörténeti Ért. 1954, 188) állapította meg: A(nno) D(omini) MCCCCXXI *hanc capellam edificavit Thomas Tornhoffer*. Azaz: Ezt a kápolnát az Úrnak 1421. esztendejében Turnhofer Tamás építette.

19 (Megjegyzés - Popup)

Teljesen valószínűtlen az az állítás (Sopron és környéke műemlékei 378), hogy a kápolnát a johanniták alapították volna. Ez az állítás az előbbi jegyzetben említett felirat évszámának hibás olvasatán alapul. A johanniták ispotályának (Ikvahíd u. 2.) különben is megvolt a maga Szent Erzsébet-kápolnája.

20 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 128, 216. – Viszont a fent (4.) említett Orbán pap az általa 1400-ban a Szent Mihály-templomban alapított Nagyboldogasszony-oltár kegyuraságát Turnhofer Tamásra és Leims Miklósról (1379–1410) ruházta, azzal, ha az egyik kegyúr meghal, a másik mindig válasszon helyette egyet. A további források azonban csak Turnhofer Tamás kegyuraságáról szólnak. (I, 2:199; 1:30).

21 (Megjegyzés - Popup)

Az ő bírósága idején, az ő Szent György utcai házában fejeztették le a patríciusok 1420. március 12-én a hatalmaskodó Niczky Benedek niczki nemest. Az emiatt kivetett és a város egész lakosságára áthárított óriási, 3000 forintnyi pénzbüntetés robbantotta ki aztán a bevezetőben (3.) említett lázadást.

22 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. a 10. jegyzetet.

23 (Megjegyzés - Popup)

Neve valószínűleg az Ausztriában szép számmal található *Moser* vagy *Moos* (*Mos*) helynevekkel függ össze.

24 (Megjegyzés - Popup)

GerB. 5; II, 6:89, 176; II, 2:386, 389; II, 3:11, 85; II, 1:175; I, 3:300, 325, 359, 396; I, 4:28, 77, 158.

25 (Megjegyzés - Popup)

Ma Mária-oszlop áll a helyén.

26 (Megjegyzés - Popup)

Vö. I, 3:174–6; II, 3:148; I, 3:84, 86, 88, 101, 119; II, 3:46, 48, 78; GerB. 21, 96; – II, 1:59; II, 3:109, 123–39, 148–95, 212, 215, 218, 229–340, 356; I, 3:223; Pb. 873; Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II, 2:244. Adójának csökkenése vagyonának megcsappanásával függ össze, hiszen 1456-ban 9 dénárfonttal tartozik Eibinger Zsigmond soproni polgárnak (II, 1:80), 1457-ben pedig 21 dénárfonttal a várárokmenti Boldogasszony-templomnak (II, 1:101).

27 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II, 2:415, 418; II, 3:26, 69, 90, 114, 208, 348, 366; II, 4:5, 35, 43, 65, 134; GerB. 65, 68, 70, 73, 75, 79, 83, 86, 91, 93.

28 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II, 3:5, 12–3, 16, 85, 87, 163–4, 192, 154, 243, 247, 251–4, 258, 330, 332, 334, 336, 370; I, 3:262; I, 4:78, 155, 236; vö. még I, 3:61, 175–6, 184, 255, 275, 278, 297, 397; I, 4:25, 45, 70, 351; II, 1:53, 56, 78; GerB. 14, 52. Pecsétjének címerképe ún. beszélő címer: háromszögű pajzs talpában hármis *halom* van (I, 3:255; II, 6:153). A *bühel*, *pühel* szó jelentése ugyanis 'halom'.

29 (Megjegyzés - Popup)

1459–1496-ig a mai Tábornok-ház szolgált városházául.

30 (Megjegyzés - Popup)

A név alakváltozataival (*Zimper*, *Semper*, *Simper*) együtt végső fokon a germán *Sindbert* személynevből ered.

31 (Megjegyzés - Popup)

A bécsi egyetem főanyakönyve 1486/I. Barta István közlése.

32 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Az ál-Petőfi Győr megyében. Győr-Sopronmegyei Hírlap. 1954. január 1.

33 (Megjegyzés - Popup)

Lássad még Németh Sára: Kolbenheyer Móric. Bp. 1938. 28–29. lap.

34 (Megjegyzés - Popup)

Martos Ödön sárvári ev. lelkész szíves közlése.

35 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Jenő igazgató szíves közlése.

36 (Megjegyzés - Popup)

Tirnitz József volt szíves számomra a halálozás keltét az anyakönyvből kikeresni.

37 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyey: Magyar írók életrajza. III. kötet 1510. hasáb.

38 (Megjegyzés - Popup)

A Pesti Divatlap 1844-es évfolyamában a következő közlemény jelent meg. „Kérelem Benőfy urhoz. Miután némelyek a névhangzás hasonlatosságánál fogva azt gondolják, hogy Benőfy én vagyok, a további zavar elkerüléséért, igen lekötelezne B. ur, ha e, különben is ál-név helyett mást sziveskednék választani. Petőfi.” (II. évf. 62. lap). Mire ugyanezen évfolyam 144. lapján olvasható: „Nyilt válasz. Petőfi azon őszinte kívánságának – mely nevem változtatását illeti – sajnálva nem engedhetek; engem a Benőfy név közelebbről érdekel, semhogy arról lemondhatnék. Azonban úgy hiszem elég lesz a t. olvasók előtt annyit nyilvánítanom, hogy én Benőfy Soma vagyok; ő pedig Petőfi Sándor. Benőfi” Mire a szerkesztőség salamoni ítélete következik: „Minden zavar elkerülése végett legjobb volna, ha Benőfy ur művei alá írná keresztnevét is.” Mellesleg megemlítve Benőfy Soma is felvett név, alatta Brujmann Sámuel (1821–1887), katolikus pap rejtőzik (Szinnyey I. 871. hasáb).

39 (Megjegyzés - Popup)

1943-ban jelent meg nyomtatásban Maár Gizella: A soproni szőlőművelés és szókincese c. doktori értekezése, de ez a munka, miként a címe is mutatja, elsősorban nyelvészeti értekezés.

40 (Megjegyzés - Popup)

Artner Erhard kimutatásában 11 792,25 akót találunk. Ez az eltérés az összeadási hibákból áll elő.

41 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Sopronvárosi oklevéltár II. 4. 56.

42 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. nr. 129.

43 (Megjegyzés - Popup)

1555. évi városi számadáskönyv 41–3. l.

44 (Megjegyzés - Popup)

1638. évi városi számadáskönyv 140. l.

45 (Megjegyzés - Popup)

1565. évi városi számadáskönyv 279–282. l.

46 (Megjegyzés - Popup)

1567. évi városi számadáskönyv 297–300. l.

47 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Nyelv 1928. évf. 180. l.

48 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Sopronvárosi oklevéltár I. 5. 365–7. l.

49 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi Tár 1895. évf. 196–205. l.

50 (Megjegyzés - Popup)

1565. évi városi számadáskönyv 45., 129., 132., 137., 145., 188., 190., 197., 215–22. l.

51 (Megjegyzés - Popup)

1567. évi városi számadáskönyv 131. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti Aladár, R. Alföldi Mária és B. Thomas Edit publikátlan ásatása. Említést tesz róla **Nováki Gy.:** Soproni Szemle 9 (1955) 144 és uo. 10 (1956) 259.

53 (Megjegyzés - Popup)

Dr. B. Thomas Editnek és Nováki Gyulának a publikációs jog átengedéséért, valamint a leletkörülmények szíves közléséért köszönetemet fejezem ki.

54 (Megjegyzés - Popup)

Az oltár magassága a feliratos mező bal szélénél 68, jobb szélénél 70 cm, szélessége 40 cm, vastagsága 23 cm. Betűmagasságok: az 1. sorban 7, a 2–4. sorban 5,5 cm. A kőemléket a soproni Liszt Ferenc Múzeum őrzi.

55 (Megjegyzés - Popup)

A L. P. istennévvel kapcsolatban ugyan elvileg fölvehető a Laribus publicis, Laribus privatis, Laribus praestitibus, Laribus patriis feloldási lehetőség is. Ami azonban az első három esetet illeti, a Lares e jelzői Illyricumban mindeddig ismeretlenek. A Lares patrii ugyan egyszer előfordul (CIL III. 3529), de ebben az esetben sincs szó tényleges kultuszról (**regressus ad Lares patrios**). Liber pater nevével viszont annál többször találkozunk a dunai tartományokban.

56 (Megjegyzés - Popup)

CIL V., VI., IX., XI. indices (Itália), VIII. indices (Afrika). A név italikus jellegére ld. **W. Schulze:** Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, Berlin, 1904, 138., 171., 423. Nagyjából azonos a rokon Calius, Gallius, Callidius gentiliciumok elterjedése is.

57 (Megjegyzés - Popup)

Müller – Stein – Seeck: PW 2. II. A (1923) 822. skk.

58 (Megjegyzés - Popup)

Vö. W. Schulze: i. m. 503, l. j.

59 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Val. Max. III. 7, 3: **in quaecumque memorabilium partem exemplorum convertor, velim nolimve, in cognomine Scipionum haeream necesse est.**

60 (Megjegyzés - Popup)

A császárság korában az uralkodóktól polgárjogot kapott személyeknél (Iulii, Claudii, Flavii stb.), sohasem találkozunk a cognomennel (ld. CIL VI. indices).

61 (Megjegyzés - Popup)

CIL II., III., VIII., XII. indices.

62 (Megjegyzés - Popup)

Az 1-századi scarbantiai itálikusok feliratai kitűnő kidolgozásúak, vö. pl. a fogadalmi feliratok közül: CIL III. 4235 (**Iovi O. M.** stb.).

63 (Megjegyzés - Popup)

A markomann háborúk utáni időkre keltezhető scarbantiai oltárok általában rossz faragást és többé-kevésbé bizonytalan betűket mutatnak, ld. pl. CIL III. 14355 9–10 (**Silvano** stb.).

64 (Megjegyzés - Popup)

Sági K.: Arch. Ért. 1944–45, 216.

65 (Megjegyzés - Popup)

Lauringer E.: Soproni Szemle 1 (1937) 202 skk. (Kép a 201. oldalon.)

66 (Megjegyzés - Popup)

Részletesebben legutóbb A. Bruhl: Liber pater, Paris, 1953, 213 skk., ismertetését ld. Ant. Tan. 4 (1957) 146 skk.

67 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen ld. M. P. Nilsson: Geschichte der griechischen Religion, I. München, 1955², 564 skk., további irodalommal, A. Bruhl: i. m. **passim**, a magyar nyelvű irodalomból főleg A. Brelich: Laur. Aq. 1 (1938) 110 skk.

68 (Megjegyzés - Popup)

Vö. CIL III. 3294 (= 10 275) és 3295 (Antianae–Baranyabán).

69 (Megjegyzés - Popup)

Libera illyriciumi jelentőségére ld. **F. Drexel**: Germania 8 (1924) 51 skk. Az istenpár egy sisciai oltárának egyik oldalán jellemző módon a földművesmunkára utaló sarló jelenik meg. (CIL III. 3956 = 10 834.)

70 (Megjegyzés - Popup)

A pannóniai Liber-oltárok legnagyobb része a dedikálók és családjuk **salus**áért létesült, ami a többi kultuszoknál nem ennyire kiütököző.

71 (Megjegyzés - Popup)

Ld. **Alföldy G.**: Ant. Tan. 4 (1957) 149.

72 (Megjegyzés - Popup)

Ld. főleg **Paulovics I.**: Arch. Ért. 48 (1935) 54 skk., **Erdélyi G.**: Arch. Ért. 77 (1950) 80 stb.

73 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen ld. **A. Alföldi**: L'Ant. Class. 8 (1939) 347 skk., **Sági K.**: Arch. Ért. 1944–45. 214 skk.

74 (Megjegyzés - Popup)

Pannóniában eddig két biztos adat van erre; ld. **Nagy T.**: Budapest története I. Budapest az ókorban, Bp. 1942, 416 skk, **Erdélyi G.**: Arch. Ért. 77 (1950) 74, 80.

75 (Megjegyzés - Popup)

Vö. **Nagy T.**: i. m. 418 sk.

76 (Megjegyzés - Popup)

Vö. **A. Alföldi**: ZfN 38 (1928) 196.

77 (Megjegyzés - Popup)

Vö. **A. Brelich**: i. h.

78 (Megjegyzés - Popup)

A. v. Domaszewski: Die Religion des römischen Heeres, Trier, 1895, 54 sk., **G. Wissowa**: Religion und Kultus der Römer, München, 1912², 303, ARW 19 (1919) 26, **J. Toutain**: Les cultes paiens dans l'empire romain, I. Paris, 1906, 365. skk., **F. Drexel**: Germania 8 (1924) 51 skk., **A. Bruhl**: i. m. 213. skk. stb.

79 (Megjegyzés - Popup)

Vö. főleg **H. Krahe**: Die sprachliche Stellung des Illyrischen, Pécs, 1938, 17, u. a., Die Sprache der

Illyrier, Wiesbaden, 1955, 82 sk., 85, **A. Barb:** Festschrift für Rudolf Egger, I. Klagenfurt, 1952, 167. feliratok számát jelentik.

80 (Megjegyzés - Popup)

Sági K.: Arch. Ért. 1944–45, 214 skk., 78 (1951) 73 skk., Soproni Szemle 9 (1955) 51.

81 (Megjegyzés - Popup)

Sági K.: uo. Az eraviszkuszokról és kocsitemetkezési ritusokról legutóbb **Fitz J.:** Acta Ant. Hung. 6 (1958) 395 skk.

82 (Megjegyzés - Popup)

Egy biztos esetben már a 2. században is: CIL III. 10 377.

83 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 3267.

84 (Megjegyzés - Popup)

Részletesebben ezzel a kérdéssel másutt kívánunk foglalkozni, a pannóniai őslakosság kultuszaival kapcsolatban.

85 (Megjegyzés - Popup)

Másképpen **B. Saria:** CZN 28 (1933) 125, **M. Pavan:** La provincia Romana Pannonia

86 (Megjegyzés - Popup)

Szontagh M.-ről bővebben a **Természettudományi Közölnyben** (1900. köt XXXII. évf. p. 696), és a **Vasárnapi Ujságban** (1900. köt. XLVII. évf. 3. sz.) olvashatunk.

87 (Megjegyzés - Popup)

Növényteni Közlemények 1905. IV. évf. p. 39–40. Magyar Botanikai Lapok 1905. IV. évf. p. 39–40. Magyar Botanikai Lapok 1906. V. évf. p. 142–147.

88 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Erneyi J.–Hajnal I.,** Legénybíróóságok a Körmöcbányát környező német falvakban. NÉ., XI. (1910). 95.

89 (Megjegyzés - Popup)

Erneyi J.–Hajnal I. i. m. 68.; **Novák J. L.,** Adatok Bény község néprajzához NÉ., XIV. (1913). 49.

90 (Megjegyzés - Popup)

Erneyei J.–Hajnal I. i. m. 68., 92., 93.

91 (Megjegyzés - Popup)

Brenndörfer J., Az óbrassai Szt.-Bertalan egyházközség százas lakossága. NÉ., XIV. (1933). 110.

92 (Megjegyzés - Popup)

K. Kovács P., Farsangi ivó Borsodivánkán. Népr. Közl., I. (1956). 112.

93 (Megjegyzés - Popup)

Timkó Gy., Szigetközi leánykorbácsolás és legénycímer. NÉ., V. (1904). 117.

94 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Erneyei J.–Hajnal I.** i. m. 68.; **P. Jámбор M.** Legényélet és legényavató szokás Halászában. Népr. Közl., II. (1957). 111.; **K. Kovács P.** i. m. 112,

95 (Megjegyzés - Popup)

P. Jámбор M. i. m. 111.

96 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Benkóczy E.**, Ki a legény a faluban? Ethn., XXI. (1910). 114.; **Erneyei J.–Hajnal I.** i. m. 92. – „... a pütkösi királyságok degenerált mása a legénybíróóságok intézménye...” – állítását nem igazolhatjuk, csupán a két különálló szokás keveredéséről, egybeolvadásáról lehet szó.

97 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Brenndörfer J.** i. m. 110.; **Erneyei J.–Hajnal I.** i. m. 68.; **K. Kovács P.** i. m. 113., **Takács L.**, A hőveji „legények igazsága” 1837-ben. SSz. XII. (1958). 149.

98 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Szendrey Á.**, Legényavatás. Ethn., LXIII. (1952). 359. Másutt, pl. Halászában (Szigetköz) külön próbákhoz kötik a legénnyé avatást. Ld. **P. Jámбор M.** i. m. 105.

99 (Megjegyzés - Popup)

Az avatás elnevezéseire vonatkozólag ld. **Szendrey Á.** i. m. 360.

100 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **P. Jámбор M.** i. m. 107.

101 (Megjegyzés - Popup)

Az avatás napja országsherte leginkább az egyes mulatási alkalmakhoz kapcsolódik, mint egyes meghatározott napokhoz. V. ö. **Szendrey Á.** i. m. 360.

102 (Megjegyzés - Popup)

Hasonló esetet ír le **Szendrey Á.** i. m. 362.

103 (Megjegyzés - Popup)

Más helyeken meghatározott mennyiségű italt fizettek keresztelési díjként: V. ö. **Sebestyén Gy.**, Regős énekek. Ethn., XIII. (1902). 365.; **Novák J. L.** i. m. 49.; **Szendrey Á.** i. m. 363–64.; **P. Jám bor M.** i. m. 106.

104 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Szendrey Á.** i. m. 367. és **P. Jám bor M.** i. m. 107,

105 (Megjegyzés - Popup)

P. Jám bor M. i. m. 119. Hasonlóan vélekedik **Szendrey Á.** i. m. 368.

106 (Megjegyzés - Popup)

Ebben a kérdésben nem érthetünk egyet **Takács L.** (i. m. 149.) véleményével, amely szerint az említett „legények igazsága“ (jelen esetben a **pimbor**) nem leányváltság, hanem a legénycéhvel kapcsolatos kötelezettség. Az egyes falvak leányai nem tartoznak a legénycéhhez, nem lehet elbocsátásukról szó ebben a helyzetben. Arról van tehát szó, hogy a **legénycéh** jogot formál a falu leányaihoz és azokat az általa meghatározott ellenérték megfizetése esetében adja ki.

107 (Megjegyzés - Popup)

Hasonló szokásról tudunk a Szigetközből **fertál**-fizetés elnevezés alatt (**P. Jám bor M.** i. m. 114).

108 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Szendrey Zs.–Szendrey Á.**, Szokások. Magyarság Néprajza. Budapest, é. n. IV. 207..

109 (Megjegyzés - Popup)

pint = 2 itce = 4 meszely = 1,415 liter. Ld. Révai Nagy Lexikona, Bpest, 1922. XV. 465.

110 (Megjegyzés - Popup)

Bényen (Komárom m.) a **legénycéh**be felvett legény (**suhancár**) **pimbort** fizetett a felvétel díjaként. Ld. **Novák J. L.** i. m. 49.

111 (Megjegyzés - Popup)

Erdélyben főleg **ferula**, **Schlagholz** „ütőszerszám“, **Gerechtigkeit** „igasságosság“ és Pritsh prithen „megvesszőz“ néven ismert szokások körében. – **Erneyei J.–Hajnal I.** i. m. 69. 2. ábra és 95.

112 (Megjegyzés - Popup)

Timkó Gy. i. m. 317.; **Erneyei J.–Hajnal I.** i. m. 72.; **P. Jám bor M.** i. m. 110.

113 (Megjegyzés - Popup)

K. Kovács P. i. m. 113.

114 (Megjegyzés - Popup)

A ma is meglévő **pimborkérő botot** a századfordulón készítették.

115 (Megjegyzés - Popup)

Sorozáskor a katonának bevált legény a falu leányaitól, de szüleitől, rokonaitól is különféle színű, kb. 1,5 m hosszúságú szalagokat kap, amelyeket a kalapjára tűzve hord ünnepnaponként mindaddig, amíg be nem vonul. A „szeretőjétől“ a legény piros színű hímezett szalagot kapott. V. ö. **P. Jám bor M.** i. m. 114. A **pimborkérő bot** felpántlikázásához v. ö. **Ernyei J.–Hajnal I.** i. m. 83.

116 (Megjegyzés - Popup)

Takács L. i. m. 150–51.

117 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanezt a szokást Vitnyéden „menyasszony-pördítés“-nek, Hövejen „igazság-kérés“-nek, másutt „igasságtételnek“ stb. nevezik. V. ö. **Szendrey Á.** i. m. 151.

118 (Megjegyzés - Popup)

Ifj. Iváncsics András (34. é.) nótáskönyve.

119 (Megjegyzés - Popup)

Ellentétben a petőházi szokással, Hövejen a násznaggyal szemben a házigazdát hozzák előtérbe a szokás menetében. Ld. **Takács L.** i. m. 150.

120 (Megjegyzés - Popup)

Hövejen szintén egy kemence kalácsról és három táncról van szó. Ld. **Takács L.** i. m. 150.

121 (Megjegyzés - Popup)

1715. Tanácsjegyzőkönyv. 191–2. Áll. Lev. Sopron.

122 (Megjegyzés - Popup)

1716. Tanácsjegyzőkönyv. 166. Áll. Lev. Sopron.

123 (Megjegyzés - Popup)

Takács L. i. m. 149.

124 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. **Ernyei J.–Hajnal I.** i. m. 75.; **Nagy D.**, Munkásszokások. Népművelés II. (1955), 8. szám 42.

125 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre az úszósport legkorábbi időszakáról a következő jegyzeteket bocsátotta rendelkezésemre. Régebbi feljegyzések nem egyszer számolnak be róla, hogy az Ikvában fürödtek a soproniak és úszó tudomány híján többen belefulladtak a vízbe. A Fertőn is élénk fürdőélet folyt századokkal előbb: 1735-ben egy tanúvallomás kapcsán említik, hogy 43 évvel előtte egy Halászkunyhó táján sokan fürödtek. (Tanácsjegyzőkönyv 1735, 165. lap.) 1841-ben egy Jörgens János nevű osztrák ember a Fertőn uszodát (Schwimm- und Badeanstalt) akar létesíteni, de azután meggondolta a dolgot és a Kis-Tómalmon csinálta meg. (Tjk. 1841., 1769. sz. végzés.) Ez azért is hasznos volt, mert eladdig a városiak Bánfalván használtak egy tavat fürdésre, úgyszintén a nyaralók is, akik a mai szociális otthonban laktak, de ebben az évben ezt az épületet a katonaság kórháznak foglalta le és nyilván véget vetett a fürdőzésnek is. Egyébként a Kis-Tómalmon is fürödtek a katonák. A távoli uszoda helyett 1842-ben Schneider nevű ügyvéd kb. a mai Új-uszoda táján kívánt uszodát létesíteni (Tjk. 1842, 4542), de nem neki jutott a dicsőség, hanem Greilinger Ferdinándnak, akinek az apja még 1830-ban tiltakozott ellene, hogy rétjét mintegy strandnak használják az Ikva fürdőzői. A fiú 1845-ben kért engedélyt „uszóoskolára és hideg fürdőre“, el is nyerte és 1846-ban megnyílt az első uszoda Sopronban, a mai használaton kívül levő Nagy-uszoda. A német helyi lap, Ödenburger Intelligenz- und Anzeige Blatt 1856-ban írja, hogy a megelőző évben is már kitűnő versenyek és mutatóványok voltak láthatók, azonban 1865-ben már Greilinger-pocsolyának nevezi az uszodát, amelyből legalább is ezer fuvar iszapot kellene kihordani. 1868-ban részvénytársasági alapon létesült a Kis-uszoda, amely ma is működik. Ennek létrehozója és főrésztvényese volt Laehne Frigyes, akinek a közeli tanintézetében lévő növendékei is használták ezt az uszodát. Így rajta a képe – kissé azonban eszményítve – azon a nagy kör rajzon, amely az iskolának mintegy hírverője volt.

126 (Megjegyzés - Popup)

Póda Endre: A soproni bor. H. én.

127 (Megjegyzés - Popup)

Bevilaqua–Borsódi Béla: A magyar sörfőzés története. Bp. 1931.

128 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Uj-Sopronvármegye 1940. dec. 25., 29.

129 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1923. XI. 11.

130 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky Béla: Die Aufzeichnungen des Ödenburger Karl Schuster. Deutsch–Ungarische Heimatblätter 1932. 345–347.

131 (Megjegyzés - Popup)

I. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. Soproni

Szemle 1957. 188–199.

132 (Megjegyzés - Popup)

Kolozsvári–Óvári: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Bp. 1895–1904. A soproni vonatkozású iratokat az V. kötet tartalmazza.

133 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1953. 75. lap.

134 (Megjegyzés - Popup)

Kolozsvári–Óvári: I. m. V. kötet.

135 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle. XII. (1958.) évf. 2. sz. p. 179–182.

136 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Kisalföld. III. (1958.) évf. 242. sz.

137 (Megjegyzés - Popup)

A múzeum külföldi vendégei név szerint a következők voltak: A Szovjetunióból: J. B. Nyikiforov okl. bányamérnök, egyet. tanár, a műszaki tudományok doktora (Leningrád), V. V. Dobrovolszkij okl. bányamérnök, egyet. tanár, a műszaki tudományok kandidátusa (Moszkva), G. D. Lidin okl. bányamérnök, egyet. tanár, a műszaki tudományok doktora, A. D. Pomercev okl. bányamérnök, a műszaki tudományok kandidátusa. Mindketten a szovjet Tudományos Akadémia moszkvai Bányászati Kutató Intézetének tagjai. – Csehszlovákiából: Josef Végső, a kosicei Bányászati főiskola tanára, dr. Vaclav Husa, a prágai Károly-Egyetem tanára, a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja, Anton Projuk és Jaroslav Urban prágai bányamérnökök, Stefan Butkovic, a kosicei Technikai múzeum igazgatója. – Lengyelországból: Thadeus Diekovszki egyetemi tanár (Varsó), Andrej Oberc okl. bányamérnök, a krakkói Bányászati és Kohászati Akadémia prorektora, egyetemi docens, Eugenius Skorka vegyészmérnök (Varsó), Thadeus Mierzwa és Thadeus Zebrowski okl. bányamérnökök (Kielce), Matiejus Zdziolew, Waclaw Trutvin és Thadeus Ryncaez, a krakkói Bányászati és Kohászati Akadémia tanárai és docensei, Wladislaw Bes okl. bányamérnök, egyetemi docens, a Lengyel Tudományos Akadémia munkatársa és dr. Ián Pazdur egyetemi docens, történész (Varsó). – A Német Demokratikus Köztársaságból dr. Helmuth Wilsdorf tanár, bányászattörténész (Freiberg/Sa.)